

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Diplomová práce

**Bělorusko a běloruská identita ve
středoevropském kontextu**

Bc. David Pergl

Plzeň 2020

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra antropologie

Studijní program Antropologie

Studijní obor Sociální a kulturní antropologie

Diplomová práce

**Bělorusko a běloruská identita ve
středoevropském kontextu**

Bc. David Pergl

Vedoucí práce:

Doc. Petr Lozoviuk, Ph.D.

Katedra antropologie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2020

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, květen 2020

Poděkování

Na tomto místě bych rád vyjádřil poděkování mému vedoucímu práce Doc. Petru Lozoviukovi, Ph.D., za velice cenné rady a podporu projevenou během provádění výzkumu. Dále mé díky patří klíčovým informátorům a narátorům, kteří se semnou chtěli podělit o svůj životní příběh a bez jejichž pomoci by tato práce nemohla vzniknout.

Obsah

1.	ÚVOD	1
2.	FORMY DISKURZŮ O BĚLORUSKÉ NÁRODNÍ IDENTITĚ	5
2.1.	Politika bělorusizace a specifika běloruské kolektivní identity	8
2.2.	Sovětizace měst a idea rolnického původu.....	14
2.3.	Oficiální a alternativní varianta identitárního diskurzu	19
2.4.	Kolektivní paměť – „horká“ a „chladná“ vzpomínka	23
3.	ETNOGRAFICKÝ VÝZKUM	30
3.1.	Prvotní vstup do terénu	30
3.2.	Fáze „raspredelenie“	33
3.3.	Sociokulturní adaptace	39
3.4.	Sběr dat a návrat do Běloruska	43
3.5.	Evropské hry v Minsku.....	47
4.	MĚKKÁ BĚLORUSIZACE	53
4.1.	Redefinování vztahu k Ruské federaci	58
4.2.	Symbolický význam běloruského jazyka	61
4.3.	Mediální aréna	66
4.4.	Mytologizace Dne vítězství	68
5.	ZÁVĚREČNÝ PŘESUN DO VARŠAVY	74
5.1.	Karta Poláka	75
5.2.	„Kresy“	78
6.	ZÁVĚR.....	83

7.	SEZNAM LITERATURY	86
8.	INTERNETOVÉ ZDROJE.....	92
9.	RESUMÉ	97
10.	SEZNAM INFORMÁTORŮ.....	98

1. ÚVOD

V dnešní české společnosti existují stále poněkud povrchnější znalosti a strohé informace o historickém a kulturním pozadí Běloruska. Absence detailnějšího seznámení s tamním svérázem a pro běloruskou společnost charakteristickými reáliemi, vychází již z nedostatečného stavu tradičních vazeb, které by mohly obě země k sobě více přibližovat. Za takových okolností, kdy v českém prostředí dosud převládají spíše kusé poznatky a omezená informovanost o běloruském kontextu, to může často přispívat k utváření zjednodušených a stereotypních představ, což je v přímém rozporu s elementární snahou o dosažení zevrubnějšího porozumění tamní situaci. Když se pokusíme překonat prvotní balast zkratkovitých hesel a budeme se snažit získat relevantní informace o aktuálním stavu běloruské společnosti, začne se nám případ Běloruska jevit jako v mnohém ambivalentní. Kupříkladu zjistíme-li, že Bělorusové se identifikují s několika odlišnými kulturními a historickými kontexty, které nacházejí svůj výraz v diverzních symbolických rovinách. Toto konstatování osvětluje, proč se můžeme v Bělorusku setkat s dichotomizující sférou národních diskurzů, které mohou být příkladem neucelenosti národní ideje, a jejichž projevy se promítají až do vytvoření paralelní existence dvou státních symbolů, vlajek či interpretace národních dějin.

Na úrovni zdejšího akademického prostředí lze v posledních letech zaznamenat trend výraznějšího odborného zájmu o problematiku spojovanou s Běloruskem či běloruskou národní identitou. Tuto tendenci je možné sledovat i z hlediska vydání několika publikací, které se přímo věnují běloruské tématice, a tím současně přispívají k obohacování zdejšího interdisciplinárně zaměřeného bádání o Bělorusku. V tomto ohledu je například možné zmínit díla věnované běloruské emigraci v meziválečném Československu (viz práce Kolenovská / Plavec 2017 a Hlaváček / Kotau 2018), ale pro účely této práce jsou významné především publikační příspěvky Aleny Markové (2012) a (2018). Nicméně pro záměry studia o běloruské národní identitě je dosavadní stav

uveřejněné a zpracované literatury na místní akademické půdě stále nedostatečný. Z tohoto hlediska jsem byl nucen rozšířit svůj záběr v hledání patřičných literárních zdrojů, což znamenalo provádění rešerše a posléze i studium odborných prací psaných v polském, ruském a anglickém jazyce. Současně s tím se však přede mnou ve zdejších podmínkách poodkryl prostor, který v českém kontextu představuje doposud téměř neprobádaná výzkumná oblast běloruské kolektivní identity.

Klíčovým podkladem této práce je můj přibližně rok trvající etnografický výzkum, který jsem v několika přestávkách prováděl v běloruském, českém i polském prostředí. Bělorusko jsem navštívil ve třech etapách, prostřednictvím zahraničních studijních pobytů, při nichž jsem dostal příležitost studovat na Běloruské státní univerzitě. Ve všech jednotlivých státech jsem žil po několik měsíců s běloruskými studenty, čímž jsem zároveň získal příležitost sledovat, jakým způsobem se chovají v odlišném sociokulturním prostředí. Data pro svou práci jsem čerpal primárně z dvaceti tří biografických rozhovorů, které jsem vedl v linii metodologického pojetí Fritze Schützeho (1983; 2011) s běloruskými respondenty žijícími na pomezí výše zmíněných třech států. Současně jsem jako zdroj informací využil mediálních zpráv, které mapují projevy jednotlivých politik a národně orientovaných diskurzivních praktik, což bylo podrobno kritickému rozboru a interpretaci. Během provádění výzkumu jsem samozřejmě využíval tradičních nástrojů terénního výzkumu, tedy zúčastněného pozorování a vedení vlastní terénních zápisků.

Základním cílem předkládané práce je, prostřednictvím vlastního terénního výzkumu a za pomoci narativních biografických rozhovorů, blíže porozumět a poodhalit podobu současných národně identitárních diskurzů v Bělorusku. Současně s tím se zaměřuji na způsoby, jakými vybraní běloruští občané v rámci svých životních vyprávění konstruují a interpretují svoji národní identifikaci. Ústřední snahou je pokusit se o analýzu konkrétních diskurzivních praktik a identitárních politik, které

usilují o získání rozhodujícího práva ve výkladu historické paměťové praxe běloruského národa.

V úvodní části práce seznamuji čtenáře se současnou podobou a formami akademického bádání o běloruské identitě v interdisciplinárním rozsahu. Nejprve zde krátce nastiňuji populární konceptuální nahlížení, jež je zároveň dlouhodobě a široce přijímaným postulátem o hybridní či slabé běloruské národní identitě. V této rovině pokračuji, když zde předkládám rozbor několika teoretických modelů od mezinárodně uznávaných autorů, které současně přinášejí alternativní posouzení, hlubší vhled a osvětlení těchto značně zjednodušujících tezí o nerozvinutosti běloruské svébytnosti. Nejprve se prostřednictvím dvou monografií (viz Marková 2012 a Głogowska 1996) věnovaným totožnému úseků běloruských dějin detailněji zamýšlím nad rozsahem a podobou „bělorusizační epizody“, která sice na první pohled znamená pouhou kapitolu předčasně zastaveného procesu národnosti politiky v BSSR, ale její přesah do oblasti celospolečenského vnímání nelze podcenit.

Následně se věnuji teoretickému nahlížení dvou badatelů dlouhodobě působících v polském akademickém prostředí – R. Radzika a N. Bekus. V pracích Ryszarda Radzika (1998; 2001) se dostávám k otázce působení širokých modernizačních a transformačních změn a způsobem zásahu do oblasti běloruské národní imaginace. Na základě ústředního díla Nelly Bekus (2010a) pak představuji a dále rozpracovávám dichotomický prvek, který je zanesen do kontradikčně působících národních projektů, jež si dogmatickým způsobem nárokují možnost výkladu běloruských dějin. Poslední pasáž této teoretické části práce se snaží rozvinout některé z myšlenek Nelly Bekus (2014) skrze posouzení v abstraktnějších souvislostech a s přihlédnutím ke konceptuálnímu rámci kulturní paměti od Jana Assmana (2010).

Ve druhé části práce přináším možnost nahlédnutí do jednotlivých etap mého etnografického výzkumu, což je zároveň propojeno s několika souvztažnými tématy, které vycházejí ze samotného pobytu v terénu či

z analýzy biografických rozhovorů. V úvodní kapitole seznamuji čtenáře s mým prvotním vstupem do terénu, kdy bylo pro můj výzkum stěžejní navázání kontaktu s nejbližším informátorem, prostřednictvím něhož jsem měl možnost se seznámit s tamním prostředím. Následující kapitoly přímo vyplývají z mé terénní zkušenosti, za kterou považuji možnost žít společně s běloruskými studenty v českém prostředí. Jedná se o osvětlení problematiky „raspredelenie“, která na praktické rovině představovala pro mladou generaci Bělorusů významný mezník ve volbě dalších životních strategií. Vedle představení metodologického způsobu, jakým byla nastavena strategie pro výběr respondentů a sběr datového materiálu, rovněž sleduji problematiku sociokulturních adaptací běloruských migrantů. Dále přistupuji ke kritické analýze velkolepé sportovní události, kterou pořádal Minsk, a jejíž pozadí mělo širší politické a ekonomické cíle.

Ve druhé části práce se zabírám fenoménem „měkké bělorusizace“, který představuje významnou změnu v oblasti oficiálních diskurzivních praktik, což také reflektuje instrumentální přeměny na úrovni zacházení s národním narativem. V těchto kapitolách je kladen důraz na kritické vyhodnocení a reinterpretaci mediálních identitárních odkazů, jejichž symbolické projevy usilující o re/definování národních hranic jsou v přímé spojitosti s daleko širšími politickými a ekonomickými přeměnami v regionu. To se snažím představit na několika konkrétních příkladech, jakými může být v kontextu až „posvátné“ připomínky Dne vítězství, pochod „Nesmrtelného pluku“ či symbolika „georgijevské stužky“. Na pozadí těchto širších procesů jsem se snažil prostřednictvím biografických rozhovorů zaznamenat i perspektivy jednotlivých aktérů. Vybraní běloruští narátoři zde prostřednictvím vlastních vyprávění poukazují na to, jak se jich tyto širší změny také dotýkají.

2. FORMY DISKURZŮ O BĚLORUSKÉ NÁRODNÍ IDENTITĚ

Pokud se seznámíme s množstvím odborné literatury, která se neomezuje na hranice jednotlivých společenskovedních disciplín, ale zahrnuje akademické práce s interdisciplinárním přesahem, jež se zabývají problematickou otázkou spojenou s běloruskou národní identitou a jejím častým posuzováním z teoretických pozic, orientovaných na historické, politické a kulturní specifikace. Budeme zde posléze moci identifikovat určitý trend či směřování v rámci akademického diskurzu, tzn. jakým způsobem se v posledních letech utvářel vědecký výklad kolem snahy o podání vysvětlení o nejasnostech spjatých s výsledkem běloruského národotvorného procesu. Převažujícím hlediskem takového teoretického nahlížení se u mnohých badatelů stalo přijímání podle nich objektivně viditelného předpokladu o slabé, nerozvinuté či v krajním případě i postulát o neexistující běloruské národní identitě (Riabczuk 2013: 353–354; Bekus 2010a: 133–138).

Tato argumentační linie v dílech západních teoretiků je vystavěna na dle nich zřejmém historicko-politickém faktoru, který současně dokládá a potvrzuje tezi o slabě rozvinuté běloruské identitě. Klíčová role je v tomto ohledu vztažena na události kolem porážky politického nacionalismu. Jeho neschopnost prosadit se jako ideově dominující soudržná síla v zemi se stala ústředním předmětem mnoha interpretačních vývodů. Kanadský historik David Marples to ve své práci nazvané *A Denationalized Nation* (1999) zdůvodňuje v příčině dějinné souslednosti, která samotné Bělorusy odcizila od jejich vlastní národní ideje. Podle jeho mínění desetiletí sovětské nadvlády v tomto ohledu vytvořilo značně silnou bariéru k tomu, aby běloruská společnost v době přerodu zvolila cestu demokratického a nezávislého směřování (Bekus 2010a: 135).

Podobné zamyšlení nabízí i slavný americký historik Timothy Snyder, když ve své monografii *Obnova národů* (2003) zdůrazňuje, že to jsou moderní státy, kdo ve skutečnosti vytváří národy. Za stěžejní faktory

pak shledává „sociální původ národních aktivistů, charakter národního jazyka a umístění imperiálních hranic“. Uznání těchto faktorů má z jeho pohledu vyvrátit předpoklad, že „etnické skupiny“ můžeme posuzovat za „proto-národy“. „Etnická skupina bělorusky mluvících rolníků byla desetkrát větší než ‚etnická skupina‘ litevsky mluvících rolníků a rostla, přesto litevské hnutí dokázalo krystalizovat, zatímco běloruské hnutí ne“. (Snyder 2003: 47–49).

Dosvědčovat to mají i existující sčítání lidu prováděná carským Ruskem, podle nichž na území administrativně členěné jednotky Vilnius hovořilo bělorusky více lidí, než všemi ostatními jazyky dohromady. V provinciích Vilnius, Minsk, Grodno, Mogilev, Vitebsk a sousedících územích historické Litvy, měli být mluvčími běloruštiny tři čtvrtiny populace. Ve způsobu běloruského národního selhání můžeme podle Snydera blíže porozumět tomu, co ve skutečnosti národní hnutí potřebuje pro svůj úspěch. „Pokud by byl jejich úspěch ve skutečnosti určen věrností tradici Velkoknížectví litevského nebo počtem lidí, kteří mluví daným jazykem, měli by Bělorusové větší důvod k naději než kdokoli jiný. Selhání Běloruska je výsledkem sociálních a politických událostí, které unikají národnímu uvažování, a zaslouží si tak historickou pozornost“ (Snyder 2003: 42).

Pro západní učence je případ Běloruska jedinečný v tom, že zde byla široce přijata „neo-sovětská“ verze vyprávění jako klíčová součást národní a politické ideje, vedle níž přežívá i revizionistická varianta běloruského nacionalismu. Podle takové teoretické koncepce je běloruská národní identita rozštěpena mezi diskurzy orientované na východ a západ (popř. na euroasijský či evropský diskurs). Každá z variant diskurzů závisí na mýtické představě o minulosti, kterou se snaží upevňovat a aspiruje o její všeobecné prosazení. Pojem běloruská identita se tímto stává nástrojem, který je vystaven esencionalizujícím, historizujícím a totalizujícím praktikám. Přičemž takové zahuštění do absolutní konstanty s přímočarým dějinným výkladem nebere v úvahu možnost překrývání či mnohoznačnost v interpretaci národní identity.

„Rozmanitost a polyfonie předků dnešního Běloruska se omezuje na omezený soubor paměťových praktik“ (Lewis 2018: 7).

V polovině 90. let měla nacionalisticky laděná rétorika v běloruské společnosti opačný účinek, což se výsledně projevilo jako politické selhání, které má podle mnoha odborníků vypovídat o hlubší absenci národního sebeuvědomění. Běloruský filozof Valiantsin Akudovich ve své eseji nazvané „Bez nás“ (2001) přináší stále aktuální filozofickou sondu do běloruské společnosti, obnášející rozměr zpytování a kritické sebereflexe. Jako zastánce západní verze běloruské identity se zde dostává k úsudkům o vlastní odloučenosti od většiny běloruského lidu, který se nechce vzdát svého „koloniálního“ dědictví, tedy historické paměti provázané s Ruskem. „Námi“ formulované ideologické „vzkříšení“ národa proto v mnohém připomínalo symbolickou genocidu běloruské společnosti, poněvadž upřelo právo hodnocení tehdejších současníků, ale i minulých generací, jejichž život v závislosti a útisku měl probíhat bez výraznějších stížností (Ioffe 2019).

V této části práce pro mě bude stěžejním pilířem představit a rozebrat s kritickým odstupem několik z těchto vybraných příkladů, u nichž lze objevit tento druh interpretační linie zaměřující se na konkrétní faktory (pro nás zde bude stěžejní argumentace spjatá s geopolitickou a historickou situací Běloruska), které měly vést k historickým disociacím předpokládané tranzice národního vědomí a národních hodnot do oblasti masového přijetí. Na úrovni makrostrukturální schematizace a komparace jednotlivých modelů evropských národotvorných procesů je často běloruský případ posuzován z hlediska snahy o zachycení historizujících příčin, které by osvětlily specifičnost v jeho zaostávání a nedokončení, oproti jiným (v závislosti na zvolených kritériích) blízkým modelům národních hnutí (Tereshkovich 2006: 55; Radzik 2006: 78–79).

Miroslav Hroch se v jedné ze svých pozdějších prací (2016) pozastavuje nad otázkou, jak se podvedlo mnohým vlastenecky naladěným intelektuálům úspěšně přenést své národní ideje z agitační

fáze do oblasti mobilizace a pozdějšího přijetí národní identity širokými vrstvami obyvatelstva. Během zacílení na samotný závěrečný úsek v rámci Hrochova proslulého teoretického konceptu jednotlivých fází národotvorného procesu sám autor trvá na nutnosti posuzování zmíněné otázky v souladu se vzájemným působením objektivních podmínek a aktivit subjektů, které přinášejí významné (vzájemně se doplňující a limitující) faktory pro podobu a výsledek samotného modelu národního rozvoje. Do podoby charakteru formování národů tak výrazně vstupuje několik takových činitelů, mezi něž Hroch na nejobecnější úrovni zařazuje: danosti existence dochovaných reliktních vstřebaných do národních narací, kulturní a etnickou osobitost či vlivy modernizace (možnosti sociální a etnické mobility, rozšiřování sociální komunikace, vzdělávací systém, politická a sociální emancipace). Pro úplnou komplexnost k těmto objektivním podmínkám ještě přiřazuje nezanedbatelný vliv vnějších okolností, zásadně vystupujících v podobě politických represálií či působením z vnějšku přenesené pomoci a inspiračních zdrojů. Druhý doplňující faktor představují reálné výsledky, vzešlé z romantizujících a osvícenských snah spadajících do prvotní učenecké fáze. Podle Miroslava Hrocha se tak jedná o základní kritéria, která je nutné zohlednit v celistvosti jejich vzájemné interaktivní role při působení na konkrétní model národotvorného procesu (Hroch 2018: 238–240).

2.1. Politika bělorusizace a specifika běloruské kolektivní identity

Hrochova studentka Alena Marková ve své stěžejní práci *Sovětská bělorusizace jako cesta k národu* (2012) využila implementace a rozpracovala výše nastíněný teoretický koncept jednotlivých fází národotvorného procesu na konkrétní případ spjatý s formováním moderního běloruského národa. Její detailní výzkum, vycházející především z práce s dobovými archivními materiály, výrazně přibližuje

poměrně krátké trvání sovětské národnostní politiky, tzv. procesů „bělorusizace“ (1926–1929), jež z hlediska svých širších důsledků přesahují charakter pouhého politicko-národnostního projektu v rámci jedné z historických epizod běloruských dějin. Přesto Marková shledává, že ačkoli program bělorusizace (zahrnující ve svém obsahu jazykové, kulturní a sociální požadavky) odpovídá nárokům platným pro model národních hnutí, nebylo po jeho umělém zastavení dosaženo úspěšného masového přijetí širšími vrstvami. „Bělorusizaci lze tedy považovat za proces intenzivního formování běloruského národa ve fázi aktivní národní agitace (B)“. Interpretace Markové zároveň zdůrazňuje opačný trend v brzkém dosažení státnosti, kdy „byly politické cíle splněné dříve než došlo k masovému národnímu hnutí a než se prosadilo masové rozšíření a přijetí národní identity širšími vrstvami obyvatelstva. Bělorusizace probíhala na pozadí již dosažené státnosti a měla za úkol řešit a zpětně doplňovat, resp. dopracovávat požadavky jazykové, kulturní a sociální“ (Marková 2012: 181).

Běloruská SSR byla oficiálně deklarována 1. ledna 1919 a 30. prosince 1922 byla jednou ze čtyř zakládajících federativních socialistických republik SSSR v souvislosti s výše uvedeným příkladem zachycených specifik běloruského národotvorného vývoje, odehrávajícího se na pozadí širších sovětských podmínek, kde byla koncepčně a instrumentálně prosazovaná agenda Stalinovi národnostní politiky. Využívaná především ve smyslu mocenského nástroje, který měl široké vrstvy rolnického obyvatelstva jednotlivých svazových republik uvést a seznámit s hlavními principy marxisticko-leninské ideologické doktríny (v národnostním hávu). Alena Marková ve své práci upozorňuje na dvě kontradičně nesourodé strategie, které se protínaly během nastolení agendy národnostní politiky tzv. „Korenizace“ (tj. politika preferující nově zformované stranické kádry z řad etnických Bělorusů na vedoucí pozice v BSSR) (Marková 2012: 175).

Ústřední roli zde hrála pronárodně orientovaná běloruská intelektuální vrstva, jež byla do plánů na uskutečňování národnostní

politiky zaangażována pod dohledem komunistické strany a v rámci jejího ideologického prizmatu implementovaného směrem shora. Na tento typ vynucené spolupráce přistoupilo komunistické vedení s elementárním vědomím nedostatku vlastních stranických kádrů, kteří by byli sami schopni obsahově zaštitit a uskutečňovat hluboké ideové přeměny spjaté s prosazováním výše zmiňované bělorusizace. Nicméně představitelé národní inteligence, často ve zřejmém rezistentním postoji vůči přebírání komunistického ideového dogmatu, chápali spolupráci s komunistickým aparátem a vlastní roli v tomto procesu jako novou příležitost pro rozvoj historicky zanedbávané běloruské národní otázky a možnost tvorby i prosazení vlastní koncepce národní identity (Marková 2012: 175–176).

Jejich ústřední myšlenkové pojetí běloruské identity cíleně obnášelo primordiální zdůraznění počátečních proto-zárodků běloruské státnosti (zde existoval odkaz na Polocké knížectví vzniklé v 10. století) a vyznačení svébytných míst národních dějin (zlatý věk byl přisuzován Velkoknížectví litevskému), což probíhalo v diachronní a historizující perspektivě. Současně s tím probíhala snaha ustavit symbolickou kognitivně-mentální mapu významných míst, událostí a osobností, obnášejících zvýraznění ve smyslu národního charakteru. Kladen byl přitom důraz na rozpracování významových kategorií (v oblastech jako byla kultura, jazyk, etnografie, etnogeneze a geografie), které by ozřejmily a definovaly běloruský národní svéráz, především v kontrastu k sousedním hegemonním národům, jež neustále vyvolávaly pocit hrozby kulturní nadvlády a možnosti asimilačních politik. Tento model běloruské identity se podle slov autorky explicitně vyjevuje z rozboru dobových běloruských učebnic a školních materiálů. Jak Alena Marková dále podtrhává: „Tato koncepce byla v zřejmém rozporu se Stalinem vyhlášenou koncepcí rozvoje národní kultury, která měla být národní co do formy, ale socialistická co do obsahu“ (Marková 2012: 177).

Na konci dvacátých let dochází ze strany Komunistické strany Běloruska k přehodnocení dosavadní strategie v rámci doposud shora prováděné implementace národnostní politiky bělorusizace. Tímto

předčasným završením krátkodobé etapy sovětského experimentu se zároveň v brzkém čase pozastavují intenzivní procesy vytváření a rozvoje kultury, které zabalené do charakteru národní formy působily na široké spektrum oblastí, od vzdělávacího systému a vědy až k literatuře, divadlu, hudbě či filmu. V závěrečném období epizody bělorusizace se ve zcela vyhrocené atmosféře stranické kritiky a odsudků dostávají do popředí Markovou zmíněné kontradikčně stojící tendence (Tamtéž: 175). Ve stranických strukturách došlo ke shodě, že je nutné se rozhodně zasadit v boji proti „národně demokratickému“ vychýlení v kultuře či antikomunistické ideologii a nemarxistickým odchylkám v činnosti vědeckých institucí. Tento charakter mělo již zářijové plenární zasedání ústředního výboru Komunistické strany Běloruska v roce 1928, což dále pokračovalo i prostřednictvím tvrdých represálií směrem do vlastních řad. „Ve straně nemůže být taková situace, že komunista jde ruku v ruce s národním demokratem, kdy se z něho stává šířitel a původce národně demokratické ideologie, což zároveň vede k tomu, že se hranice mezi komunistou a národním demokratem někdy rozmazávají. Tato část personálu a ti, kteří vyrostli s prvky, které jsou vůči nám nepřátelské, by měli být nahrazeni novými lidmi, kteří jsou schopni sledovat linii strany“ (Głogowska 1996:187–188).

Změna kurzu v doposud nastoleném trendu uplatňování národnostní politiky přinesla de facto vytvoření rétorické a ideologické linie, která měla sloužit k legitimizaci masového arestování a popravám v řadách intelektuální vrstvy Běloruska, přímo či nepřímo zapojené v procesu národního a kulturního rozvoje na území tehdejší Běloruské sovětské socialistické republiky. V letech 1929–1931 byla tato pozice formálně prezentována a přijata řídicími orgány Vsesvazové komunistické strany, tedy i vedoucími představiteli Komunistické strany Běloruska, což patřičně vykresluje jedno ze základních usnesení z XVI. sjezdu Komunistické strany Sovětského svazu v Moskvě (23. – 29. Dubna 1929); „Učiňte stranu homogennější a osvobodte ji od všeho, co není komunistické“. Přímí účastníci a aktéři participující na aktivitách spjatých

s politikou bělorusizace byli následkem toho očerňováni za zneužití možnosti k prosazování „národně demokratických kontrarevolučních idejí“ pro účely feudalizace a buržoazní ideologizace minulosti“. Tudíž se měli podílet i na podpoře společné fronty běloruského a polského národního fašismu (Głogowska 1996: 188).

Nařízení shora přinesla veřejné diskreditace a odklizení. To se nevyhnulo ani předním představitelům tehdejšího kulturního života, když byli obviněni ze spolupráce a příslušnosti k údajnému protisovětskému podzemnímu hnutí „Svazu za osvobození Běloruska“ („Саюз вызвалення Беларусі“). V této souvislosti bylo zatčeno a obviněno celkem 108 lidí, mezi nimiž byla velká část politických představitelů a aktivistů Běloruské lidové republiky (BNR) či 25 členů běloruských eserů. S výjimkou 18 zatčených osob byli všichni odsouzeni k různým podmínkám deportace. Mezi mnohými arestovanými byli například takové osobnosti jako Vaclaŭ Łastoŭski, Maksim Harecki, Jazep Losik, Arkadž Smolič, Jan Sierada či Janka Kupała. Jedním z těchto obviněných byl i významný běloruský historik, zakladatel běloruského školství, první předseda Institutu běloruské kultury (1926) a první prezident Běloruské akademie věd (1928) Usevalad Makaravich Ihnatoŭski. Ten byl nejprve vyhozen ze strany a později zatčen na základě příslušnosti k Svazu za osvobození Běloruska, přičemž byl jako vůdce údajného spiknutí nucen veřejně promluvit. Nakonec Usevalad Ihnatoŭski spáchal sebevraždu 4. února 1931. Vrcholem těchto sovětských represálií byly potom v návaznosti na Svaz za osvobození Běloruska roky 1937-1938, kdy bylo od druhé poloviny roku 1937 do 1. června 1938 zatčeno na 25 700 lidí podezřelých z účasti na „spojeném protisovětském podzemí“. Mnoho z významných běloruských intelektuálů, literátů, umělců, politických činitelů či státních zástupců bylo v tomto období masových čistek popraveno (Głogowska 1996: 190–191).

Současně však tento politicky řízený odklon přinesl i širší změny, které upustily od dosavadní nastolené strategie, s cílem zprostředkovat pracujícím masám marxisticko-leninskou doktrínu prostřednictvím rozvoje

a tvorby vlastního národního diskurzu. Tato krátkodobě ohraničená dějinná etapa, která nezahrnuje ani celé desetiletí, se přesto vyznačuje jako jedno z nejvýznamnějších období běloruských dějin. Z toho důvodu, že v té době dochází k vyhraněnějším procesům na úrovni formování a vymezení národní identity, k většinové podpoře a rozmachu v oblastech jako je věda, vzdělávání, jazyk, umění či literatura, což samozřejmě umožnila instrumentálně řízena politika Sovětského svazu. Nicméně s přehodnocením a ukončením tohoto procesu v rámci komunistické strany přišlo zároveň i na tvrdý postup v cenzuře, dotýkající se děl, jejichž obsah byl vyhodnocen za kontrarevoluční a nacionálně buržoazní. Následoval zákaz vydávání celé řady tehdejších časopisů a podobný osud dostihl i vědecké práce vznikající pod hlavičkou „Institutu běloruské kultury“ (tzv. „Інбелкульт“). Tato cenzura a zákaz se dotkl rovněž divadelní scény, kdy byly z repertoáru divadel staženy představení jako "Kastuś Kalinouski", "Maszeka", "Na Kupałę", "Piekło", "Auto Maksymilian", "Nad Niemnem", všechny hry F. Alachnowicze a západní klasiky. Rokem 1935 se na seznam děl určených s plnou platností k likvidaci dostalo na 1 778 knižních titulů (Głogowska 1996: 192).

Pro výše detailně přiblížený rozchod s „otevřenou“ národnostní politikou v BSSR, kdy začala být rovněž nastolována nová podoba sovětské politické agendy, zejména v uplatňování směrem k národním otázkám, kontrole kulturní produkce a jazyku, se ve třicátých letech minulého století vžil termín „Běloruskoizace“. Zároveň s tvrdou prosovětskou kritikou namířenou na diskreditaci údajných zastánců nacionálně demokratického šovinismu proběhla významná změna pro oblast nové proměny pravopisu běloruského jazyka, jejíž podoba byla navržena v rámci „Ústavu jazyka při Běloruské akademii věd“ a schválena vyhláškou Rady lidových komisařů v Minsku 28. srpna 1933. Tento krok byl primárně zdůvodňován tím, že ideje národního demokraticismu narušily rovněž obsahovou stránku jazyka, když se pokoušely separovat běloruský jazyk literárních kruhů od jazyku pracujícího lidu. Tato rétorika také poukazovala na vytváření umělé hranice mezi běloruským a ruským

jazykem za přispění včlenění a užívání nejrůznějších typů buržoazních vulgarismů. Provedená reforma pravopisných pravidel běloruského jazyka signalizuje nástup rusifikačních tendencí, kdy byla do běloruštiny uměle zavedena fonetická, morfologická a syntaktická pravidla ruského jazyka. To doprovázel i rezignovaný postoj k doposud uplatňovaným politikám korenizace a bělorusizace uvnitř každodenního chodu institučních a administrativních orgánů pod státní správou, kde začalo stále silněji převažovat užívání ruského jazyka (Głogowska 1996: 189).

2.2. Sovětizace měst a idea rolnického původu

Významný polský sociolog a historik Ryszard Radzik, který profesně působí v rámci Ústavu sociologie Univerzity Marie Curie-Sklodowské v Lublinu, má za sebou již řadu četných monografií (2000; 2002 a 2012), v nichž se přímo zabývá problematikou národotvorného procesu, a s tím souvisejícím formováním běloruské národní identity. Ve svých pracích často staví do souvislostí prokazatelnou specifičnost v rámci běloruské sebeidentifikace, vyplývající z nedostatečné podpory a fungování etnicky běloruské elity, která by se přímo podílela na vzestupu nacionálního smýšlení. Podle jeho argumentace lze příčiny tohoto stavu zachytit již v rámci sociálně demografických charakteristik, které panovaly v situaci před vypuknutím komunistické revoluce v roce 1917. Ještě v této době měla být běloruská populace převážně rolnickou vrstvou, zpravidla svázanou s konkrétním územím regionálních venkovských oblastí. Oproti tomu složení městské populace bylo tvořeno výhradně z příslušníků elit polského, židovského a ruského etnika. Připomenutím těchto sociálně historických jevů chce Radzik rovněž zdůraznit, že v této době pro masy nezámožných běloruských rolníků, byla idea národa něčím nevýznamně odcizeným, spadajícím do sféry „panskosti“. Výrazně převažující zastoupení běloruských rolníků, mělo o sobě v době carské nadvlády uvažovat v mentálních hranicích malých místních komunit. Významnějších posunů ve smyslu přicházejících transformačních

procesů modernizace, urbanizace, industrializace, a s tím i související migrace do měst, se měla začít odehrávat na běloruských územích až s ustavením komunistického režimu a vytvořením Sovětského svazu. (Radzik 2001: 13–14).

Tímto se Radzik dotýká teoretického pojmání Ernesta Gellnera, který ve svém přelomovém díle (1993) uvádí, že národ není něčím přirozeným, ale objevuje se právě s příchodem této mohutné sociální transformace agrární společnosti v urbánní. „Byla doba, kdy výchova byla činností v chýši, kdy lidé mohli být „uděláni“ vesnicí nebo kmenem. Tento čas je nyní pryč, a to pryč navždy. (Ve výchově malé může nyní být krásné, jedině když skrytě parazituje na velkém.) Exo-zespolečenštění, výroba a reprodukce lidí mimo místní důvěrně známou jednotku je nyní pravidlem, a musí to tak být. Požadavek exo-zespolečenštění je hlavním klíčem k tomu, proč stát a kultura musí nyní být spojeny, zatím co v minulosti jejich spojení bylo slabé, náhodné, proměnlivé, volné a často nepatrné. Nyní je nevyhnutelné. To je to, oč jde v nacionalismu, a proč žijeme ve věku nacionalismu“ (Gellner 1993: 49).

Výsledkem této mohutné expanze transformačních změn, které se již odehrávaly pod mocenským působením a během kontrolního dohledu komunistického režimu, bylo účinné zpřetrhání vazeb tradičního běloruského rolníka, vázaného ke konkrétní vesnici, nastupující likvidace analfabetismu a jeho včlenění do městského způsobu života. Tyto mohutné přeměny se například přenesly i do oblastí svázaných s komunikačními zařízeními v oblasti sociálního prostoru. Komunistický stát v této etapě vybudoval moderní komunikační síť, která mu výrazným způsobem dovolovala ideově působit na prakticky celou populaci, což vytvářelo vhodné podmínky pro nový způsob myšlení o „národě“ jako o celku (Radzik 2001: 14–17).

V tomto bodě běloruských dějin mělo podle slov Nelly Bekus dojít k vytvoření úplné sociální struktury, včetně začlenění vzdělaných elit. Avšak ve své argumentaci uznává, že tato úplnost sociální struktury má

vlastní specifický charakter, poněvadž přímo nezapadá do Hrochovy konceptuální formulace, kdy je možné dosáhnout plné sociální hierarchie až v podmínkách národně-kapitalistické formace, v níž jsou spoluutvářeny významově propojené vazby, mezi různorodými segmenty tříd podnikatelů, svobodných rolníků a organizovaných dělníků. Tento typ fungující sociální struktury se má objevit v Bělorusku až o 70 let později, s příchodem rozpadu Sovětského svazu a získáním nezávislosti v 90. letech. Zatímco ve dvacátých létech Sovětský stát prosadil vytvoření své vlastní verze společnosti založené na principech socialistické ideologie (Bekus 2010b: 838).

Bekus se ve své práci vymezuje proti přímému užití Hrochova slavného tří-fázového modelu národních hnutí a naopak zde v odkazu na Hrochovu fázi C shledává za mnohem vhodnější využití konceptuálního pojmu tzv. „fáze D“ od Terryho Martina (2001). Tato konceptuální perspektiva klade detailnější důraz na specifičnost podmínek sovětské vlády, na jejichž pozadí probíhal běloruský národotvorný proces, kdy samotné instituce sovětského státu poskytují zprostředkované zobrazení takové „fáze D“ v budování socialistické formy národa. Bekus se zároveň blíže přiklání k termínu „fáze D“, poněvadž na rozdíl od Hrochova modelu (vztaženého na podmínky malých národů) zohledňuje již kritické východisko, v němž už neplatí automaticky předpokládat, že národní politika multietnických států bude pouze bránit rozvoji těchto malých národů. „Podstata fáze D je v roli sovětského státu, který pomáhal řešit úlohu kulturního osvícení, vzdělávání a formování národního vědomí, budováním vlastních institucí za účelem propagace národní identity a svázání této identity se socialistickou ideologií, tak jak ji chápali sovětsí vůdci“ (Bekus 2010b: 835–836).

Ryszard Radzik má ve svých pracích neustálou tendenci se vracet, k podle jeho názoru klíčovým sociálně historickým procesům, jež měla do oblasti dnešního Běloruska a Východní Evropy přinést na počátku 20. století vlna makrostrukturálních přeměn v podobě nastupujících modernizačních tendencí obnášejících industriální rozvoj a migraci z

venkova do měst. Identity konkrétních jedinců vycházejí z fragmentárně působících třídních podmínek, nicméně nejméně dvě poslední století byl jedinec vystaven, často nevědomě v procesu internalizace a automatizace, unifikující síle národní ideologie. Radzik však upozorňuje, že samotní Bělorusové vstoupili do období nezávislosti přímo z rolnického postavení, na něž přímo navazovala více než půl století dlouhá etapa sovětizace společnosti, v jejímž důsledku došlo k nahrazení intelektuální elity vrstvou byrokraticko-intelektuálních kádrů (Радзик 2017: 132).

S odkazem na teoretickou dichotomii Randalla Collinse, který je v tomto smyslu pokračovatelem proslulého tönnisovského rozlišení mezi „Gemeinschaft“ (lokální) a „Gesellschaft“ (kosmopolitní). Radzik uvádí konkrétnější atributy lokálnosti, která má být v poněkud generalizovaném pohledu spřízněna s morálním imperativem rolnických a posléze dělnických mas. Étos takových jedinců má podle Radzika tkvět v zobecňujícím principu či jednotícím pohledu na svět, v němž se vytrácí pevný orientační bod. Samotný život je tím pádem shledán za příliš složitý a nepředvídatelný, což znemožňuje dlouhodobější plánování. Musíte se chopit okamžiku a užívat si života, pokud je to možné a nezabývat se příliš vážně deprimujícími motivy. V tomto se má vyjevovat určitý religiózní prvek průmyslové kultury pracovníků, která se měla transformovat z předcházející ideové kultury rolníků a venkovských dělníků (Радзик 2017: 132–133).

Radzik v jiné ze svých prací v podstatě přináší totožná zjištění, která poukazují na určitou disproporční specifičnost v rámci historického procesu formování běloruské kolektivní identity. V jeho zaměření lze nalézt a zanalyzovat klíčové sociálně historické příčiny, jež měly v konečnosti přivodit „disociativní“ stav kolem vlastního sebe pojmání Bělorusů. Přináší řadu již v současnosti obecně a stereotypně akceptovaných zjištění. Například zde uvádí; „Časem se ukázalo, že Bělorusové dosáhli mnohem nižší úrovně znárodnění než ostatní.(...) Existuje mnoho důvodů pro slabost běloruského národotvorného procesu. Obecně řečeno, měli trojí charakter: zaprvé to vynikalo z obsahu kultury

běloruského lidu, za druhé z jejich sociální struktury a zatřetí z politiky tehdejších státních orgánů vůči běloruské společnosti“ (Radzik 1998: 19).

Běloruské národní hnutí je z časového hlediska řazeno do kategorií opožděných nacionalismů, s čímž je spjat nástup modernizační etapy a dalekosáhlých transformací na území ruského carství. Počátky agitačních projevů běloruské národní ideje nastupují až s příchodem 20. století, kdy ve svém obsahu mají odkazovat na rolnickou kulturu. Nicméně ohlas konstruovaného národního narativu nezíská do nástupu bolševiků k moci zřetelnější podpory u místního a převážně rolnického obyvatelstva. Radzik zde přejímá dříve zmíněný postulát o slabosti běloruské identity, když pro tento klíčový vývoj nachází zřetelný předpoklad již v samotné rolnické mentalitě a vnímání vnějšího světa, která má být postupně z jejich nositeli modifikována pro podmínky života v městském prostředí. Jádrem takové tradice „běloruské mentality“ má podle něho spočívat na attributech, jako je poddajnost vůči autoritám (úřadům), přizpůsobivost, pasivita, nedostatek otevřenosti, negativní přístup k pluralismu a odhodláním vydržet „tady a teď“ proti všem možným hrozbám. „Na novém místě byli nuceni vytvořit městské komunity od nuly, bez předešlého nacionálního vědomí a v nepřítomnosti existujících městských elit, museli bývalí rolníci vytvářet nové elity z vlastních kádrů“ (Radzik 2001: 14).

V této dějinné etapě, kdy docházelo k širokým strukturálním přeměnám, která měla rovněž zasáhnout negramotné běloruské rolnictvo migrující směrem do městských center. To byla právě nově se nastolující sovětská ideologie, jež je měla poprvé uvést a seznámit s nastupujícími modernizačními procesy rychle se rozvíjející městské společnosti. Tento jejich krok do neznáma často obnášela nutnost zpretrhání jejich tradičních pevných společenských vazeb z vesnicí. Tento stav, v podstatě uvržení do mnohem chaotičtější působícího městského způsobu života, obnášel nutnost rychlé adaptace nově příchozích na tyto stresující podmínky. Vznikala nová třída atomizovaných městských mas, z nichž se vyvinula nová vrstva tvořená především z nemanuálních pracovníků, kteří dlužili za svůj socioekonomický vzestup a novou pozici státu, a proto k

němu zůstávaly velmi loajální. Tehdejší státní aparát zaštitěn doktrínou marxismu-leninismu zároveň uvedl nové obyvatele do vzdělávacího systému a v období nastupující sekularizace předložil nový ideologický světonázor, odůvodňující širší souvislosti a proměny, v nichž se nalézala společnost. Nový smysl abstraktního rozhraní vnímání, představil běloruskému rolníku život v rámci sovětské městské komunity, která se tímto stala silným sociálním lepidlem poskytujícím především ideový řád, před chaotickou úzkostí. Tento nový „homo sovieticus“ měl tvořit mocenskou elitu, zastoupenou v prorežimních strukturách a byrokratickém státu, což kopírovalo moskevský prototyp. „Současná běloruská společnost je vlastně sovětským produktem v mnohem větší míře než kterákoli jiná evropská společnost bývalého komunistického bloku, s výjimkou střední a východní Ukrajiny“ (Radzik 2001: 15).

Jejich systém hodnot, způsob myšlení a materiální ambice byly dostatečným způsobem přizpůsobeny sovětské realitě, která jim dříve přinesla možnost rozvoje. Proto když přišly celospolečenské změny a zhroucení Sovětského svazu, s čímž znatelně narůstala i chudoba a frustrace pro běloruské obyvatelstvo. Následoval poltický obrat na základě předchozích zkušeností, přičemž běloruská společnost začala projevovat zájem o sblížení s Ruskem. Navázání nového typu spojení s Ruskem na úrovni vytvoření nové unie, bylo schopné obnovit pocit bezpečí, jenž Běloruská populace ztratila v důsledku zhroucení sovětského státu. Zároveň zde byla zřetelně výrazná očekávání ekonomické pomoci od bývalého a stále dominantního partnera v regionu (Radzik 2001: 21).

2.3. Oficiální a alternativní varianta identitárního diskurzu

Radzik následně dochází k tomu, že výše popsaný způsob myšlení a soubor hodnotových orientací má na modelové teoretické úrovni vytvářet charakteristický typ sovětského vlákna v běloruské identitě. V podstatě ve shodné pozici rozpracovala podobný konceptuální náhled na

dichotomický stav běloruské identity Nelly Bekus (2010a), která se kriticky staví proti obecně přijímanému klišé o slabé identitě a nedostatečně rozvinutém nacionalismu. Nabízí perspektivu, jež by měla v těchto souvislostech nabídnout přesnější, i když stále pouze partikulární pohled, na současnou běloruskou společnost a její sebe pojmání. Podle argumentace Bekus, zde vedle sebe koexistují dvě paralelně působící podoby „běloruskosti“, jejichž odlišnost spočívá na základě různých přístupů k interpretaci běloruských dějin.

„Jedním ze způsobů, jak tyto paradoxy vyřešit, je připustit, že existují dvě různé představy o „běloruském stavu“, dvě protichůdné pojetí Běloruska, na něž se běloruský režim a politická opozice odvolávají. Znamenalo by to uznat, že ti, kdo podporují současný režim, nejsou obyvateli bez národa, ale spíše přívrženci běloruské myšlenky představované oficiálním diskurzem“ (Bekus 2010a: 163).

Bekus ve svém teoretickém rozboru shledává dva ideologicky působící diskurzy, „oficiální“ a „alternativní“, jež usilují o své plně zobecnění a všestranné většinové uznání způsobu jejich reprezentace Běloruska. Je to snaha o uzávkování do dogmatického proudu nahlížení, který si osobuje výlučné právo na vlastní interpretaci jediné „pravdivé“ běloruské národní ideje. V obou zmíněných případech diskurzů o běloruské identitě se vlast vyjevuje jako nedělitelná ideologická entita. „Do jisté míry to lze považovat za logické, protože národní zájem vylučuje zvláštnost, protože to znamená celistvost národa“ (Bekus 2010a: 163–164).

Podle Radzika je „sovětská varianta identity“, která se výrazně rámcově kryje s „oficiálním identitárním“ diskurzem uvedeným v práci Bekus, úzce propojena s ruskou variantou. Ideově vyvěrá z podloží ruské kultury, s níž byla běloruská společnost v úzkém kontaktu po více než dvě stě let. To se dále umocňovalo v období prosazování sovětské ideologie, jejíž nesmírný dosah plně zasahoval do politické, ekonomické i kulturní každodennosti reality života v bývalém Sovětském svazu. Původ

konkrétních predispozic, ideálních pro přijetí takového hodnotového strukturálního systému, lze nalézt už v samotné rolnické mentalitě nových obyvatel měst. Sám sovětský aparát příznačným způsobem dbal o ideologickou podporu zmíněného historického odkazu, kde běloruská společnost byla umístěna do kulturní tradice prostých rolníků, s čímž souviselo, že byly zveličovány spíše regionální a místní podmínky původu tzv. „tutejších“ („tuteisha“), namísto národního pojmání. Sovětský aspekt v běloruské identitě se ve společnosti vyznačuje například tím, že se primárně upřednostňuje ruský jazyk, sociální rovnostářství, kolektivismus v sovětském stylu či jsou přisuzovány větší preference pro silné autoritářské vedení v rámci politické moci (Radzik 2001: 22–24).

Většina z historického diskurzu, který se věnoval událostem před nástupem bolševiků k moci, byl shledáván spíše za mytologicky zabarvený pohled, než za případný plnohodnotný výklad dějin s odkazem k historické realitě. Tato postupná eliminace před revoluční minulostí z kolektivní paměti Bělorusů byla uskutečňována s vědomím, že tak může být dosaženo vytváření silnějších vazeb sjednocujících Rusy a Bělorusy. Poněvadž zde existovalo povědomí, že opačný způsob prosazující snahy o historizaci, by mohl postavit tyto dva národy proti sobě. Sovětský vliv na běloruskou společnost, měl dvojí instrumentální charakter. Za prvé měl za cíl snížit aspirace na individuální nezávislost a podpořit konformní postoje, kdy by došlo k přijetí vedení státem kontrolovaného kolektivu, s legitimitou pro zachování bezpečnosti a materiálních podmínek. Radzik zdůrazňuje, že tyto potřeby jsou pro běloruskou společnost stále považovány za nesmírně významné, což dává do širších souvislostí s jejich dědictvím tradičních aspirací lidí rolnického etnika. Sovětská či oficiální varianta má tedy běloruskou společnost směřovat blíže k „východu“, a ačkoliv částečně vyplívá z ruského kulturního zázemí, neměla by být směřována s ruskou variantou (Radzik 2001: 17–18).

Oproti tomu druhá konceptuální varianta běloruské identity, často označovaná jako tzv. „alternativní projekt národa“, „etnolingvistický model“ či „národní varianta“, je konstruován s transcendentálním

přesahem etno-kulturní jednoty, kdy jsou poněkud primordiálním způsobem spatřovány kořeny běloruského národa, v již dávných epochách středověké historie. Na symbolické úrovni je vyzdvihován odkaz Velkoknížectví litevského, které zde získává status idealistického autonomního politického systému, v němž se mohl běloruský národ úspěšně rozvíjet evropským směrem, a kdy byl i zároveň civilizačním prostředníkem mezi Ruskem a Evropou. Tento předpoklad měl umožnit přesměrování Běloruska na „západ“ a „návrat“ běloruského národa do Evropy. Z pozice perspektivy zastánců alternativní varianty se v rámci uplatnění výše popsané interpretace dějin běloruského národa jeví oprávněné negovat a popřít jakýkoliv význam sovětských dějin při formování Běloruska. „Oficiální a alternativní projekty běloruského národa se liší nejen obsahem, ale i realizací různých strategií reprezentace národa („národní artikulace“ a „národní reifikace“). Částečně z tohoto důvodu se ukázalo nemožné studovat „běloruství“ z hlediska samostatné teorie národa“ (Bekus 2010a: 278–280).

Po pádu Sovětského svazu a před nástupem nynějšího prezidenta Alexandra Lukašenka byly vhodné kontextuální podmínky, pro nastavení cesty rozvoje směrem k „etnolingvistickému modelu“ kolektivní identity. V letech 1990 až 1994 docházelo k pokusu o prosazení hlubších strukturálních změn, kdy se začala politicky podporovaná transformace za „Bělorusko“, s referenčním rámcem kolem představy homogenního etnického společenství, čerpajícího z jedné jazykové a kulturní tradice. Docházelo k aktérským motivům ve prospěch revitalizace etnolingvistické či alternativní běloruské identity, což bylo v souladu s tehdejší politicky nastaveným diskurzem. Nelly Bekus se pro teoretický popis těchto událostí, inspirovala u známé konceptuální kategorizace horkých a studených společností, jejímž autorem je slavný francouzský antropolog Claude Lévi-Strauss (Beidelman 1971: 518). Hovoří zde o tom, že tyto aktérské záměry probíhající na pozadí širších sociálně politických proměn způsobovali značné emoční „zahřívání“ uvnitř tehdejší běloruské společnosti. S nástupem Lukašenka k moci se opět zvýšil význam

sovětské formy identity, a s tím současně došlo k „ochlazení“ a k návratu do stavu „chladné etnické společnosti“. To má klíčové projevy v tom, že se zástupci běloruské společnosti mohou na kognitivní úrovni deklarovat za členy této konkrétní komunity, avšak neobnáší to pro ně výraznější emoční význam, který je přímo vázán na jejich druh sebeidentifikace (Bekus 2014: 50).

V současném Bělorusku alternativní varianta identity změnila svůj polarizující homogenní rámec devadesátých let, který měl nejspíše velkou zásluhu na neúspěšné odezvě uvnitř širší společnosti. Dnes na politickém poli zůstává zastáncem vize státního modelu s jedním jazykem pouze Běloruská lidová fronta (BPF). Ostatní proudy opoziční sféry považují za relevantnější ideu dvojjazyčného uspořádání, což je opodstatněno sociální realitou, kde je ruský jazyk stále dominantním a pohodlnějším způsobem pro praktickou komunikaci (Bekus 2014: 51).

2.4. Kolektivní paměť – „horká“ a „chladná“ vzpomínka

Chtěl bych se v této části práce dále věnovat výše uvedené konceptualizaci „horkých“ a „chladných společností“, přičemž bych se pokusil nejprve poukázat na konkrétní slabší místo v teoretickém uplatnění Straussovi kategorizace pro podmínky spjaté s formováním kolektivní identity. Následně bych se pokusil o vlastní teoretické představení toho, na co ve své práci poukázala Nelly Bekus. Pro tyto účely považuji za klíčové využít díla Jana Assmanna (2018), který zde popisuje studené a horké společnosti jako dispozice naší kulturní paměti, které existují kdykoliv a v mnohem obširnějším prostoru, bez ohledu na psaní, kalendáře, technologie či nejrůznější formy vlády. Sám pak na základě svého předmětu bádání uvádí za klasické příklady „studených“ společností starověký Egypt a středověký judaismus (Assman 2018: 123).

Assman zde provádí kritický rozbor Lévi-Straussovi teorie, když se zaměřuje na jeho elementární a definiční předpoklad horkých a studených společností. Shledává zde ústřední postulát, který v duchu strukturalistického nahlížení Lévi-Strausse a jeho hledání binárních opozic vytváří duální postoj k „chladu“ a „teplu“ jako veličinám zakořeněným ve vrstvě „primitivního“ a „civilizovaného“, „psaného“ a „verbálního“ či tzv. „akefálního“ (jednotky bez výrazné mocenské hierarchie) a „organizovaného státu“. V tomto teoretickém rámci se studené a horké společnosti vyjevují jako poněkud lineárně působící póly na úrovni idealizace civilizačního procesu, kdy má existovat jednoduchý směr od studených k horkým společnostem. „Chladné společnosti se snaží prostřednictvím institucí, které si samy poskytují, kvazi-automaticky eliminovat dopad historických faktorů na jejich rovnováhu a kontinuitu“ (Assman 2018: 120).

Assman následně mnohem výrazněji problematizuje perspektivu, jejímž prostřednictvím by bylo možné lépe postihnout význam studených komunit, poněvadž je zde až poněkud flagrantní a nedostatečné přistoupit na závěry o evolucionistickém schématu. V Lévi-Straussovo konceptuálním popisu, nemáme podle Assmana studeným společnostem stereotypně přisuzovat určité nedostatky, které se mohou zdát zprvu logickými. Například pokud jejich funkční význam spočívá v eliminaci historických faktorů. Podle Assmana se máme oprostít od takových zjednodušujících závěrů a zaměřit se na to, co jinde Lévi-Strauss nazývá jako zvláštní „moudrosti institucí“. Pojem „studený“ tak zde nemá být chápán jako výchozí bod kultury, ale spíše jako stav odvislý od mechanismů instrumentálně uvádějících do jakéhosi narativního prologu, který je neustále vytvářen. Není to tedy jen otázka, do jaké míry si společnosti vyvinuly historické povědomí, ale podstatným aspektem je i rozsah a forma, ve které se společnosti mění, a za pomoci kterých institucí a sociálních mechanismů. „Studené kultury nežijí v zapomnění něčeho, co si horké společnosti pamatují, ale v jiné paměti. Kvůli této

paměti je třeba zabránit vniknutí historie. K tomu se používají techniky „studené paměti“ (Assman 2018: 120).

V díle *Myšlení přírodních národů* (1971) se Lévi-Strauss pozastavuje nad otázkou časovosti, když poukazuje na nekonečný dichotomický zápas mezi diachronií a synchronií. V tomto pojetí historické dimenze je pak pro něho rozměr studených společností zafixován a zašifrován do podoby mýtů, tradic a rituálů. Rituál jako zmíněná kulturní instituce představuje „nástroj pro destruování časovosti“ (Šubrt 2009: 55).

Mytologizující druh uvažování zde přináší antinonii obsaženou v logickém rozporu, když se rozchází a zároveň propojuje s přítomností. Mýtické předky nelze samozřejmě z esenciální podstaty považovat za totožné se soudobými lidmi. Oni představovali tvůrce, zatímco současné subjekty získávají mimetický charakter. „V myšlení přírodních národů se daří překonat tento dvojí protiklad (formou) koherentního systému, v němž diachronie, jistým způsobem ovládaná, kolaboruje se synchronií“ (Šubrt 2009: 59).

Jazykové spojení „Destrukce časovosti“ (ve významu reverzibility), jež ve svém díle Lévi-Strauss hojně užívá, a která je uskutečňována s pomocí institucionálních nástrojů kultury, má být považováno za nadsázku. Poněvadž to v jeho mínění není zajisté čas, co je možné podrobovat destrukci, ale pouze jeho některé dílčí důsledky v omezeném rozsahu. Na základě nejrozličnějších příkladů inscenace rituálů, které se odehrávají napříč dějinami, můžeme vyzorovat, že lidé si ve skutečnosti uvědomují atribut ireverzibility času. Pouze zde mají nesmiřitelné úsilí, za pomoci prostředků nabízených kulturou, vzdorovat úzkostnému vědomí své konečnosti, a tím také dát i význam své existenci. V pojetí Léviho Strausse studené společnosti reálně neobracejí ani neodvracejí nezvratnost času, ale pouze nacházejí prostředky působící na percepční úrovni, jež dokáží tlumit a nebrat historicitu času do zřetelnosti vědomí (Šubrt 2009: 62).

Assman v jedné ze svých prací mluví o existenci synergického a propojeného vztahu mezi pamětí a představivostí, "paměť i představivost jsou obvykle lidské schopnosti pro cestování v čase" (Assman 2010: 115). Minulost pro nás může přinášet formativní impulsy pouze pokud je „pamatována“ v přítomnosti, potom je tedy „formativní minulost“ především otázkou paměti, jejích podmínek a práce s nimi. Totožný vztah lze vztáhnout na budoucnost, kde je formování budoucnosti primárně v závislém vztahu s představivostí. Představivost a paměť nám tak nejen umožňují napojit se na minulost, vstřebávat její formativní a kánonické podněty, ale také možnost uvažovat v představách o budoucnosti a dokonce i nad naší smrtí. Pokud bychom postrádali paměť, naše představivost by se dostala do paralytického stavu pod působící tíhou současných událostí, kdy by bylo možné od budoucnosti očekávat pouhé prázdné trvání. Podobně jako paměť, představivost a čas spolu vzájemně synergicky souvisejí, tak jsou i v propojeném vztahu s identitou, v níž silně ovlivňují výsledný stav podoby vzpomínajícího já. Představivostí dosahujeme vytváření mentálně zprostředkovaných obrazů o nás samých i o světě kolem nás, do čehož vstupuje paměť tím, že nám poskytuje nejrůznější obsahy. Paměť nám tedy nabízí možnost vztahovat se k minulému, což může být zároveň mentálně abstraktně zpracováno do formy epizod i souvislého životního příběhu, který je ve výsledku formuje a konverguje do podoby diachronní identity. „To platí pro individuální i kolektivní život; lze dokonce tvrdit, že spojení mezi časem, identitou a pamětí je ještě zřetelnější a přesvědčivější na kolektivní úrovni, kde se „vzpomínaná“ minulost může rozšířit zpět na stvoření a představovanou budoucnost konce světa“ (Assman 2010: 116).

Assman ve svém díle zdůrazňuje, že vzpomínání a paměť se mohou pouze sbíhat do subjektivity jedince. Nicméně to je vždy podmíněno a určováno prostřednictvím interaktivních procesů v oblasti tzv. „společenských rámců“ („cadres sociaux“), což už je pojem užívaný Maurice Halbwachsem (1925). Primárně je tak jedinec vždy nositelem paměti, ale na podobu její formy závratně působí kolektiv ve svém

zabudovaném kontextu předem daných rámců významu. Vystává zde zjevný dopad socializačních a interkomunikačních procesů směrem k začleňujícímu se jedinci, což plní nejprve rodina a následuje vliv širších společenských proměnných v podobě ideového rámce náboženství, národní kultury či státu. „Pokud si je člověk a tedy společnost, schopen uvědomit pouze to, co lze zrekonstruovat jako minulost uvnitř referenčního rámce dané přítomnosti, pak v zapomnění upadá právě to, co v podobě přítomnosti nenachází žádný referenční rámec“ (Assman 2001: 36–37).

Při vyjasňování souvztažnosti směrem ke kolektivě bychom zároveň neměli opomenout jeden z fundamentálních atributů kolektivní paměti, čímž mám ve shodě s Assmanovým konceptuálním schématem namysli funkce „rekonstruktivních“ dispozic. Tímto je myšleno, že paměť nedokáže ani nemůže postihnout minulost v její „čisté povaze“. Vždy je svým přenesením něčím zanesena a zůstane pouze to, co může konkrétní komunita zasazená ve svém časovém horizontu vstřebat a zrekonstruovat na základě možnosti příslušného referenčního rámce. Všeobecně si vybraná společenství utváří pomyslné vědomí o své identitě a sobě samých v závislosti na daném časoprostoru, kdy faktické stránky zachycené minulosti ve vzpomínkách podléhají faktoru redukční volby či perspektivizace s ohledem na osobnostní preference v podobnostech a kontinuitě. (Assman 2001: 40).

Před více než stoletím si Joseph Ernest Renan ve svém příspěvku (2003: 24–35) předneseném v prostorách pařížské Sorbonny kladl závažnou a doposud plně nezodpovězenou otázku – „Co je národ“? Během svého rozboru se dokázal autor odpoutat od tehdy obecně kategoricky přijímaného uvažování v perspektivě národa jako esenciální či primordiálně ohraničené jednotky. Poukázal zde na několika případech, že k pojmání toho, čím je národ, nelze přistoupit se samozřejmostí. Úvahy o jeho statické odvěkosti jsou nabourávány dokladem existence rozmanité palety interpretací, na jejichž základě je vystavěn ideový obraz reálně existujícího společenství, pod nímž často splývají značně

různorodé subjekty. V této optice je národ produktem vázaným z minulosti do současnosti, v níž se účinně projevuje síla unifikačních politik, založených na odkazu a působení sféry historické paměti. Podle samotného Renana má být taková „paměť národa“ procesuálně budována prostřednictvím zveličování a podporování vhodných narativních vzpomínek na úkor těch nevyhovujících událostí, jež mají upadnout v zapomnění, poněvadž mohou přímo odporovat představě o národní jednotě. Do popředí tak vstupuje duchovní charakter národa, jehož „základem je bohatství společných vzpomínek, historická paměť (chápaná, jak už víme, realisticky jako přesvědčení o existenci společné minulosti) a schopnost udržovat a obohacovat toto dědictví i v budoucnosti. Národ měl být „každodenním plebiscitem“, pospolitostí solidarity založené na trvalé připravenosti podporovat soužití v jeho rámci“ (Kilias / Sedláček 1999: 423–424).

Když Benedict Anderson analyzuje Renanovo úvahy o tom, čím je i není národ, zaměřuje se na určitou paradoxnost, kterou shledává u autorova výčtu o bratrovražedných událostech (např. zde uvádí historickou událost „La Saint-Barthelémy“), jež měly být vepsány a neustále připomínány jako dědictví národně genealogické historie. Státní vzdělávací systém se pak postaral o to, aby takové „naše“ dávné tragédie byly neustále předkládány ve formě imperativního zabarvení, v němž se neslo nabádající poselství o nutnosti zapomenout tyto křivdy ve prospěch dosažení vyššího dobra, solidarity a národních pout. Tímto způsobem „připomínky v zapomnění“ mělo probíhat internalizační představení mladým Francouzům a Francouzským o tom, kým z kolektivistického hlediska „doopravdy“ jsou. Za narativní prostředky vzpomínek tzv. „utvrzujících bratrovražd“ mohly posloužit pouze události sahající do hluboké až mýtické doby. Anderson to ozřejmuje s tvrzením, že takové události kolem pařížské Komuny by na tomto místě vzbuzovaly ještě stále živé a bolestivé emoce, a proto by zásadně nevyhovovaly zmíněným účelům (Anderson 2008: 214–215).

V době 18. století dochází ke spádu nezadržitelných a převratných změn, která měly podle Andersona dalekosáhle zasáhnout i tehdejší lidské strukturální představy o časovosti. Bylo narušeno pouto s mýtickým či mesianistickým pojmáním času ve věčnosti, které začala nahrazovat „simultánnost dějin“ s důrazem na technologický ráz, což autor vykresluje na vzniku sekulárních a národních společenství v „homogenním prázdném čase, v němž simultánnost prochází tak říkajíc napříč časem a protíná jej“ (Anderson 2008: 251). V těchto proměnách došlo k vytvoření nových forem imaginace, zasazených do sekulárního sériového času v kontinuitě, která měla být připomínána a zároveň i zapomínána, což kladlo nárok na potřebnost v konstruování vyprávěných identit (Anderson 2008: 219).

Výše uvedené obsáhlé teoretické podání, jsem zde využil především proto, abych zdůraznil význam synergizujícího vztahu mezi společenským sebepojetím a jeho imaginací dějinné kontinuity, jež se rozprostírá do hloubek času s ohledem na odkaz k přítomnému referenčnímu rámci dané pospolitosti. V tomto na prvním pohled transcendentálním aspektu časovosti se projevuje zřetelná působnost kolektivizující představivosti a paměti, která je internalizačně vstřebávána v konkrétním vědomí jedinců, kde se transformuje v zakládající unifikující pocit „my“. Společenský korpus se nemůže přímo vyjevit na epistemologické rovině ohraničené smyslovosti, ale odkazuje nás směrem do oblasti imaginárních a metaforických abstrakcí (Assman 2001: 217). To lze vztáhnout i na národní společenství, jež je utvářeno až teprve s působením ideově-symbolických hodnotových vazeb, které dokáží vytvořit pocit souznění a solidarit mezi dvěma jedinci, jejichž osobní preference, názory či prostředí mohou vykazovat diametrální rozpory (Anderson 2008).

3. ETNOGRAFICKÝ VÝZKUM

Pokud bych chtěl blíže vymezit počátek svých etnografických aktivit v rámci řešeného výzkumu, musel bych se vrátit až k září roku 2017, kdy jsem poprvé získal možnost participativního seznámení s běloruským sociokulturním prostředím. Poněvadž tato práce je zároveň i vyústěním mého dlouhodobějšího etnografického zkoumání běloruské národní identity a její tvorby v rámci jednotlivých biografii, což tematicky výrazně navazuje a dále rozpracovává zjištění z mé předešlé bakalářské práce. V této části práce bych chtěl primárně představit jednotlivé etapy mého přibližně ročního etnografického bádání a několik souvztažných témat, které mi nakonec během sběru dat a následné analýzy vplynuly jako podstatné příspěvky, ostentativně rezonující s tím, co jsem mohl prostřednictvím nespočtu rozhovorů s informátory zachytit přímo v terénu. Kapitola je tak uspořádána podle časové linearit, od prvního studijního pobytu v Minsku, přes semestrální pobyt běloruských studentů v Plzni, až po návrat do Běloruska a následnou studijní stáž ve Varšavě.

3.1. Prvotní vstup do terénu

Během září roku 2017 jsem začínal detailněji rozpracovávat výzkumné téma a uvažovat nad volbou základní metodologie i strategie výzkumu. Tato přípravná fáze byla zřetelně svázána s první návštěvou Běloruska v rámci měsíčního studijního pobytu na Běloruské státní univerzitě v Minsku, kde jsem dostal šanci navázat důvěrnější vztahy s několika informátory. Současně mi tento krátký pobyt posloužil k větší orientaci a prvotní adaptaci v odlišném sociokulturním prostředí, specifikaci možností následného zkoumání, intenzivnímu studiu jazyka každodenní komunikace či získání a organizaci odborných pramenů literární povahy. Můj měsíční pobyt v Bělorusku pasuje do schématu předběžné fáze výzkumu (tzv. exploratorní výzkum), který často obsahuje parametry přípravného obeznámení s terénem, jeho možnostmi a sbíráním materiálů (Hendl 2005: 110-111).

Nebudu popírat, že zásadní role při tomto úvodním stádiu badání patřila mému hlavnímu informátorovi, který pro mne zpočátku představoval tzv. „gatekeepera“, poněvadž oproti mým, tehdy ještě nedostatečným, zkušenostem byl vybaven celou řadou kontextuálních znalostí a disponoval habitem, svázaným se společenským prostředím v němž vyrůstal a v jehož rozhraní se uměl i zdatně pohybovat. Proto nelze opomenout tento výrazný činitel v podobě klíčového konzultanta, který mi v počátcích pomáhal s uvedením do – pro mne zcela nepřehledně složitého a významově rozdílného prostředí běloruské společnosti. Zároveň byl i výchozím bodem pro zprostředkování prvních interakcí se zástupci běloruské společnosti. Když v pozvolném procesu seznamování s prostředím docházelo k logickému navazování dalších kontaktů s budoucím potenciálem pro role respondentů. Za pomoci tohoto způsobu řízeného uvádění mého hlavního informátora jsem byl jako nezatížený „outsider“ pozvolna zasvěčován do komplexní problematiky spjaté s běloruskou identitou, kterou je možné zevrubněji uchopit až se znalostmi a vztahem k širšímu sociokulturnímu celku běloruské společnosti. Přitom všem jsem reflektoval vlastní omezenost v roli badatele a své výzkumné perspektivy, která během této přípravné fáze byla vázána především na mikrosvět referenčního rámce samotného hlavního informátora a jím poskytnutých potencionálních kontaktů.

Výsledkem prvotního pobytu, který byl veden se záměrem a v intencích přípravné pilotní fáze výzkumu, bylo utvoření referenční sítě prvotních kontaktů s potenciálem hlavních informátorů, což vytvořilo východisko pro navazující základní výzkum. Získaná referenční síť informátorů z počátku zahrnovala především jednotlivé aktéry spojené s akademickou oblastí, což vycházelo jednak ze sociálních sítí, do kterých měl v rámci své všední role otevřený přístup hlavní informátor. Současně však také díky mé sociální roli badatele – „studenta“, v rámci zahraničního studijního programu, který měl podle formálního očekávání participovat a plnit své povinnosti uvnitř akademického prostředí Běloruské státní univerzity. Přestože se na mne jako studenta ze západní

země, tamní akademické vedení snažilo působit až přehnaným obrazem „potěmkinovského“ přijetí, byl mi nejspíše i díky jejich odlišným aktivitám věnován značně volný prostor pro možnost vlastního zaměření na výzkum.

Samotný výzkumný projekt následně získal novou dimenzi, když jsem se i v důsledku kritické reflexe vlastních jazykových, časových a kontextuálních nedostatků, rozhodl svůj výzkum tematicky konkretizovat a přenést do prostředí České republiky. Zaměřil jsem se na zkoumání skupiny běloruských emigrantů žijících a adaptujících se do sociokulturního prostředí české společnosti. Prostřednictvím metody biografických rozhovorů jsem analyzoval, jak zdejší zástupci běloruské emigrace na intersubjektivní rovině konstruují vlastní sounáležitost a vztah k běloruskému národu. Zmíněné shromažďování dat s následným analyzováním materiálu probíhalo po mém návratu z Běloruska (listopad – březen), přičemž jsem v tomto období paralelně žil se skupinou běloruských studentů na borských kolejích (tzv. „Armabeton“). Tímto způsobem se mi podařilo udržet kontakt s několika klíčovými informátory, zvýšit vzájemnou důvěru a prostřednictvím zúčastněného pozorování sledovat, jak se oni samotní vyrovnávají s několikaměsíčním pobytem v odlišné české společnosti. Například bylo patrné, že se jejich sociální interakce omezovaly především uvnitř dané skupiny, když pro ně bylo velice náročné navázat hlubší vazby na někoho z českého prostředí. V zásadě identické procesy sociokulturní adaptace jsem zaznamenal i během svého výzkumu v sousedním Polsku, kde to jedna z mých respondentek charakterizovala takto: „Já žiju v Polsku, ale žiju v takovém běloruském ghettu, nacházejícím se v práci (pracuje v polském televizním kanálu „Belsat“ vysílaném v běloruském jazyce). Já žiju běloruskou politikou, žiju běloruskou kulturou. Rozumím tomu, jak se chovají Bělorusové, jak o ní přemýšlí. Rozumím běloruskému charakteru, Bělorusům jako národu. Ale nic takového nemůžu říct o Polácích“ (INT 20).

Samozřejmě zde hrála velkou roli jazyková bariéra, ale i menší seznámení se zdejšími kulturními reáliemi či časoprostorové omezení identické pro tento typ studijního pobytu. Především zásluhou svého předcházejícího pobytu v Minsku, odkud jsem znal část z těchto lidí, jsem mohl být ve své specifické roli outsidera (neustále usilujícího o zaplnění mezer znalostí) připuštěn k participaci na pomezí této skupiny běloruských studentů. Ve smyslu integračního prvku naší nesourodé skupiny sloužilo „rutinizované“ večerní posezení v komorním vysokoškolském klubu „Bastila“, kde se do ranních hodin odehrávaly společné debaty s nejrůznějším tematickým zaměřením. Často při těchto sezeních zastával dominující roli mediátora hlavní informátor, poněvadž disponoval dobrou znalostí češtiny a měl i široké zkušenosti s českým prostředím. Docházelo zde k otevřenému předávání a sdílení osobních zkušeností, řešení aktuálních existenciálních problémů či zdůrazňování různých stereotypů. Z těchto interakcí nejednou vyplouvalo na povrch, že zahraniční studijní pobyt pro samotné aktéry představoval (podobně jako samotné období jejich studia) určitý druh možnosti úniku od očekávání, povinností a problémů, jenž na tuto generaci dospívajících lidí čekaly v realitě jejich všedního života v Bělorusku.

3.2. Fáze „raspredelenie“

Pokusím se zde uvést alespoň jeden takový konkrétní příklad, který se během mých nesčetných rozhovorů s mladými Bělorysy neustále opakoval. Většina z mladé generace běloruských studentů vysokých škol mohla na tamních univerzitách studovat zadarmo, což pak reálně znamenalo, že po dokončení svého studia měli studenti povinnost po dva roky plnit tzv. „raspredelenie“ („распределение“). Jedna z klíčových informátorek mi tento proces popsala následovně: „dva roky bych prostě odpracovala, a potom bych chtěla pokračovat (má na mysli doktorské studium v cizině). Ty skončíš magisterské studium a musíš jít dva roky pracovat. Já tak pracovala. U nás bylo první raspredelenie v březnu a

další následovalo v červnu. Nechtěla jsem, aby mě univerzita mučila po dobu „raspredelenie“, například mě někam přiřadila. Proto jsem šla radši pracovat“ (INT 16). Jedná se o zaměstnaneckou praxi absolventů vysokých škol a středních odborných vzdělávacích institucí, která je v souladu s nařízením zákona o vzdělávání Běloruské republiky (článek 83). V současném Bělorusku se „raspredelenie“ vztahuje na studující na úkor státního rozpočtu (tzn. bezplatné vzdělání), kdy je obvyklá doba trvání zaměstnanecké praxe dva roky (Jurcatalog.by 2013).

Tradici „raspredelenie“ pro absolventy vysokých a středních odborných škol lze nalézt už v době Sovětského svazu, kdy stát pro absolventy garantoval pracovní místa po ukončení studia, která byla veřejně dostupná a zdarma. Speciální komise přidělovala absolventům pracovní místa v podnicích a organizacích, které podle příkazu příslušných oddělení či podle zájmu samotných podniků, potřebovaly odborníky konkrétní profilové specializace. Sovětský absolvent vzdělávací instituce měl na rozdíl od současných běloruských studentů povinnost pracovat v přiděleném podniku po dobu tří let a až s uplynutím následné doby mohl změnit svou práci na vlastní žádost (Конохова 2012: 235–239).

Tento typ mladých pracovníků spadal do zvláštní právní kategorie se statusem tzv. „mladý specialista“ („молодой специалист“), kterého nebylo možné propustit bez speciálního povolení od ministerstva. Současně v závislosti na rozhodnutí dané univerzity měli tito mladí odborníci právo na poskytnutí mimořádného ubytování, výhody při umisťování dětí do mateřských škol a další sociální záruky. Zaměstnancům v rámci „raspredelenie“ mohla být také zkrácena povinná pracovní doba na základě jejich služby v armádě (Tamtéž: 233–234). Povinná služba v armádě je rovněž součástí reality dospívajících Bělorusů. Může být například vnímána i jako negativní překážka v možnosti vycestovat, jak se o tom zmiňuje jeden ze studentů Běloruské státní univerzity. „Jsem připravený odjet do Francie nebo Itálie, protože tam je lepší život. Mnoho z mladých (použil běloruské slovo „маладзэка“)

chce odjet. Nikdo tady není připraven zůstat, všichni se vidí v jiných státech. Snaží se je ještě poslat do armády, teď zavedli takové nové zákony. Například, že pokud si neodsloužil v armádě, tak odsud nemůžeš odjet. Buď se tomu musíš nějak vyhnout nebo sloužit v armádě“ (INT 14).

Většina z běloruských studentů se tak nakonec musí smířit s tím, že pokud jim bude umožněno bezplatné studium hrazené státem, budou následně tímto zavázáni k nutnosti splnit „raspredelenie“. Jeden z mých biografických rozhovorů však poukazuje na to, že existují i různé alternativy, jak se vyhnout placenému studiu. Jednou takovou alternativou může být i tzv. „centralizované testování“ („Централизованное тестирование“), což jsou standardizované přijímací zkoušky v Bělorusku a Rusku. Student usilující o neplacené studium, podle vypovědí respondentů, musí získat tři sta dvacet bodů z několika testovaných okruhů. „Já mohla studovat i neplaceně, ale pokud toho chceš dosáhnout, tak musíš udělat zkoušky na velice dobrou úroveň. Pokud si chceš zajistit možnost bezplatného studia, musíš mít z jednoho předmětu sto bodů („баллов“), což jsem neudělala (zklamání v hlase). Z toho důvodu jsem se mohla učit všude v Bělorusku pouze na placeném studiu. Bylo proto mnohem snazší jít studovat do Polska, protože je tu studium zdarma, (respondentka je držitelkou Karty Poláka) a ještě my platí tady stipendium, což je tisíc dvě stě padesát zlotých, tedy kolem sto eur na měsíc“ (INT 18).

Karta Poláka je pro řadu běloruských studentů rovněž výrazná alternativa. Její držení může konkrétnímu jedinci otevírat možnosti k dosažení různých forem kapitálu (ekonomickému, kulturnímu, ale i sociálnímu). Zákon o Kartě Poláka z roku 2007 potvrzuje „příslušnost k polskému národu, a tím například umožňuje právo na práci, založení obchodní společnosti v Polsku, právo na studium na univerzitní úrovni, ale i přístup k bezplatným zdravotním službám v případech nouze“. Především v prostředí Varšavy jsem narazil na mnoho takových Bělorusů, kteří využili výhodné možnosti studovat na polských univerzitách (Sendhardt 2017). „Díky kartě Poláka je u mě v první řadě

bezplatné vzdělání. Zároveň mi to pomohlo při získání ročního víza, díky kterému jsem tady mohla zůstat celý rok. Přitom se netrápím věcmi jako je hledání dalších řešení. Za těchto podmínek jsem věděla, že mohu pokračovat ve studiu v Polsku. Karta Poláka mi mnoho věcí ulehčila. Kdyby nebyla, myslím, že bych se sem ani nevydala“ (INT 20). K listopadu 2015 bylo vydáno celkem 162 218 Karet Poláka, z nichž většina byla udělena příslušníkům polských menšin na Ukrajině (76 742) a v Bělorusku (69 630). V této souvislosti jsem se setkával i s náznaky určitého opovržení, logicky ze strany Bělorusů, kteří neměli takové štěstí a nemohli usilovat o získání Karty Poláka (Sendhardt 2017).

Současné podmínky „raspredelenie“ v Bělorusku v mnohém připomínají výše naznačenou formu zaměstnanecké služby odborníků, která byla charakteristická v období Sovětského svazu. Poté, co Bělorusko získalo v devadesátých letech nezávislost, jeho legislativa přejala „raspredelenie“, jako „dědictví“ předešlého systému. Tato praxe absolventů „specialistů“ byla v následujícím vývoji zakotvena v různých legislativních dokumentech, a od 1. září 2011 je hlavním dokumentem upravujícím problematiku povinné práce absolventů – „Běloruský školský“ zákoník („Кодекс об образовании“). Jde tedy o nastavení systému, kdy konkrétní absolventi disponují velice omezenými možnostmi, pro vlastní výběr podoby absolventského pracovního poměru. Na základě stávajících právních předpisů, jsou jednotliví studenti vzdělávací institucí zařazeni do kategorií podle specializace, odkud jsou přidělováni vhodným zaměstnavatelům. „Raspredelenie se nejde vyhnout, to je jen v Bělorusku. Problém je v tom, že je to jako když ti univerzita dává práci. Univerzita sbírá informace od zaměstnavatelů, kteří se o tebe mohou zajímat jako o pracovníka. Potom daná univerzita začíná přerozdělovat práci studentům“ (INT 16).

Místo zaměstnávající organizace lze změnit pouze s jejím souhlasem, přitom student nemůže být propuštěn po dobu trvání „raspredelenie“. Studenti v této situaci mohou předběžně požádat děkana fakulty, který jim může předložit stav přihlášek jednotlivých organizací či

podniků, které se ucházejí o studentovu specializaci. Nicméně podle svědectví informátora univerzitní prostředí v poslední době nemusí disponovat dostatečným množstvím pracovních možností, které mohou nabídnout studentům. „Proto to řeší tak, že nechají jednotlivé studenty hledat si práci samostatně. Na jednu stranu to je možná dobře, že na tom univerzita tak zásadně netrvá, v tom smyslu, že ty tak nemusíš pracovat například jako učitel, ale můžeš jako já jít třeba pracovat do cestovky“ (INT 16). V tomto ohledu rovněž slouží „předběžné přerozdělování“ („Предварительное распределение“), kdy tento proces probíhá během celého školního roku. Záleží na dané univerzitě, někde se koná v prosinci, jinde zase v březnu a někde ani takovou možnost nemají. Studenti zde dostanou možnost získat podrobnější informace od administrativy univerzity, to znamená vybrané místo pro vykonávání „raspredelenie“, které bude s největší pravděpodobností potvrzeno v dubnu či květnu.

Studenti si tak mohou podat přihlášku nebo vybrat jiné místo ze seznamu nabízeného univerzitou (pokud existují možnosti). Jedna z mých informátorek, a zároveň studentka Běloruské státní univerzity, v jednom z našich mnohých rozhovorů, uvedla, že dominantní role univerzity jako prostředníka mezi zaměstnavatelem a studentem může mít aktuálně různé podoby. „Všeobecně to dělá univerzita, ale může být i lepší situace. Když například univerzita řekne studentům: ‚hledejte si práci sami‘. Dříve tě mohla univerzita poslat do nějaké vesnice. Ty jsi třeba z Minsku a musíš jet pracovat v Lepel (ironické zdůraznění). Lepel to je Vitebská oblast a taky strašný město“ (INT 16).

S uvedenými informacemi i dalšími podrobnostmi, se lze seznámit i prostřednictvím sociálních sítí, kde nejpopulárnější sociální síť pro rusky mluvící představuje „VK.com“ („ВКонтакте“), což je internetová platforma z roku 2006 a ruská obdoba amerického „Facebooku“. V Bělorusku se „VKontakte“ řadí mezi čtyři nejpopulárnější internetové stránky, pokud jde o počet skutečných uživatelů (platforma PC). Před sociální sítí VK.com věnuje více skutečných uživatelů pozornost internetovým stránkám

Google.com, Youtube.com či Yandex.by (Marketing.by 2020). V rámci záležitostí spojených s absolvováním „raspredelenie“ v Bělorusku své služby na „VK.com“ nabízí i „raspred.by“, který marketingově cílí na skupinu zájemců z řad mladých absolventů, jež podobně jako řada z mých respondentů, nemají úplně jasno ohledně svého budoucího zaměstnání. Tato organizace tak prostřednictvím svých internetových kanálů informuje o obecných aktualitách ohledně „raspredelenie“, pořádá veřejné konference, ale především nabízí placené služby ve formě různých poradenských činností. Na svém internetovém webu například uvádějí krátký přehled nejčastějších dotazů, které předkládají jejich klienti z řad absolventů:

- „Chci pokračovat ve studiu v zahraničí, je to možné“?
- „Už pracuji, chci zůstat ve společnosti (firmě), kde se mi líbí“.
- „Jsem zaneprázdněn vlastním podnikáním a nechci ztrácet čas“.
- „Chtěl bych „raspredelenie“ v Minsku, mám zde přátele a práci“.
- „Již procházím procesem „raspredelenie“, ale rád bych změnil v tomto režimu práci“.
- „Proč taková cena“?
- „Je to legální“?

Téma „raspredelenie“ se během prováděného etnografického výzkumu, kdy jsem žil na českých kolejích s běloruskými informátory či prováděl biografické rozhovory, ukázalo jako zásadní praktické dilema, které zatěžuje mladou generaci běloruských studentů. Nicméně setkal jsem se i s jednou respondentkou, která vnímala proces „raspredelenie“ pozitivně: „myslela jsem si, že půjdu studovat do Polska (rovněž disponovala Kartou Poláka), ale pak jsem změnila názor. Byla jsem už opravdu velice unavená studiem. U mě bylo ještě „raspredelenie“. Tam sice existují způsoby, jak ho obejít, ale mně se to zkrátka nepovedlo. Když jsem byla v pátém ročníku a dokončovala univerzitu, tak jsem se rozhodla, že půjdu pracovat. Pracovala jsem jako překladatelka, což pro mě bylo po šesti letech studia úplně jako příchod čerstvého vzduchu. Tam jsem měla dobrý kolektiv, dobré přátele. Už jsi také něco dostával,

nejen studoval v nicotě. Dělal jsi už nějakou reálnou činnost, za kterou jsi dostával nějaké peníze, což je už něco trochu jiného“ (INT 11).

3.3. Sociokulturní adaptace

V tento moment jsem pociťoval, jak se začala má role výzkumníka poněkud rozplývat. To bylo v době, kdy jsem skrze svůj semestrální pobyt na borské koleji, mohl s řadou běloruských studentů trávit podstatnou část ze svého volného času. Studentů z Běloruské státní univerzity zde bylo v tomto období hned několik, což bylo dáno dlouhodobě trvající univerzitní spoluprací mezi ZČU a BSU (Běloruská státní univerzita v Minsku). Samotný pobyt studentům umožňoval projekt grantové mobility ERASMUS+, který získala katedra antropologie. Samozřejmě jsem neměl možnost trávit čas se všemi studenty rovnoměrně, můj výzkum se soustřeďoval kolem hlavních informátorů, se kterými jsem uskutečnil nespočet neformálních rozhovorů a jejichž názory a postoje měly podstatný vliv na podobu mého výzkumu. Účastnil jsem se také výše zmíněných skupinových posezení, avšak po celý čas výzkumu to byli především tři informátoři, se kterými jsem žil a opakovaně se scházel. Nastupující prohloubení důvěry v našich vztazích bylo možné zaznamenat právě v této době, tedy přibližně půl roku od našich prvních kontaktů.

Vystihují to i příklady jednotlivých komentářů informátorů, když semnou začali z vlastní iniciativy sdílet frustrace, osobní věci, názory, pocity, které se v nich nahromadily za dobu jejich pobytu v českém prostředí. „V jednom takovém společném rozhovoru, se můj spolubydlící vyslovil ohledně různorodosti stereotypního vnímání a posuzování žen a mužů z oblasti „východu“, což vnímal z vlastní pozice mladého běloruského studenta. Podle něj existovala jakási obecná předpojatá pozice u českých dívek, která měla vytvářet jejich distanc k „neperspektivním“ či „neatraktivním“ mužům, přicházejícím z pomyslného světa východu, k němuž existoval klíč v jednotné a ustálené představě

zakořeněné v hlubokých strukturách zdejší společnosti“ (Terénní deník, 15. 4. 2018).

Podobným způsobem se vyslovila i moje informátorka, jež se během svých několika pobytů v České republice musela potýkat s epizodickým xenofobním chováním. „Především jsem byla ruskojazyčná, a proto tedy apriori Ruska. Například když se mě ptali odkud jsem a já jsem jim řekla, že jsem z Běloruska. Mnoho Čechů ani nevědělo, kde je Bělorusko, ale o tom ty už víš“ (INT 16). Dlouhodobější pobyt v relativně socio-kulturně odlišném prostředí, v němž je konkrétní jedinec v roli cizince, sebou přináší značné zintenzivnění citlivějšího vnímání vlastní jinakosti a kulturní svébytnosti. Jiný pohled na své sebepojetí je v tomto ohledu vnitřně umocňován. To potvrzují i výpovědi běloruských emigrantů, kteří byli vystaveni vnějšímu stereotypnímu posuzování v českém prostředí.

Například takové chování objasňuje jedna z respondentek, která žila v České republice již kolem šesti let (v době provedení rozhovoru), vyjmenovává přitom různé významové příklady stereotypního jednání. „Ty jsi z Běloruska, to znamená z Ruska, což je všechno stejné. To znamená, že ty jsi ten poslední člověk a vůbec se s tebou nechci bavit.“ Druhá věta může být, že: ‚ty jsi z Běloruska, takže z Ruska, což znamená, že máš bohatého tatínka. To znamená, že se s tebou nechci bavit.‘ Nebo: ‚ty jsi z Běloruska, takže můžeš dělat maximálně prostitutku, protože jsi z východu. Máte tam jen sníh a medvědy. A umíš ty vůbec něco. Takže jako já jsem Čech, já jsem top.‘ A já jsem se s tím dost často setkala ve škole“ (Int 2). Tato respondentka popisuje, že to trvalo první rok a půl, než se vůbec na to nějak naučila reagovat. „Jeden kolega z práce mi řekl: ‚ty jsi z Běloruska, tak to ani nepotřebuješ plat. To stačí, když budeš pracovat za jídlo ne““ (Int 2).

Takové výpovědi respondentů ilustrují, že se často musí v českém, ale i polském kontextu střetávat se zjednodušenou lidovou konceptualizací, která je klasifikuje a slučuje do obecné představy o

„rusky mluvícím člověku z podřadné oblasti východu“. „Já jsem neměla pocit nějaké urážky své země. Měla jsem spíše takový výrazný pocit, že se nedívají na všechny problémy, které tady jsou. Oni jsou a existuje jich mnoho. (...) Také v Česku jsem se setkala s nějakým negativním postojem vůči mé osobě, ale reagovala jsem přitom velmi klidně. Nejdříve jsem si však myslela něco ve smyslu jako: ‚kdo jsi ty, že se mnou budeš zacházet s takovým pohrdáním. V tom smyslu, jaké ty máš na to právo‘“ (INT 16).

Člověk se v takových kontextech sociokulturní adaptace může často setkávat se stereotypním posuzováním, přičemž to může působit i jako určitý druh katalyzátoru ve vztahu k promýšlení vlastního sebepojetí či sebeúcty. „Hrdost rozumíš, tohle je o nějaké osobní hrdosti. (...) Tam byly nějaké takové situace, které mi zůstaly v paměti, zejména jako pocity nějaké nespravedlnosti. Nakonec se díky tomu u mě objevila sebeúcta. Protože jestli si sám sebe nebudeš vážit, svojí národnosti, popřeš svojí zem, druzí už tě nebudou respektovat. Protože to není správné podle mého názoru“ (INT 16).

Z mnoha různorodých důvodů se během dlouhodobějších zahraničních stáží či při několikaměsíčním pobytu v odlišném sociokulturním prostředí mohou u lidí projevovat frustrace, výkyvy nálad, apatie nebo znechucení. Takové pocity mohou popsat i z vlastních zkušeností, které jsem zažíval během svých zahraničních stáží. Člověk je při této příležitosti jakoby vytržen z vlastní statické každodennosti a dostává se do proudu událostí, do životní mezery, kdy je z jedné strany prostřednictvím anonymity osvobozen od svého statusu v mateřské společnosti. Z druhé strany se však nemůže zbavit vědomí reálného návratu do své všednosti. Jedná se zde o stavy citového a společenského vykořenění. „Když jsem přijela do Polska a začala se stýkat s Poláky, já prostě chápala, že já jsem ohromně daleko od toho, abych sebe mohla považovat za Polku. Pochopila jsem, že mezi mnou a Poláky je ohromná odlišnost. V temperamentu i kultuře. Protože já absolutně nežiju v polské kulturní třídě. Já se dobře cítím na „Belsatu“. Já

žiju v Polsku, ale já žiju v takovém Běloruském ghettu“ (INT 20). Období jednoho semestru je až příliš krátká doba na navázání bližších vztahů s členy tamní společnosti. Brání v tom především ono vědomí časové omezenosti a to z obou stran. Většina z těchto zahraničních stáží a programů v rámci mobilit, se proto z hlediska trvání stáže omezuje na vytvoření ohraničené kosmopolitní či národní komunity, ve které jedinci zůstávají zafixovaní pro svůj tamní společenský život.

„Existuje určité kulturní vybavení, například stejná muzika, filmy a podobné věci, o kterých je pro mě mnohem snazší diskutovat s kamarády z Ruska a Běloruska, než s Poláky. S Poláky je u mě omezený sektor kulturních věcí, které jsem si vzala. Část filmů a malou část muziky, které jsem si vzala z dětství. A jiné věci pro mě byly doslova „Auu“ (vyjádření emoce překvapení), v čem tahle mládež jako žije, já to vůbec nechápu. To je tak nějak pro mě ve všem cizí. Literatura mi byla známá, například taková ta největší klasika. Ten Sienkiewicz, „Quo vadis“. To jsem znala, ale na to, že oni čtou Tokarczuk. Na to jsem reagovala ve smyslu: ‚kdo to je‘ (vyjádření emoce překvapení). Takové to bylo cizí, Obecně jsem nechápala. Cizí a ne neznámé, prostě cizí a ne svoje“ (INT 22).

Tento způsob přechodného života by v mnohém připomínal koncept liminální fáze od Arnolda van Gennepa, který následně zpopularizoval a rozpracoval pro svůj teoretický záměr britský antropolog Viktor Turner. Gennep ve své práci přinesl z jeho pohledu univerzální teoretický model, který popisuje trojfázový proces v rámci přechodových rituálů („rites de passage“), jež můžeme objevit v nejrozmanitějších společenstvích, kde se odehrává nějaká přeměna stavu, místa, společenského postavení či věku. Rituální obřady v této perspektivě obsahují nejprve přechod do fáze odloučení, kdy je skupina nebo jedinec vytržen ze svého předešlého statického postavení ve společenství, vytrácí se působení vazeb a normativních sil kulturních podmínek (závislost institucionálních jednotek). Subjekt je tak do značné míry oproštěn a separován od klasifikační sítě své minulosti, uvnitř níž byl významově propleten a identifikačně propojen s celkem, což rovněž

generovalo jeho práva, povinnosti a očekávání uvnitř společenství (Turner 2004: 95).

Teprve tímto odpoutáním od své dosavadní stability každodennosti, které utvářelo jeho sociální já, vstupuje jedinec do prahové kulturní oblasti či mezidobí, kde je charakterizován v rovině nejasnosti a neurčitosti. Stává se cestujícím („passagerem“), stojícím na pomezí a bez řádného připoutání k hodnotovým pravidlům. „Takhle, (pauza) já se spíš tady vnímám Běloruskou, ale v Bělorusku se cítím taky jako cizinka (pauza). Jak jsem tam málo, nejsme tam vítání. Takže já už tam taky nic nevím, kontakty jsem ztratila. Já nepatřím ani tam ani sem“ (Int. 7). Jedná se o součást širšího životního cyklu, při němž člověk či skupina dichotomickým způsobem přestupuje z „oblasti běžného života“ do relativně nediferencované sféry, v jejímž rámci má podle Turnera docházet k vytváření egalitářských svazků tzv. „communitas“, které se bezprostředně podvolují vůli a vážnosti starších. Proces je následně dovršen fází znovupřijetí či reinkorporací do zavedené soustavy obyčejů a závislosti na působení hodnotového měřítká sociální struktury (Turner 2004: 96–97).

3.4. Sběr dat a návrat do Běloruska

Od podzimního návratu z Minsku v roce 2018, jsem současně započal práci na shromažďování širšího korpusu obsahujícího kontakty na potencionální respondenty, kteří by splňovali vhodné identifikátory pro můj výzkum v rámci bakalářského studia. Jednotlivé fáze výzkumu, jako jsou příprava, vyhledávání, sběr dat a následná analýza nashromážděného materiálu, probíhaly až do jarních měsíců, v nichž jsem žil společně s běloruskou skupinou studentů na borských kolejích. K vyhledávání respondentů z komunity běloruských emigrantů žijících v České republice jsem využil dvou strategií, což mohlo alespoň částečně dopomoci k určité diferenciaci vybraného konečného souboru respondentů. Nejprve jsem mohl zúročit přesah mého hlavního

informátora do českého prostředí, kde strávil podstatnou dobu. Z toho vyplývalo, že měl i široké znalosti či dispozice vhodné pro pohyb v tomto sociokulturním prostředí. Zároveň disponoval i celou řadou kontaktů na lidi běloruského původu žijící v České republice, pro něž byl z tohoto hlediska významně cennou osobou. Druhý typ získávání respondentů v rámci výzkumné práce probíhal za pomoci využití sociální sítě „Facebook“, kde existuje skupina „Bělorusové v ČR“ („беларусы чэхii“), která zahrnovala přes tisíc členů, veřejně sdílejících prostřednictvím této interaktivní internetové báze nejrůznější druh oznámení, zpráv, událostí, zkušeností a příspěvků souvisejících s běloruskou tematikou.

Konečný výběrový soubor respondentů zahrnoval v této prvotní fázi výzkumu deset běloruských emigrantů žijících na území ČR. Kvalitativní biografické rozhovory vedené s jednotlivými narátory, byly uskutečněny v souladu s metodologickým pojetím Fritze Schützeho (1983; 1984; 2008; 2014). Klíčovou metodologickou složkou v Schützeho přístupu k provádění hloubkových interview je tzv. „extempore vyprávění“, což vyžaduje nepřipravenost a spontaneitu respondenta. Během takto navozeného stavu bezprostřednosti u vypravěče, má postupně dojít k znovuoživení a přímé reaktualizaci vzpomínek, které jsou navrstveny v proudu vyprávění. Princip navození minulých všedních praxí, může nevědomě transformovat i řadu svědectví o kolektivně historických zkušenostech (Schütze 2008: 195–199). Sběr dat byl prováděn předně splněním základních sociálně demografických kritérií, přičemž samotné získávání narátorů pro rozhovory probíhalo metodou nepravděpodobnostního řetězového výběru (tzv. metody „snowball sampling“), kdy byli od jádrových respondentů nominováni další potencionální informátoři, což vytvořilo rozsáhlý korpus potencionálních jednotek tvořených ze zástupců běloruské emigrace v ČR. Výsledkem výše zmíněné fáze výzkumné práce bylo provedení biografických narativních interview podle Schützeho přístupu s deseti vybranými respondenty běloruského původu. Před začátkem rozhovoru byl každý z jednotlivých účastníků rozhovoru seznámen s tím, že jeho výpověď

zůstane anonymizována a bude sloužit pouze pro účely mé akademické práce. Každý z provedených rozhovorů probíhal ve srozumitelné formě českého jazyka a byl se souhlasem zúčastněných nahráván na diktafon, kde celkový součet provedených záznamů činil audio stopu čtrnáct hodin a osmnáct minut.

S využitím totožného metodologického schématu, tedy v uplatnění Schützeho pojetí biografických rozhovorů, jsem pokračoval i v dalších fázích výzkumu, které se už uskutečnily přímo v Bělorusku nebo na území Polska. Všechna biografická vyprávění zde byla vedena ve formě srozumitelného ruského jazyka. V Minsku jsem pak provedl sedm biografických interview s běloruskými respondenty, z většiny se jednalo o zástupce mladé generace. Pro mne jako badatele bylo podstatně náročnější v odlišném kulturním prostředí vyhledávat a získávat potenciální narátory pro můj výzkum. V Minsku jsem ještě mohl využít rozsáhlou síť mého klíčového informátora, která zasahovala především do tamní akademické sféry. Současně s tím se zde naplno projevovala moje pozice zahraničního studenta, která mě rovněž svým způsobem předurčovala a omezovala v navazování kontaktů s generací mladých studentů či profesorů, působících na poli univerzitního prostředí.

Velice podobné schéma následovalo i ve Varšavě, kde jsem se setkal s ohromným množstvím běloruských studentů, žijících na univerzitních kolejích. Během svého posledního pobytu v Polsku jsem si stále více uvědomoval, že můj samotný výzkum sleduje především mladou generaci běloruských studentů, kteří stále migrují mezi prostupnými hranicemi národních států. V tomto případě to byly tři státní hranice – Polska, České republiky a Běloruska, které moji respondenti a informátoři nejčastěji překračovali. Ve Varšavě jsem pak realizoval sedm biografických rozhovorů s běloruskými studenty, jejichž výpovědi rovněž plní součást mé praktické části práce.

Návrat do Běloruska jsem uskutečnil po delší přestávce, v únoru 2019, když jsem prostřednictvím svého druhého studijního pobytu v

Minsku, strávil letní semestr (čtyři měsíce) na Běloruské státní univerzitě. Moje poslední návštěva Minsku, pak byla ještě během září 2019, po níž rovnou následoval semestrální studijní pobyt na Varšavské univerzitě. Během svého pobytu v Minsku jsem pokračoval v intenzivní výuce ruského jazyka. Současně s tím, jak jsem získával větší znalosti a obratnost v užívání jazyka na každodenní úrovni, jsem začal dostávat pocit, že hlouběji pronikám do složitosti odlišného kontextuálního prostředí. Bylo rovněž nutné si stále zachovat svůj vlastní odstup, což se mi dařilo například ve vztahu k hlavnímu informátorovi, jehož zprostředkovaný pohled z role každodenního účastníka jsem začal postupně přehodnocovat, srovnávat a k tomu přidávat vlastní empirickou reflexi. Nicméně i při zpětném rozboru své participace uvnitř běloruské společnosti, zřetelně vyplynulo, že moje role během interakce s řadou informátorů byla často zatížená stereotypním vnímáním člověka, který žije na západě.

V Minsku jsem byl účastníkem řady odborných konferencí. Přitom jsem žil na zdejších studentských kolejích, plnil svůj studijní plán na BSU a trávil čas se svými hlavními informátory. Ubytován jsem byl nedaleko od hlavního centra Minsku, v ulici „Kastrычніцкая“ („Кастрычніцкая“), kde byl studentský komplex tvořený ze čtyř univerzitních kolejí BSU, fotbalového stadionu, běžecké dráhy a dvou kantýn (tzv. „Столовая БГУ“), kde tyto levné stravovací jednotky byly otevřeny široké veřejnosti, avšak hojně je užívali především zdejší studenti. Jednalo se o zařízení v mnohém připomínající naše menzy. Jedna z nich byla často vyhrazena pouze studentům vojenské akademie. Ulice Kastrычніцкая, která byla charakteristická nepřeborným množstvím „hipsterských“ motivů a velkolepými brazilskými graffiti na budovách bývalých továren, byla přímo přeplněná služebním sektorem. Nacházelo se zde mnoho barů, kaváren, restaurací s otevřeným posezením, posilovna či kulturní centrum, současně se zde uskutečňovala řada festivalů. Právě hipsterský vliv je zde možné zaznamenat na mnohých místech, přičemž výrazně

kontrastuje se sovětskou architekturou. Je to trend mladé generace, který přišel do Minsku před pár lety.

Zvykem bylo, že ve večerních hodinách se ulice Kastryčnickaja znatelně zaplnila auty a zdejší mládeží. Podle místních studentů to byla nejživější část města společně s ulicí „Zybitskaya“ („Зыбіцкая“), která se nacházela jen pár desítek metrů od katedrálního ortodoxního souboru Svatého ducha, tedy v turisticky populární oblasti starého města. Patečným večerem zde byla ulice naprosto přeplněná, v klubech se nedalo hnout a před bary hráli pouliční zpěváci píseň „Kapital“ („Капітал“) od minské skupiny „Lyapis Trubetskoy“. Podél ulice Zybitskaya protékala řeka Svislač, která rovněž ze dvou stran obepínala ubytovací komplex na ulici Kastryčnickaja, kde jsem žil a odkud jsem to neměl daleko, ke stanici metra „Pieršamajskaja“ („Першамайская“) a na tramvajovou zastávku Stadion Dinama („Стадыён Дынама“). Stadion Dinama sloužil nejen domácím reprezentačnímu fotbalovému týmu Běloruska, ale také jako domácí stánek zdejších prvoligových fotbalových klubů z Minsku (Dinamo Minsk a FC Minsk). „Stadion Dinama začali opravovat již dávno. Další prostředky vyčlenili jenom, co se týče konání Evropských her, protože do té doby bylo málo peněz. Jednalo se o peníze z rozpočtu. Sponzoři nebyli a v rozpočtu je samozřejmě stále málo peněz. Peníze byly vymezené na rekonstrukci. Tahle rekonstrukce je pouze k Evropským hrám, takže přestavba stadionu je zaměřená pouze na konání této události“ (INT 12). Stadion představoval dominantu v této části města. Mohl jsem tak každý den přímo sledovat, jak na něm probíhají rekonstrukční a renovační práce, které měly být plně dokončeny ještě před zahájením II. Evropských her, jež pořádal Minsk v červnu 2019.

3.5. Evropské hry v Minsku

Přicestoval jsem do Minsku necelý půl rok před plánovaným zahájením her. Příprava na II. evropský šampionát byla v plném proudu.

Zároveň bylo naprosto patrné, že běloruský stát bral pořádání „malé evropské olympiády“ ve zmenšeném formátu za velice prestižní událost. Samotné Bělorusko hostilo podobnou sportovní událost s mezinárodním přesahem už v roce 2014, kdy se v Minsku konalo mistrovství světa v ledním hokeji. Obě zmíněné sportovní události s nadnárodním charakterem provázela široká propagace. Záměr byl rovněž přilákat investice ze zahraničí a poupravit obraz Běloruska v oblasti diplomacie a směrem k potenciálním zahraničním ekonomickým investorům či partnerům.

„Sportovní zařízení, telekomunikace, silniční síť, osobní doprava, studentská vesnice, to vše musí splňovat nejvyšší standardy. Musíme znovu prokázat, že v naší zemi byly vytvořeny pohodlné a bezpečné podmínky pro lidský život a seberealizaci“ – běloruský prezident Lukašenko 15. 4. 2019 (Rudnik 2019b).

„Uvidíte, že je domovem nejuctivějších a nejlaskavějších lidí, že naše přátelství není jednoduchá zdvořilost, ale vlastnost naší povahy, přirozený stav duše. Uvidíte, že tolerance a vztahy založené na vzájemné důvěře a respektu jsou životem Bělorusů. A my vám to všechno dáme“ – prezident Lukašenko při zahajovacím proslovu 22. 6. 2019 (Belarus.by 2019).

Samozřejmě, že konání takové velkolepé sportovní akce s sebou přináší značné finanční nároky a požadavky na vysoké investice. V obou případech tak došlo v rámci zdejších podmínek k rozvoji a modernizaci ve sféře služebního sektoru (především oblast pohostinství), výstavbě a rekonstrukci velkoplošných arén, stadionů či sportovních zařízení, zlepšení kvality v oblasti silniční infrastruktury a logistiky (Гайдукевич 2019: 310–312). Tyto změny výrazně promlouvající do podoby městského prostředí Minsku samozřejmě vnímali i zdejší. Jedna z běloruských respondentek, která byla zároveň i minskou rodačkou, to pochopitelně reflektovala. „Vlastně ano, postavili to přímo k šampionátu, postavili zde druhou arénu. „Čyžoјka Arena“ v „Zavodskom rajónu“

(„Заводской район“), tu stoprocentně stavěli k šampionátu. Doteď funguje, využívá se. Nevím přímo na kolik je aktivní, na kolik konkrétně přináší zisk, jak je to s vybavením nebo organizací. Zda je to ziskové nebo ztrátové, to já nevím. Tento stadion konkrétně stavěli k hokejovému šampionátu“ (INT 12).

Současně s tím, zde byla očividná snaha otevřít se zahraničí a turismu, podpořit domácí cestovní ruch, což v praxi umožňovalo nastavení měsíčního bezvízového režimu (pro Evropské hry, od 10. června 2019 do 10. července 2019) a byrokratické zjednodušení požadovaného procesu (Tamtéž: 310–312). „Poslední dva, tři roky, když zavedli bezvízový režim. To je další velký plus pro zemi. Otázka je, jak jsme na to připraveni z pohledu turismu. Nicméně faktem je, že se stále více lidí začíná zajímat o Bělorusko a přijíždí sem“ (INT 12).

Tato krátkodobá uvolnění vízových opatření, primárně svázaná s pořádáním mezinárodních sportovních akcí, je však nutné rovněž započítat do širšího kontextu, kdy se v Bělorusku stále zřetelněji a zjevněji snaží pokračovat v započatém trendu otevřenější politiky směrem k zahraničí. „Často říkají, že hokej ve čtrnáctém roce, (Bělorusko pořádalo mistrovství světa v hokeji), něco přinesl, nějaké plus. Já si nejsem jistá. Samozřejmě pokud jde o prestiž, proto aby se vylepšila image státu, tam jsou plusy. Jestli srovnáme image Běloruska před dvaceti lety, a v současnosti. Tak si myslím, že v současnosti se dívají na naši zemi (má namysli zahraničí) jinak. Pokud dříve všichni říkali, kdo znal Bělorusko. Otázka opět, kdo ví něco o Bělorusku (lehký smích). Jestli dříve říkali o Bělorusku, že to byla poslední diktatura v Evropě, tak dnes je Bělorusko přijatelnější. Je tu už hokej, byl zde šampionát v hokeji, což pořádal Minsk. V současnosti tu budou Evropské hry, což fakticky znamená, že image státu je teď více pozitivní“ (INT 12). Podle respondentky je v Bělorusku národním sportem hokej. Současně mezi populární sporty patří i fotbal nebo biatlon. V poslední době se však začíná výrazněji mluvit i o házené. „Lidi se hodně věnují sportu. V současnosti stále více, protože přibývají další a další možnosti. Na státní

úrovni probíhají programy, které žádají občany, aby se zajímali o sport, zdravé tělo a ducha“ (INT 12).

S tímto souvisí i jednotlivé kroky v liberalizaci vízového režimu. Začalo to rokem 2016, když běloruský prezident Lukašenko podepsal dekret o pětidenním bezvízovém režimu pro severozápadní region Grodna. Od začátku roku 2017 mohli občané 77 zemí navštívit západní části Běloruska (jako Grodno či Brest) bez vízové povinnosti na dobu 10 dní. S následujícím rokem se bezvízové území rozšířilo na celý bezvízový region, nikoli pouze na konkrétní turistická místa jako tomu bylo předtím. S tím došlo také k rozšíření typu transportu, kterým mohli cestující bez víza překročit hranici Běloruska (k automobilu či autobusu přibylo letiště v Grodnu a železniční spoje) (Rudnik 2018). Od 2. srpna 2018 vešel v platnost Výnos č. 295, o prodloužení bezvízového vstupu do Běloruské republiky na dobu do 30 dnů. Mezi zmíněná bezvízová pravidla spadala ČR jako člen EU a jediným možným hraničním přechodem se v tomto ohledu stalo národní letiště v Minsku (MZV 2018).

Paralelně s nastupující liberalizací vízového režimu, probíhaly přípravné činnosti na zajištění všeho nezbytného pro hladké budoucí uspořádání Evropských her v Minsku. Aktivitám z běloruské strany, se však v rámci západního mediálního diskurzu nevěnoval velký prostor. Nejčastěji média dávala sportovní akci do souvislostí s porušováním lidských práv v Bělorusku, že se jedná o poslední zemi, kde je ještě stále platný trest smrti. Událost byla v evropských novinách diskutována jako politizace sportu, která má sloužit k legitimizaci vládních metod Lukašenka. V opakované argumentaci se uvádělo, že běloruský prezident uspořádáním mezinárodní soutěže pod hlavičkou Evropského olympijského výboru (EOC) sleduje především vlastní politický záměr, jehož cílem je vytvoření pozitivního obrazu o své zemi či tímto krokem pootevřít dveře zahraničním turistům i ekonomickým investicím. Články současně zdůrazňovaly stále ostražitou pozici Evropské unie a řady nevládních organizací, pro něž zůstává hlavním bodem pro další prohloubení vztahů s Běloruskem otázka ohledně dodržování

mezinárodního práva a základních lidských práv. Evropská unie v roce 2016 rozšířila stávající opatření, což například zahrnovalo uvalení embarga na dovoz zbrojního vybavení (Chadwick 2019).

„Propagace těchto her je skutečně evropská, protože hlavním účelem je představit Minsk v pozitivním světle vnějšimu světu. Jen málo z průměrných běloruských občanů si bude moci koupit vstupenky. Zkrášlování města se zaměřuje spíše na zahraniční návštěvníky než na domácí publikum“ (Lacroix 2019).

Dalším široce zdůrazňovaným aspektem v zahraničních mediálních kanálech byla ekonomická nedostupnost sportovního šampionátu směrem k domácímu většinovému publiku. „To je můj osobní názor, že lidi, kteří to opravdu podporují. Jak to říct (hledá správná slova). Jedná se o lidi v růžových brýlích. Upřímně si myslím, že většina lidí o tom ani nepřemýšlí, oni prostě žijí své životy. Mám na mysli především lidi žijící mimo Minsk. Já jsem velmi racionální a praktický člověk, proto v tom nevidím žádný větší smysl. Já vím, že to je zase nějaký politický záměr“ (INT 11). Drahá cena vstupenek naznačuje, že to bude podívaná primárně pro privilegované a bohaté, především z řad státního aparátu, pro policejní důstojníky či zahraniční návštěvu. Zároveň s tím zde bylo poukazováno na vysoké ekonomické náklady, kdy se pro financování šampionátu nepovedlo zajistit a přitáhnout výraznější investory. Prostředky za hostitelství velkolepé sportovní události měly skoro dvojnásobně překročit očekávané výdaje, když se vyšplhaly až do výše 112 milionů dolarů (Dziadok 2019).

Předem ohlašované náklady za uspořádání Evropských her, byly předpokládány do výše 30 – 40 milionů dolarů. Přestože zde byla přislíbena podpora od Evropského olympijského výboru, samotný běloruský premiér Siarhei Rumas přiznal, že zahraničních investic bylo v zásadě poskromnu. Zahraniční tisk také uváděl, že organizátoři přepokládali kompletní prodej 190 tisíc vstupenek po dobu konání akce, avšak reálně to bylo 69 % prodaných vstupenek (Rudnik 2019b). „Nevím

jaký záměr nebo cíl to má mít (má namysli konání Evropských her v Minsku). To, co já vidím, tak to jsou jen obrovské ztráty v rozpočtu a ekonomice. Já nejsem ekonomka, proto na tom nemohu najít výhodu, to znamená nějaké plus“ (INT 12).

Během svého pobytu v Bělorusku jsem vedl s místními řadu neformálních rozhovorů o tématu blížícího se konání Evropských her (většinou šlo o studenty). V podstatě zde existoval shodný postoj, který považoval hostitelství mezinárodní akce za nepochopitelné, především z hlediska ekonomických podmínek v zemi. Na jednu z otázek, jaký je postoj ke konání nadcházejících Evropských her, respondent uvedl, že krok vnímá „negativně, protože se utrácejí obrovské peníze, a protože jsou tam velké ztráty“ (INT 13). Peníze by podle nich bylo mnohem potřebnější investovat jinam, což bylo zdůrazňováno se stále tíživou finanční situací pro mnoho Bělorusů. „Já si myslím, že lepší by bylo, kdyby všechny ty peníze nasměrované na přípravu (má namysli Evropských her), byly použité pro jiné oblasti, které to potřebují, poněvadž problémů je tady všude hodně. Tyto peníze by byly potřeba k jiným věcem“ (INT 11).

„Opravdu nevím, jak to bude vypadat. Chci věřit, že zájem bude, ale zase tak moc v to nevěřím. V tomhle ohledu jsem spíš pesimistou a skeptikem. To, co já vidím je nepatřičné jednání ve vztahu k obyčejným lidem, ve vztahu k obyvatelům města. Nevnímám to dobře“ (INT 12). Studenti rovněž nelibě nesli situaci, že se mnohý z nich museli kvůli konání přesunout z univerzitních kolejí nebo museli vykonávat dobrovolnické činnosti, aby si své místo udrželi (Terénní deník, 23. 3. 2019). Přitom správní orgány pro hry navrhly ubytovat přijíždějící sportovce do několika studentských kolejí, to pak znamenalo, že tito studenti museli uvolnit svá místa (Rudnik 2019b).

Při svém návratu do Minsku v roce 2019 už jsem začal sám reflektovat, že zde dochází k některým širším společenským přeměnám, podstatně ovlivněným řízením shora, tedy působením a politickými kroky

běloruského státu. Navštívil jsem zde například obchod se suvenýry, který byl přímo zaměřený na prodej materiálu s alternativní národní tematikou, což bylo dlouho ideologicky svázáno s opozičními aktivitami. Současně s tím jsem v Minsku potkával zdejší mladé lidi, kteří nosili oblečení se symbolikou „Pahoňa“ („Паго́ня“), což byl oficiální státní znak Velkoknížectví litevského a Běloruské národní republiky. Bylo možné zachytit některé signály, které citelně napovídaly tomu, že běloruský režim prezidenta Lukašenka se pokoušel prezentovat otevřeněji směrem k zahraničním investicím.

To naznačují rovněž výše popsané politické kroky, jež byly postupně učiněny v rámci větší liberalizace bezvízového režimu nebo kolem konání velkých sportovních šampionátů jakým bylo Mistroství světa v hokeji a Evropské hry. „Může být, velice možné, protože Rusko to není dobrá varianta. Ano, to je složitá varianta a také nebezpečná. Je potřeba jiných variant. Tak proto je na sebe nutné ukazovat, upozorňovat na sebe. Já si myslím, že právě proto se otevíráme, země se postupně stává více otevřená“ (INT 12). Ve své pozici zahraničního studenta a výzkumníka jsem tak například mohl pozorovat vzrůstající množství zahraničních studentů, jež jsem potkával v univerzitním ubytovacím komplexu nebo na fakultě mezinárodních vztahů Běloruské státní univerzity. Jednalo se především o studenty z východní a střední Asie, ze zemí jako je Čína, Japonsko, Jižní Korea, Turkmenistán či Kazachstán. Sám jsem zde získal řadu přátel pocházejících z těchto zemí, poněvadž jsme všichni jako zahraniční studenti docházeli na lekce ruského jazyka.

4. MĚKKÁ BĚLORUSIZACE

Pokud argumentuji o těchto širších změnách, mám na mysli především souvislosti, pro něž se v rámci veřejného diskurzu, ale v posledních letech i odborných analýz, vžilo označení „měkké bělorusizace“ či „bělorusizace 2.0“. „Jsou takové myšlenky, především od některých společenských ideologů, že v současnosti začal probíhat

proces, který nazývají „měkká bělorusizace“. Může to tak být, upřímně nevím“ (INT 12) V tomto obecném diskurzu panuje shodné přesvědčení, že katalyzujícím mezníkem pro nastartování tohoto typu politiky, zaměřeného na běloruský jazyk a národní historii, byly primárně události z roku 2014 na Ukrajině.

Bělorusko se při této krizi kolem Ukrajiny snažilo v oblasti mezinárodní politiky působit na všechny strany relativně neutrálně, a přitom se Minsk v čele s Lukašenkem dokázal obratně zhostit role prostředníka mezi Evropskou unií, Ukrajinou a Ruskem. Za poslední období vlády Lukašenka lze zachytit výrazný aspekt, který se stal charakteristickým při uplatňování vnější politiky Běloruska. Jedná se přitom o prosazování politické strategie, instrumentálně spočívající na balancování mezi sférami vlivu Ruska a západní Evropy (Luhn 2014). I podle výpovědí respondentů bylo patrné, že pozorně vnímají tyto symbolické posuny v oblasti politické komunikace s médii. „Znovu lidi umí číst a umí se dívat, oni to všechno překrásně chápou. Také naši politici, naše vlast tomu rozumí. Fakticky Rusku není třeba nezávislé Bělorusko, Rusku se hodí Bělorusko, jako část státu. Samozřejmě naše vláda na to nechce přistoupit, protože u nás máme malý sát, ale svůj (emoce zdůraznění). Malá vlast, no naše. Přitom je ještě možné nějak lavírovat mezi těmi variantami“ (INT12).

Uskutečnění politických jednání a dohod z Minsku poukázalo na nový styl prezentace Běloruska, jež přímo vybízel evropské lídry k přehodnocení jejich pozice a tvrdých ekonomických sankcí, přijatých ve vztahu k Bělorusku po událostech z roku 2010. Pro běloruský stát válečná krize na Ukrajině a pozdější ekonomické restriktce mezi Ruskem a EU znamenaly příležitost, jak na tom vytěžit politické a hospodářské výhody. To neznamenal pouze fakt, že se při této příležitosti Lukašenko vpassoval do role diplomatického mírového prostředníka, ale zároveň Bělorusko vytěžilo ze situace ekonomický prospěch, poněvadž to z Běloruska učinilo most, přes nějž v době sankcí procházelo v obou směrech zboží (Luhn 2014).

Poněkud paradoxně působí, že v tomto ohledu západní média - v podstatě identicky se svými ruskými protějšky - komentovala probíhající změny v nastavení odlišné zahraniční politiky Běloruska. Nicméně byl tu i podstatný rozdíl, když ruské zpravodajství v nejrůznějších člancích začalo komentovat tyto proměny i s odkazem na vnitřní politiku Běloruska a její působení na společnost. V ruských titulcích se ve shodě s běloruským mediálním diskurzem začalo pro změnu kurzu v běloruské politice hojně užívat označení měkká bělorusizace („мягкая белорусизация“). Například v jednom z takových článků o širších změnách kolem přehodnocování národní historie i v rétorice úřadů a státních médií mělo prokazatelně svědčit uskutečnění stého výročí od vyhlášení nezávislosti Běloruské lidové republiky (BNR). Svátek bělorusky zvaný „Den svobody“ („Дзень Волі“), který v kalendáři připadá na 25. března, a jenž je i zároveň klíčovým symbolickým datem politické opozice. Proběhl v roce 2018 v prostranství budovy Velké národní opery v Minsku s koncertním doprovodem a v dohledu oficiálních struktur běloruského režimu. Novinářská stať upozorňuje, že Lukašenkův režim se vždy ideologicky opíral o historickou genezi svázanou se vznikem Běloruské sovětské socialistické republiky (BSSR) a každý náznak veřejné akce 25. března byl v minulosti státem restriktivně potlačen. Den nezávislosti je od roku 1996 stanoven na 3. června, kdy měl být Minsk oficiálně osvobozen roku 1944 od nacistického Německa (Можейко 2018).

Následující rok už se hlavní oslavy přenesly do Grodna, které se zde prezentovalo jako druhé hlavní město BNR. O organizaci programu se postarali místní aktivisté, známá kulturní platforma „Art Syadziba“ nebo představitelé Běloruské lidové fronty (BPF). V Minsku se Den svobody slavil následující den, tedy 24. března, na Kyjevském náměstí, když pořadatelům orgány hlavního města nepovolily uspořádat shromáždění na třech předem vybraných místech, mezi nimiž byl prvním předkládaným návrhem Stadion Dinama (Belsat 2019).

V jiném článku, který vyšel na stránkách Carnegie Moscow Center (přidružená regionální společnost), komentuje celou situaci běloruský

novinář Artyom Shraibman například takto: „Před dvaceti lety Lukašenko rozbil bělorusky mluvící inteligenci. Dnešní neuctivá prohlášení o běloruském jazyce se stávají příležitostí pro vedení trestního řízení. To neznamena, že Lukašenko se stal nacionalistou, jeho vnímání vnějších a vnitřních hrozeb, se jednoduše změnilo. V 90. letech to byl běloruský nacionalismus, dnes aktivity Ruska“ (Шрайбман 2016).

Shraibman zde opakuje výše nastíněné, když hovoří o širších sociálně politických změnách probíhajících v Bělorusku, jejichž zárodky lze vysledovat v propuknutí konfliktu na Ukrajině. Na běloruský stát a jeho společnost musela tato událost výrazně dolehnout, přičemž to podle politického komentátora přimělo vládu v Minsku, aby vyhodnotila nedostatečnost národní identity jako faktor zranitelnosti oslabující samotný mocenský aparát. Sám Lukašenko měl podle jeho slov představovat dvě desetiletí „garance prospěšnosti a stability ve vztazích s Ruskem“. S nástupem procesu, který získal postupně přívlastek „měkká bělorusizace“, vláda v Minsku v podstatě dovozovala učinit jednotlivé kroky, jejichž ideový rámec promlouvající do oblasti národní povahy byl ve zřejmé linii s těmi, jež donedávna tento režim označoval „pátou kolonou“ (Tamtéž).

Byla to reakce vládních institucí a garnitur, jejíž charakter se záhodně doplňoval s aktuálními společenskými náladami uvnitř části běloruské společnosti. „Cítím, že je tady progres. Já myslím, že několik posledních let je blíže k nacionalismu. To jsou velmi pomalé změny, ale já bych na to odpověděla trochu jinak. Nejde o státní kurz, ale je to spíše způsob, jak dali možnost společnosti se rozvíjet samostatně. A jestli byl dříve postup to nedovolovat ve společnosti, tak teď se to už tolik neřeší. Odpovím tak, že to v poslední době zakazují méně. Ve společnosti se tato idea postupně formuje. My už podle ní nepůjdeme s Ruskem, protože vidíme, co se tam děje“ (INT 12). Podle představy Shraibmana tato oficiální podpora alternativního diskurzu znamenala výrazný signál nastávajících změn pouze pro dva aktivní a vyhraněné protipóly v běloruské společnosti (Шрайбман 2016).

Mezi lety 2017 a 2019, kdy jsem mohl několikrát navštívit Minsk, bylo stále patrnější, že běloruské oficiální úřady směřují cestou pozvolných změn, v nichž se výrazněji připouštěla podpora debat o pozitivním významu běloruského jazyka a národní historie. V podstatě paralelním vývojem probíhalo oživení bilaterálních vztahů mezi Evropskou unií a Běloruskem. Tomu například odpovídá i posun směrem ke zvolnění, během něhož se po pěti letech od uvalení zbrojního embarga a restriktivních sankcí na konkrétní osoby v Bělorusku rozhodla Evropská rada v únoru pro částečné rozvolnění těchto opatření postihující osoby a společnosti. Závěry „Rady o Bělorusku“ vyslaly jasný signál, když konstatovaly, „že vztahy mezi Evropskou unií a Běloruskem se nyní mohou rozvíjet v rámci pozitivnější agendy, a že pokroku v celé řadě oblastí lze snáze dosáhnout posílením komunikačních kanálů“. V jiném z veřejně uvedených bodů Evropská instituce ozřejmuje své rozhodnutí takto: „Rada oceňuje kroky, které Bělorusko učinilo v posledních dvou letech a které přispěly ke zlepšení vztahů mezi EU a Běloruskem, jako je aktivní účast Běloruska ve Východním partnerství nebo v přechodné fázi konzultací o otázkách modernizace, obnovení dialogu o lidských právech mezi EU a Běloruskem, zahájení jednání o dohodě o zjednodušení vízového režimu“ (Závěry rady o Bělorusku 2016).

Na Evropské půdě přednesené závěry znamenaly definování nového vztahu k Bělorusku, což zároveň otevřelo možnosti v oblasti vzájemného obchodu, ale také šance pro běloruské podniky, které tímto rozhodnutím mohly začít usilovat o peníze z Evropské investiční banky (EIB) a Evropské banky pro obnovu a rozvoj (EBRD). Stejným směrem (od izolace k aktivaci obchodních výzev) se vydávala i běloruská vláda, jejíž zveřejněný pětiletý ekonomický plán počítal se strategickým rozvojem ekonomických vazeb na Evropskou unii. Od toho si běloruská strana slibovala přísun nových investic a technologií, vzájemné průmyslové a infrastrukturní projekty, stabilizaci ekonomického prostředí či snížení nadměrné hospodářské závislosti na sousední Ruskou federaci (40 % běloruského exportu). Běloruský ekonomický plán měl být

především impulsem pro dostatečně zrychlenou odpověď v podobě ekonomického oživení, kterému bránil nástup z vnějšku působících faktorů, jakým například byla i nastupující recese v Rusku (ČTK 2016).

4.1. Redefinování vztahu k Ruské federaci

Výše jsem uvedl zásadní proměny, jichž bylo dosaženo v nastoupení nové fáze normalizačních vztahů mezi Evropskou unií a Běloruským státem. Samozřejmě nelze o těchto významných mezinárodně politických změnách a souvislostech uvažovat bez toho, aniž bychom podobným způsobem nereflektovali, jakou genezi v těch letech prodělávalo partnerství mezi Běloruskem a Ruskou federací. Bylo by naivní si myslet, že zmíněný pokus o narovnávání pošramocených vztahů směrem na západ nesignalizoval pro Moskvu nárůst nejistoty a nepředvídatelnosti v zahraniční politice svého souseda. Mezitím do bilaterálních vztahů s Ruskem v posledních letech vnášela konfliktní potenciál neustále se opakující jednání o stanovení cen dodávek ropy a plynu. Činitel v podobě Rusko-ukrajinského konfliktu, ve spojení s uplatňováním západních sankcí proti Moskvě, pomohl zvýraznit „zvláštní“ roli Běloruska jako posledního soudržného partnera na západní hranici s EU. Role tranzitního hospodářského koridoru Minsku v podstatě vyhovovala, pokud jde o vývoz a dovoz komodit, na něž se vztahovaly obousměrně působící sankce. V situaci ekonomických obtíží, způsobených kombinací různých faktorů (pokles cen ropy, oslabení měny či západní sankce), Ruská federace stále výrazněji volila strategii ekonomického „pragmatismu“ a uplatňování merkantilistického chování (Паньковский 2019: 53–54).

V hospodářské oblasti Rusko stále představuje největší prodejní trh pro Bělorusko, tvoří 43,9 % z běloruského vývozu a 57 % z jeho celkového dovozu. Tato čísla jednoznačně ozřejmují hospodářskou závislost a propojenost mezi ekonomikami obou států (Bělorusko patří mezi pět největších ruských obchodních partnerů). Spory rovněž

rozdmychala zmíněná liberalizace bezvízového režimu Běloruska. V reakci na jedno z uvolnění vízových opatření Rusko reagovalo ustavením kontrolních zón na hranicích s Běloruskem, a také pozastavením možností čerpat půjčku z „Euroasijského fondu pro stabilizaci a rozvoj“ (Tamtéž: 52–55).

Při mém druhém pobytu v Minsku začínalo být mnohem více evidentní, že ze strany Běloruska rovněž dochází k definování, přehodnocování a hledání nové pozice ve vztahu se svým tradičním a dlouholetým partnerem z Ruska. Do veřejného diskurzu pronikalo stále razantněji téma budoucích vztahů a uspořádání mezi Běloruskem a Ruskem, jaké politické a ekonomické možnosti zbývají Lukašenkovi pro nadcházející vyjednávání o integraci a budoucím výhledu projektu společné Unie (Tamtéž: 52–55). Během vzniku ideje svazového státu Ruska a Běloruska byl Lukašenko jejím hlavním zastáncem a podporovatelem. Tehdy mohla idea o navázání štědrého ekonomického a politického spojení s Ruskem na mnohé lidi působit věrohodně. Současně s tím si byl běloruský prezident vědom, že se těší značné popularitě uvnitř ruské společnosti. V takové – pro něho značně výhodné situaci – kdy byl jeho protějškem churavějící ruský prezident Boris Jelcin, mohl Lukašenko pomýšlet na to, že by se jednou postavil do čela celého unijního státu (největšího státu na světě). Integrační proces mezi oběma zmíněnými státy měl rámcově postupovat ve sblížení v několika klíčových oblastech, což předpokládalo sjednocení ekonomik, celních systémů, měny a vojenské síly. Nicméně s příchodem Putina do Kremlu se integrační procesy zadrhly a zůstalo spíše u pompézních vyjádření či u každoroční připomínky, při níž se 2. dubna slaví „Den jednoty národů Běloruska a Ruska“ (Rust 2019: 99–103).

Otázka ohledně budoucího nastavení vztahů mezi Ruskou federací a Běloruskem se výrazně dotýkala mnohých Bělorusů, se kterými jsem se mohl v rámci svého etnografického bádání setkat. Většina z nich se vyjadřovala proti možnosti integrace. Obávali se o ztrátu vlastní autonomie a suverenity. V podstatě nerozuměli, k čemu vlastně dochází a

často neměli mnoho informací, ale tematicky se jich to silně dotýkalo. Jeden z mladých respondentů, který často migroval mezi Polskem a Běloruskem, mi v tomto ohledu prezentoval pozici běloruské mládeže. „Podle toho jak jsem včera debatoval s mladými lidmi, což mě velice uspokojilo. Můžu prostě s klidem říct, že nebude integrace s Ruskem. Nebude jí (velice přesvědčený hlas). Mládež jí obecně nechce. O Rusku je obecně složité říct, jaká situace tam bude. Tam v současnosti také už něco probíhá. Všechno směřuje k tomu, že mládež začíná o těch věcech přemýšlet. Rusko je velice bohatá země. Fakticky by tam oni mohli žít jako nějaký šejkové v poušti. Zatím tam, ale nevidí tu nespravedlnost (hlas vzbuzující neklid). Znáš Navalného“? (INT 13).

„Já jen doufám, že nepůjdeme směrem dva tisíce dvacet čtyři, kdy Putin bude chtít získat naši vlast pro sebe. Uvidíme, jak to dopadne. Já se bojím jen jednoho. U mě je v Bělorusku rodina a já bych je musel za takové situace vzít z Běloruska do Polska. Nebo tam přijedu a budu bojovat. Nechci to, ale ke všemu může dojít. Jako v otevřeném konfliktu na Ukrajině. Může k tomu dojít. To je specifické pro některé oblasti Běloruska. Může se to stát“ (INT 19).

V době nejvíce napjaté atmosféry, kdy probíhala nejnáročnější jednání mezi Moskvou a Minskem, docházelo i k protestům ve Vilnius a Minsku. To však nijak nenarušovalo přátelské vztahy mezi Rusy a Bělorusy, s nimiž jsem žil na studentských kolejích ve Varšavě. „Já ruské lidi miluji, k ruskému národu je u mě velmi pozitivní vztah, protože tam mám příbuzné. Obecně jsou tam u všech příbuzní, protože náš stát byl dlouho v Sovětském svazu, po mnoho pokolení. Skoro sedmdesát let, tedy vlastně více jak sedmdesát let. To už je skoro celé pokolení, kdy se lidé mísili. Například lidé z Běloruska odjeli do Kazachstánu. Tahle politika, když chceš uklidnit lid, přesídliš ho. Stalinské metody, oni jsou velice efektivní, jsou v mnohém nelidské, ale fungují. V něčem ta epocha byla tvrdá, ale povedlo se tímto způsobem provázat lidi a provázat i ekonomiky“ (INT 13)

V jedné z oblastí, kde bylo přece jen možné zaznamenat určitý integrační posun, byla armáda a obranný sektor. Jedním z dokladů takové spolupráce může být i koordinované vojenské cvičení rusko-běloruských armád Západ 2017 (Simons 2018: 1–15). Vzájemný vývoj mohl být ještě výraznější, avšak i zde proti tomu zapůsobil faktor ukrajinsko-ruského konfliktu, po němž zaskočené běloruské orgány dosud nepřipouštějí možnost vzniku ruské vojenské základny na svém území. Dokonce po těchto událostech nově aktualizovaná běloruská vojenská doktrína začala počítat s pojmem jako je „hybridní válka“ (Rust 2019: 99–103). V podobném duchu může být naprosto vypovídající založení státního think-tanku „Běloruský institut pro strategická studia“ („БІСІ“). Sám Lukašenko pak začátkem roku 2019 inicioval jeho vytvoření podepsáním listinového dekretu. Cíle institutu jsou veřejně definovány, jako „informační a analytická podpora činnosti státních orgánů ve strategických oblastech zahraniční a domácí politiky“. Vedle toho se má nově zřízený institut preventivně zabývat oblastmi jako je vědecký výzkum, studium vývojových trendů ve světových procesech či posuzování rizik a výzev v informační oblasti (Naviny.by 2019).

Význam hrozby v oblasti informační bezpečnosti a vznik nového strategického Institutu za tímto účelem, rovněž náležitě objasňuje vyjádření ředitele konkurenční organizace „BISS“ Petera Rudkovskyho. „Běloruský režim se chce jen postavit proti ruskému vlivu, a znalosti takového pracovníka v tomto ohledu budou velmi užitečné. Poněvadž si je vědom toho, co se děje v Ruské federaci a proč. V moderních podmínkách by Lukašenko nikdy nedal na čelo takové instituce osobu, která by se mohla zapojit do prosazování ruských zájmů“ (Спасюк 2019).

4.2. Symbolický význam běloruského jazyka

Tento popis širších sociálně politických a ekonomických souvislostí, jejichž vývoj lze v mnohém datovat ještě před mým příjezdem do Minsku, může působit na první pohled vyčerpávajícím dojmem. Nicméně považují

to za nepostradatelnou součást, s níž je teprve možné uplatnit zevrubnější kritickou a holisticky orientovanou perspektivu, na jejímž podkladě je možné následně přistoupit k interpretaci dílčích strategických a symbolických aktů spjatých s teoretickým fenoménem „měkké bělorusizace“. Záměrně zde k tomu využívám množství výňatků a prohlášení z oblasti veřejné mediální sféry, poněvadž je to právě tento prostor, kde docházelo nejvýrazněji k demonstrativně symbolickým posunům, a v němž se po událostech na Krymu rozehrálo bojiště nejrozličnějších diskurzivních praktik. Výstižně to ve své odborné studii popisuje Ivan Posokhin (2019), když tento obrat v národním vyprávění oficiálního diskurzu přisuzuje sebezáchovným impulzům vládnoucích struktur v Bělorusku, jejichž aktérští zástupci náhle pochopili vlastní zranitelnost a slabinu v podobě nepřiliš vyhraněné a zformované národní identity. Uvědomění si možných rizik přišlo po desetiletích stagnujícího vývoje, kdy to byl právě předchozí instrumentálně propagovaný ideologický rámec, jež se v tehdejších letech jevil zárukou stabilního a výhodného směřování. Náhlým zvratem událostí (zde má autor namysli konflikt na Ukrajině) pro Minsk vyrostl naléhavý problém ve formě vnějšího ohrožení suverenity. Tento náraz do dříve nastolených zvyklostí byl o to výraznější, pokud vezmeme v úvahu, že Lukašenkův režim od svého nástupu prokazoval směrem k Moskvě záruku loajálnosti výměnou za ekonomické výhody. Dlouho to byl právě samotný Lukašenko, kdo pro Rusko představoval stabilního a předvídatelného partnera, spolehlivě utvrzoval o spřízněnosti bratrských národů, a přitom důrazně dbal na prosazování kontinuity idejí v odkazu Velké vlastenecké války a historické paměti vztažené k minulosti BSSR (Posokhin 2019: 64).

„Od té doby se „měkká Bělorusizace“ stala novým trendem v politické, kulturní a sociální sféře, a lze ji interpretovat jako pokus o podporu národně orientovaných praktik identity i jako pokus o vytvoření viditelnějších politických a kulturních hranic mezi Běloruskem a „ruským světem“ (Posokhin 2019: 65).

Naprosto příznačně začali aktéři tvořící oficiální diskurz pracovat se symbolickou hodnotou v podobě běloruského jazyka a tradiční kultury. To, co bylo dříve záměrně ignorováno, se ukázalo jako nezbytný mechanismus v pozitivní rétorice, přímo vybízející k nutnosti zachování národního svérázu a ochraně nezávislosti. V této situaci bylo možné, že běloruský prezident Lukašenko přednesl část ze svých veřejných vystoupení v běloruštině. (Učinil tak již v roce 2014). Nicméně, i přestože se díky těmto politickým krokům proměnil širší postoj ve vnímání významu běloruského jazyka a kulturní tradice, tento stav zůstal omezen ve sféře symbolické či pro oblast zábavního komercializovaného odvětví (Rudnik 2019a).

Na rovině praktického užívání nám dosud známá data z posledních třech sčítání lidu mohou podkrýt alespoň určité vývojové trendy v oblasti jazyka a identifikace. Z těchto statistických údajů lze vyzorovat, že přestože roste procento těch občanů, kteří se identifikačně deklarují za Bělorusy (ze 77,9 % na 83,7 %), co se týče užívání běloruského jazyka, v celkovém součtu můžeme zaznamenat dramatický pokles. Tento pozoruhodný rozpor naznačuje, že skoro dvě dekády vlastní samostatnosti umožnily v běloruské společnosti rozvoj národního vědomí. Pokud k tomu přidáme i faktor jazykového chování, situace se stane výrazně komplikovanější. Z občanů považujících se za Bělorusy je pak pouze 26 % těch, kteří uvádějí, že běloruský jazyk užívají v domácnosti (Přibližně 60 % z nich považuje běloruštinu za svůj mateřský jazyk). Naopak ve vztahu k celkové velikosti skupiny (295 000 lidí z 9,5 milionu lidí), pokud jde o užívání běloruštiny, zde vykazují výrazný výsledek běloruští občané, identifikující se s polskou kategorií etnicity (40,9 %). Nicméně podle těchto dat drtivá většina obyvatel sebe sama považuje za Bělorys, který je citelně emocionálně a jazykově spojen s ruským kulturním prostředím (Komorovskaya 2016 18–21).

Podstatná většina z mých narátorů měla konkrétní zkušenosti s běloruským jazykem a spíše mu přikládala symbolickou hodnotu. Avšak někteří z respondentů považovali běloruskou „movu“ za jejich ústřední

identifikační prvek, který jim umožnil zprostředkovat emocionální vztah k národnímu kulturnímu dědictví, a kolem něhož vystavěli své sebepojetí běloruskosti. Tento pronárodně orientovaný identitární diskurz je součástí alternativní vize Běloruska, viz moje teoretická část a konceptuální schématické Nelly Bekus (2010a: 278–280). Ve svém biografickém vyprávění tento proces poodkrývá jedna z respondentek žijící ve Varšavě. „Někdy na konci školy jsem se začala učit běloruský jazyk, současně s tím začal můj zájem o politiku a běloruskou literaturu. Opravdu hluboce jsem se věnovala běloruskému jazyku, když jsem i začala jezdit na školní olympiády. V tu dobu se u mě poprvé objevily tyhle otázky a kdo, že to jsme vlastně my“ (INT 20). Přesto většinově převládá u narátorů názor, že běloruština postrádá praktický význam, poněvadž většina lidí považuje za jazyk každodennosti a byrokracie ruštinu. „Běloruština mi rovněž připadla jako cizí jazyk, u nás doma se mluvilo rusky, Matka pocházela z Ruska a otec byl Bělorus, který také mluvil rusky. Z doby Sovětského svazu, kde byla nastaven centralizace, převládá nezáměr o regionální jazyky. Regionálním jazykem nazývám to, co není ruština. Zájem vláda neměla a ani dneska se to moc nezlepšilo“ (Int. 3).

V souvislosti s nepraktickým aspektem běloruského jazyka se také respondenti vyjadřovali v tom smyslu, že běloruský jazyk považují za „mrtvý“ či již v podstatě nepotřebný. „Bělorusky už teď mluvím špatně, protože nemám žádné možnosti tím jazykem mluvit. Ve škole ještě byla nějaká ta možnost prakticky ho používat, ale teď už nic. Doma mluvíme samozřejmě rusky. Já myslím, že ještě několik desetiletí a všichni budeme mluvit rusky“ (INT 23). Významově mohla pro někoho běloruština představovat ukazatel politické orientace a často byla stereotypně přisuzována jako symbolická součást opozice a jejich příznivců. „Běloruský jazyk už není nikomu potřebný, prostě už ho nikdo nepotřebuje. I ve vesnici není potřeba. Možná jen nějaký ty divocí patrioti ho stále potřebují“ (INT 15). Dalším motivem, který se objevoval ve vyprávění a vztahoval se přímo k běloruskému jazyku, byla jeho dichotomizace mezi městem a vesnicí. Podle těchto výpovědí měl být

poslední „baštou“ běloruštiny pouze běloruský venkov. „Dnes už úplně neplatí takové to, že jsi přijel z venkova a si něco. Jen můžu říct, že na venkově je doteď populární běloruský jazyk. Tam u nás lidi, ještě mluví bělorusky, ale ve městě se s tím už neseškáš. Setkáš se zde samozřejmě s učitelem, který vyučuje v běloruštině, ale všeobecně ve městě málo kdo mluví bělorusky. Ve vesnicích ještě mluví, protože tam učí bělorusky, jsou tam dokonce i běloruské třídy“ (INT 14).

Podle statistik lze takové minoritní postavení běloruského jazyka zachytit u městského obyvatelstva, kdy z celkového počtu 75 % jen něco málo přes 10 % hovoří běloruštinou (ve velkých městech jsou čísla ještě nižší). Nicméně v průzkumu navržená konkrétní kategorie „jazyk běžné komunikace doma“ nemůže mít plně vypovídající hodnotu, pokud například nezohledňuje část populace hovořící tzv. „trasjankou“ („трасянка“), což je směs ruského a běloruského jazyka. Tento nedostatek ve statistickém výzkumu zohledňuje jeden z narátorů, který nevědomky přiznává, že jazykem jeho domácnosti je právě „trasjanka“. „Běloruská ‚mova‘ žije na venkově a ona ještě bude žít dál. Ona přežila všechny ty léta, kdy u nás tři sta let nebylo vlastního reálného státu. Ne každý jazyk přežije takové neštěstí, ještě se také může nějak formovat v literární a krásný. Mně se líbí, já bych s ním mluvil každý den, ve všech městech. Pro mě je příjemný, ale lidi převážně z města ho neznají a tak nerozumí. Proto mluvím rusky, ne že bych tak musel a doma mluvím bělorusky. Když přijíždím domu, tam začíná úplně jiný rozhovor. Ve všem jiný rozhovor. Když mohu mluvit s rodiči bělorusky, je to spíše taková „trasjanka“, ale běloruská „mova“ (INT 13). Rusko-běloruskému dialektu mohla být speciálně v městském prostředí, a především v mladé generaci, přisuzována stereotypní role referenčního ukazatele, který upozorňuje na původ z vesnického prostředí, nižší sociální vrstvy či špatného vzdělání (Komorovskaya 2016 18–21).

4.3. Mediální aréna

Podobně je běloruština oproti ruskému jazyku marginalizována v oblasti vzdělávacího systému či v mediální sféře, protože třetina z televizních kanálů ve standardním výběru jsou ruské a u zbývajících televizních přenosů je ruština hlavním jazykem (Rudnik 2019). Jedna z respondentek tento dosah ruské mediální sféry na běloruské televizní obrazovky přímo zohledňuje ve svém vyprávění o prarodičích. „Co se týká našeho dědy, on sedí celý den a dívá se na televizi, na ty ruské kanály. On takhle prostě sedí a křičí: ‚Гребаные бандеровцы‘ (hanlivé vyjádření o banderovcích emocií napodobení). A podobné věci (smích). Proto si myslím, že jemu snad už vymyli mozek. On se velice radikálně vyjadřuje o našem prezidentovi. A chtěl by, aby se Bělorusko připojilo k Rusku, protože v tom vidí budoucnost. Neustále sedí u televize a sleduje tyhle kanály, ve kterých jsou všechny tyhle show s ‚Кремлеботами‘ (slangově ‚kremloboti‘ neboli ‚ruští trollové‘). O Lukašenkovi on rád říká, že on je agrární ‚führer‘, on tam takhle neustále nadává na něho“ (INT 17). Především z těchto důvodů jsou běloruští novináři přesvědčeni o hypotéze, že propagace ruského světa a rusifikace Běloruska prochází skrze informační vliv televizních obrazovek, poněvadž ruské kanály často působí jako pokročilejší a kvalitnější zdroj (Rudnik 2019).

Jedním z příkladů, který může demonstrativně podhalit, jak se tyto nové diskurzivní praktiky s politickým podtextem stávaly zdrojem vzájemného symbolického napětí a vymezování, může být právě mediální prostor. Z hlediska těchto souvislostí bych se rád pozastavil nad vysíláním jednoho z dílů populárního „talk show“ ruského prvního kanálu „Čas ukáže“ („Время покажет“), který měl přenos na konci listopadu 2016. Tematicky byl zmíněný díl představen poněkud ze široka – „Jak historie ovlivňuje vztahy Ukrajiny a Běloruska směrem k Rusku“. Moderátor pořadu Artem Sheinin vedl celou linku emotivních debat s hosty, přičemž klíčové bylo upoutání pozornosti na změny v současném Bělorusku, jejichž záměr byl analogicky připodobňován k událostem na Ukrajině. V pořadu byly vybrány konkrétní momenty či komentáře, které

následně moderátoři z ruského kanálu podrobili vlastním reinterpretacím, shledávajícím běloruské historiky jako konstruktéry nacionálních a protiruských imperativů. V tomto ohledu byla podrobena kritice kniha běloruského archeologa a historika Olega Trusova, kterou měl podle slov moderátora prezentovat „jako první učebnici dějepisu psanou z běloruského pohledu“, což doprovázel ještě s dovětkem, „že po mnoho let byly stejné knihy psány na Ukrajině“. Hostům ve studiu byla také puštěna krátká ukázka videa, zachycující skandující studenty z Minsku během konání „Dne svobody“ („Дня Воли“) v roce 2016, kde společně v běloruštině křičeli: „Kdo neskáče, on ruský“ („Хто не скача, той рускі“). Tato vyostřená rétorika ze strany ruské televize pouze dokresluje, jakým způsobem si jednotlivé politiky nárokují možnost na vlastní uznání v symbolické rovině historické paměti. Alternativní diskurz k běloruskému identitárnímu výkladu zde prezentuje prohlášení jednoho z historiků, že „historie Běloruska je založena na oficiální sovětské verzi, a to je naše neštěstí. Pro vytvoření národa je historie velmi důležitým a vážným argumentem“ (Tut.by 2016).

Poslední roky bylo v Bělorusku možné zaznamenat aktivizaci „spontánně“ prezentované snahy v hledání a formulaci vlastní národní myšlenky, o jejíž průběh a kontrolu usilovalo prostředí oficiálních autorit. „Proč v současnosti můžou být problémy v Rusku nebo v Bělorusku? Protože v Sovětském svazu velmi tvrdě zakázali náboženství, ale dali novou ideu, a když Sovětský svaz skončil, tato idea se zhroutila. Idea skončila a novou ideu nevymysleli, nepřinesli. V Rusku jí v současnosti hledají, ptají se potom, jak jí vytvořit. Snaží se jí přinést. U nás bohužel takovou ideu lidé zatím nenašli. Myslím si, že v Bělorusku zatím není žádná taková idea“ (INT 12).

Mezi odbornou veřejností i mediálním prostorem se pro takto nastíněné politické diskurzivní praktiky posléze vžilo definiční označení „měkká bělorusizace“. Sám prezident Lukašenko to mnohokrát potvrdil ve svých oficiálních prohlášeních: „neustále jim říkám, že pracujeme špatně. Musíme změnit způsob práce, jedná se o hrozný formalismus a

byrokracii, v nejhorším projevu sovětských dob. Čas se však změnil a my musíme jít jiným způsobem. Stále jsme nebyli schopni jasně formulovat národní myšlenku. Myšlenku, která by oslovila všechny lidi, což se zatím nepodařilo. Já to budu muset potvrdit a přijmout to, skrze mě to projde. Všechno, co mi bylo nabídnuto z vlastenectví: tady je náš národní nápad - vlastenectví, náš národní nápad - svrchovanost, naše nezávislost“ (TUT.by 2019).

4.4. Mytologizace Dne vítězství

Výše jsem nastínil rozbor dle mého elementárních faktorů, které se mohly spolupodílet na spuštění výrazně odlišného procesu v oficiální interpretaci národního vyprávění (vymezování či potlačování jeho součástí). Začalo to na pozadí percepce možných vnějších rizik (zdůrazňování informační války), kdy se intenzivněji debatovalo o nutnosti zesílení pocitu národní svébytnosti, což by mělo současně zesílit autonomní obranyschopnost. Tyto své vlastní úvahy bych chtěl ještě blíže uvést na dvou příznačně ozřejmujících projevech, které se v těchto souvislostech rozehrály nad způsobem podání součástí metanarativu Velké vlastenecké války. Mojí snahou je zde předně poukázat na vlasteneckou vzpomínkovou událost, jejíž každoroční konání, které získalo mezinárodní charakter (v roce 2016 probíhala tato událost ve 40 státech), se začalo odehrávat od roku 2012 při příležitosti oslav výročí Dne vítězství („День Победы“). Mám na mysli oficiální průvody organizované občanským hnutím „nesmrtelný pluk“ („Бессмертный полк“), při nichž účastníci procházejí ulicemi měst s fotografiemi generace svých příbuzných, kteří se nejrůznějšími způsoby aktivně zapojili v bojích Velké vlastenecké války (tzn.: veteráni armády či námořnictva, partyzáni, podzemí odboj, vězni koncentračních táborů atd.) (Fedor 2017: 307–345).

Při hlubším zaměření na historickou genezi vzniku hnutí „Nesmrtelného pluku“ („moypolk.ru“) zjistíme, že situace je poněkud

komplikovanější, protože zde nacházíme příběhy konkurujících si sil v pozadí. V současnosti existují dva samostatné subjekty, které není zprvu jednoduché odlišit, poněvadž už jejich názvy jsou si velice blízké. Původní pohnutka k pořádání události patriotického charakteru se poprvé objevila v roce 2012 v podmínkách provinciálního sibiřského města Tomsk. Myšlenka vzešla od malé skupiny novinářů s historickým vzděláním, kteří měli ve vlastnictví „Fond vzpomínky na Den vítězství“ ze sovětského období a vazby na místní televizi „Tomsk TB2“ (vysílání televize zastaveno počátkem roku 2015). Místní projekt rychle získal velkou pozornost a popularitu, což vedlo k rozšíření za provinční hranice až k mezinárodním iniciativám. Na této cestě výrazného rozšíření se akce samozřejmě nemohla obejít bez pozornosti státních orgánů, což v důsledku vedlo k založení v podstatě analogické varianty organizace „Nesmrtelný pluk Ruska“ („polkrf.ru“) se záměrem o instrumentalizaci původního spontánního pohybu ve společnosti (Fedor 2017: 315–317).

Částečným zdrojem, živícím dynamiku významu události nesmrtelného pluku, se stal nepřátelský mýtus o „západních“ politikách, které systematicky usilují o postupné vytlačení a bagatelizování sovětských zásluh na porážce hitlerovského Německa. Vytváří to představu o současném Rusku jako vedoucí mocnosti, která stojí v první řadě při obraně antifašistického odkazu a proti falzifikaci historické podstaty (Fedor 2017: 324). Takové pocity například obsahuje i vyjádření Gennadie Shorokhovova, jednoho z místopředsedů organizace válečných veteránů (tzv. „Боевого братства“). „Nejedná se pouze o lásku k předkům, ale také o aktivní postavení Rusů při prosazování pravdy o válce. Pravda, kterou zvítězil SSSR a Rudá armáda. Akce se konala v EU, USA, nejen v Rusku. To znamená, že jsme podporováni, že naši krajané jsou s námi spojeni, je to jediný ruský prostor“ (Самойлов 2015).

Formování vyprávěného epitafu o hrdinech Rudé armády nabízí mocný prvek bezprostřednosti a solidarity, vnášené skrze uctívání vlastních rodinných předků. Jde o způsob, jak propojit oficiální kult Velkého vítězství a soukromé rodinné vzpomínky na válečné ztráty a

utrpení. „Rodiče mluvili s babičkou a ona vyprávěla, jak její otec. To je můj pradědeček. Jak se vrátil z války a jak to bylo. Já opět říkám, že je to důležité, protože tenhle svátek, tyhle události obecně zasáhly každou rodinu. V každé rodině je někdo, kdo se nevrátil z války. V každé rodině někdo bojoval, někdo se účastnil. Proto tohle je historie tvojí rodiny. Jak tohle nemůže být vážné“ (INT 21). Současně to umožňuje prosazovat poselství o společném osudu v minulosti, kde se utváří spojený diskursivně konstruovaný prostor vazeb mezi Ruskou federací a zbytkem „Ruského světa“, což má být pole nasycené a posvěcené krví Rudé armády (Fedor 2017: 311). „Pro mě více důležitá historie, není ten formální pohled na historii země či státu, ale historie mojí rodiny, která je také zapletena do historie širší. Právě tohle je pro mě důležitější historie. Ne v tak širokém, obecném smyslu, ale v úzkém. Historie mojí rodiny, moje historie, tradice mojí rodiny. (...) To má hodně analogií s dobou druhé světové války. To je velmi symbolické (smích), protože dnes je devátého května, což je o tom, že vyhrála sovětská vlast. No srovnat dnes životní úroveň vítězné země a Německa“ (INT 11).

Podobná tradice vzdávání úcty svým rodinným příslušníkům, kteří se účastnili bojů Velké vlastenecké války, lze najít již v dobách Sovětského svazu. Přičemž v Bělorusku existuje téměř analogická varianta nesmrtelného pluku v podobě pořadatelsví kulturní vzpomínkové akce „Bělorusko si pamatuje“ („Беларусь помнит“). Na tomto oficiálním „republikovém vlasteneckém projektu“ se organizačně podílí i studentské „komsomolské“ sdružení „Běloruský republikánský svaz mládež“ („БРСМ“). Na svých oficiálních webových stránkách mládežnický svaz uvádí, že pro nadcházející oslavu výročí Dne vítězství a Velké vlastenecké války připravil za přímé spoluúčasti ministerstva kultury projekt „Plátno osvobození“ („Полотно освобождения“) (Belta.by 2019). Současně mládežnické sdružení zve k účasti na online fotografické výzvě „#Беларусьпомнит“, kde mohou všichni zájemci vkládat archivní fotografie rodinných příslušníků s vlastním popiskem (Becko 2020).

V Bělorusku tedy vedle sebe koexistují dvě poněkud analogické tradice vzpomínkových akcí. Nicméně i na tomto příkladu se začaly v posledních letech objevovat veřejně prezentované signály aspiračních diskurzivních praktik, usilujících o vymezení „autonomní národní tradice“. Lukašenko přitom otevřeně kategoricky odmítl podporu v aktivitách Nesmrtelného pluku jako „brilantní ruské akce“, což dokládal na tom, že nechápe: „proč bychom měli opustit naše „Bělorusko pamatuje“. Zároveň s tím kritizoval všechny ty, kteří usilují o „privatizaci“ tématu vítězství a Velké vlastenecké války (Tut.by 2019).

V roce 2018 se rozhodující městské orgány Minsku nejprve vyslovily proti konání pochodu nesmrtelného pluku, avšak v poslední chvíli došlo přece jen k přehodnocení rozhodnutí, což znamenalo možnost uskutečnění vzpomínkového průvodu. Při oslavách 9. května 2019 dostala akce povolení pouze pro průvod po zkrácené trase. Snahy organizátorů nesmrtelného pluku o registraci veřejného sdružení se stejným názvem výkonný výbor města Minsk opakovaně zamítl. Z jejich strany nebylo vyslyšeno ani následné odvolání, proti čemuž se nejprve zamítavě postavil městský soud a stejný závěr vydal i běloruský ústavní soud (Авсёюшкин 2020).

Podobné projevy, vyjadřující změny na úrovni redefinování ideově národní hranice, Ivan Posokhin shledává v proměně symboliky Dne vítězství v Bělorusku. Po dvě desetiletí běloruský státní aparát živil vlastní legitimizaci kolem národní narativní mytizace odkazu Velké vlastenecké války, což byla zároveň historická tradice utvářející pomyslné pouto mezi „bratrskými národy“ (Posokhin 2019: 14). To bylo možné zachytit i v konkrétních vzpomínkách vybraných naratorů. „Já jí neznám špatně (má namysli historii Běloruska), učil jsem se jí ve škole i na univerzitě. V současnosti přednášejí historii, která je záměrně vybírána. Můžu uvést příklad, u nás na univerzitě byl kurz, který se nazýval Ideologie. To bylo ještě v pohodě, zaplat' pán bůh za něj. Pak tam byl, ale ještě takový kurz nazývající se Velká vlastenecká válka v kontextu sovětského národa. A upřímně za všechnen ten čas nám neřekli, že druhá světová válka začala

1. září 1939, když napadli Polsko. Nám celou dobu jasně opakovali, že to bylo 22. 6. 1941, když Němci ve čtyři ráno napadli Brest. Už taky nikdo nezmiňoval, že rok a půl předtím Brest nebo Hrodno obsazovali sovětsí vojáci“ (INT 13).

Mytologizace obsahující zdůraznění „společného vítězství“ měla vnášet solidární rozměr do vztahů mezi Moskvou, Kyjevem a Minskem. Odkaz Velké vlastenecké války představoval kulturní jádro pro mobilizaci „nového historického společenství sovětských lidí“ v souladu s tradicí historického konceptuálního paradigmatu „zapadorusizmu“ („Западорусизм“), kde tři větve východoslovanských kmenů tvoří jediný ruský národ. „Na Ukrajině to pomohlo umlčet paměť protisovětského nacionalistického odporu a jeho (myšleno sovětského režimu) spolupráci s nacisty. V Bělorusku došlo k mytologizování vlastní svébytnosti jako „partyzánské republiky“, která hrála klíčovou roli v obraně Sovětského svazu a umožnila vítězství, což se stalo určujícím prvkem poválečného politického aparátu“ (Fedor / Lewis / Zhurzhenko 2017: 8–9).

Po pádu Sovětského svazu se u řady mnohých běloruských historiků začala objevovat kritika namířená vůči „zapadorusizmu“. Jeden z takových popisů ho vykresluje v následujících asimilačních konturách: „předrevoluční zapadorusizmus je homogenní proud s asimilační kontinuitou jeho internacionalistické sovětské a postsovětské modifikace, která po mnoho desetiletí byla potvrzována „úplnou nadvládou“. Pokud byl před revolucí zapadorusizmus z velké části namířen proti polonizaci, později se jeho hlavním cílem stalo běloruské národní hnutí“ (Горизонтов 2011: 934). „Že tam byla polská vlast to se Bělorusům také nelíbí a nikdo o tom nemluví. Já jsem se o tom poprvé dozvěděl až po letech, když jsem si sám začal pokládat otázky. U nás byl znak a vlajka s „Pahoněm“ do roku 1994. Když jsem se podíval na své dokumenty s narozením a tam ještě byl „Pahoň“ začal jsem se ptát svých rodičů a také jsem se o to sám zajímal. Ukázalo se, že se udála velice nepříjemná historie, kdy jsme se chtěli vrátit zpět (ironický smích). To bylo špatně řečeno, protože my jsme se nechtěli vrátit – nás uměle nasměrovali“ (INT 13)

Den vítězství byl v tomto jeden z ústředních konsolidačních bodů, což od roku 2005 oslavně a symbolicky doprovázelo nošení černo-oranžově pruhované stuhy svatého Jiří (internetová iniciativa „Наша Победа“). Význam poselství nesený v samotné „georgijevské stužce“ se modifikoval v závislosti na čase či prostoru. Z počátku dvoubarevná stuha (černá a žlutá barva) tvořila součást nejvyššího vojenského vyznamenání „Řádu svatého Jiří“ v carském Rusku. Odtud tradice pokračovala v systémech vyznamenání bílé armády (bělogvardějců). V systému sovětských vyznamenání se během druhé světové války objevila analogie v podobě tzv. „gardové stuhy“, která odměňovala zasloužilé členy armádních jednotek rudé armády (např. Medaile Za vítězství nad Německem či řád Slávy). Po pádu komunistického režimu byla výnosem prezidenta Ruské federace z roku 1992 obnovena tradice řádu a odznaku sv. Jiří, jakožto nejvyššího armádního vyznamenání (Kolstø 2016: 666–668).

Další mimořádný mezník v proměně ideologického vyjádření měl podle mnohých autorů následovat během ukrajinské krize. Přičemž do propuknutí konfliktu měl symbolický prvek v podobě „georgijevské stuhy“ především mikropolitický rozměr. Zpočátku to byl fenomén působící na domácí publikum, kterému nabízel účast na praxi udržování paměti. Avšak v poslední dekádě začala symbolika stuhy získávat charakter expanzivní paradigmatické interpretace dějin z pohledu myšlenek spřízněných s politikou Ruské federace. V roce 2017 podpis zákona ukrajinským prezidentem Porošenkem vedl až ke stanovení zákazu nošení „svatojiřské stuhy“ pod trestem patnácti dní vězení či pokutou 2500 ukrajinských hřiven (ČTK 2017).

V silně vyhrocené atmosféře plné národních vášní, která vygradovala až do válečného konfliktu, ukrajinské orgány rozhodly o tom, že stuha svatého Jiří bude nahrazena symbolikou květu Vlčího máku (západoevropské uctění veteránů). Podobná změna přišla v roce 2015 i od oficiálních struktur sousedního Běloruska, kde byl vytvořen vlastní sémanticky vyprázdňovaný symbol ke Dni vítězství. Šlo o tzv. „Květ

vítězství“ (jabloň na červenozeleném pozadí), který odkazuje k barvám současné státní vlajky v kontinuitě historické tradice BSSR. Proměna symboliky ke Dni vítězství se odehrávala na pozadí silného regionálního, ekonomického a politického pnutí, což začalo být interpretačně posuzováno jako další pokus o odmítnutí hegemonické pamětní praxe Ruska. Tímto pohledem se mělo jednat o další krok v posunu hranice identity na úkor vlivu „ruského světa“. Vybojovat vlastní autonomní prostor v Ruské národní paměti pro Běloruský oficiální diskurz. „Květina vítězství je tedy příkladem toho, jak se aktéři oficiálního běloruského diskursu snaží vytvořit nové symboly a propagovat je do všední praxe života“. Přesto tento příklad o prosazení nové symboliky podle běloruského spisovatele Viktora Martsinoviče (Марціновіч 2016) nemůže (ze své kontradiktorní povahy v propojení významových atributů) aspirovat na masovější uznání předcházejícího symbolu. Květina vítězství je pak případem sémantické změti, která přes svůj ideologický pokus o rekonfiguraci narativního poselství o společném vítězství v sobě implicitně zahrnuje faktor sovětského tropu (Posokhin 2019: 14–15).

5. ZÁVĚREČNÝ PŘESUN DO VARŠAVY

Koncem září roku 2019 následoval můj přesun z Běloruska do sousedního Polska, kde jsem žil a studoval čtyři měsíce na Varšavské univerzitě. Současně i zde jsem pokračoval ve studiu ruského jazyka, když jsem navštěvoval jeden z univerzitních kurzů, ale především jsem jazyk aktivně prakticoval i mimo univerzitní prostory. Na místních kolejích jsem žil téměř v ruskojazyčném prostředí, když jsem většinu času trávil se studenty z Ruska a Běloruska, kteří rovněž studovali ve Varšavě. To byl příklad i několika mých respondentů. Celkově jsem zde uskutečnil sedm biografických rozhovorů (viz příloha – seznam rozhovorů). Vedle toho jsem zde také navštěvoval dva předměty zaměřené přímo na problematiku běloruské identity, historie a společnosti. Zachoval jsem obdobné odborné aktivity, které jsem pouze přenesl z Minsku do Varšavy.

Při té příležitosti jsem využil možnosti seznámit se a komunikovat svůj vlastní výzkum s řadou odborníků, kteří se rovněž detailněji věnují problematice svázané s běloruskou identitou. Debatoval jsem zde své názory a vyslechl si nejrůznější podněty zkušenějších badatelů. V Minsku jsem se například takto setkal s doktorkou Alenou Markovou či profesorem Kirillem V. Ševčenkem, což bylo během konání mezinárodní vědecké konference v Minsku s názvem: „Církev, identity a národní budování v Evropě v 19. a 20. století“. Ve Varšavě jsem navštěvoval pravidelné přednášky a semináře doktorky Katarzyny Waszczyńskiej, která působila na Institutu etnologie a kulturní antropologie Varšavské univerzity. Na základě jejího dlouhodobého odborného zájmu či mnohých zkušeností (prováděla řadu terénních bádání na území Běloruska) jsem se rozhodl zapsat na její dva kurzy („Procesy tożsamościowo-narodowe w Europie Wschodniej“ a „Białoruś mało znana“).

5.1. Karta Poláka

Na kolejích ve Varšavě bylo mnoho mladých Bělorusů, kteří pocházeli především ze západní části země a v mnoha směrech výhodné studium jim umožňovalo vlastnictví Karty Poláka. Šlo tak především o přechodné migranty, kteří se často vyjadřovali v tom smyslu, že po překročení státní hranice Polska nepocítují ani výrazný rozdíl. „Já necítím, že bych někam odjela (ve smyslu z Běloruska), což je dáno především díky přítomnosti mnohých ruských lidí tady. Běloruských lidí, tedy mé národnosti. Já se tady necítím cizinkou. Poprvé, když jsem přijela do Varšavy, u mě se neobjevil pocit, že jsem v cizím městě. Já jsem se tady cítila jako kdybych tu všechno už znala, že je to prostě moje“ (INT 17).

Podle jedné ze studií, která se přímo věnuje problematice běloruské migrace do Polska, patří mezi nejvýznamnější faktory motivující běloruské občany k rozhodnutí migrovat:

- vyšší mzdy a obecně vysoká životní úroveň země
- přítomnost migračních sítí (tj. bydliště, zaměstnání, příbuzní, blízcí přátelé nebo alespoň existence silné skupiny krajanů v cílové zemi).

Zároveň studie uvádí rozhodující faktory, které odrazují samotné Bělorusy od migrace. Ty zahrnují neochotu rozloučit se s rodinou a přáteli, ale také absolventské pracovní poměry tzv. „raspredelenie (viz samostatná kapitola této práce), což mnohé absolventy odvádí od hledání práce v zahraničí (Yeliseyeu 2018).

Výše uvedené předpokládané faktory, které mají pozitivně ovlivňovat běloruské občany k emigraci, rovněž uvádí hned několik z respondentek. Jedna z nich představuje vlastní pohnutky, jež měla v době vycestování do Polska. „Podobně jako všichni, kteří přijeli do Polska, tak i já jsem se chtěla dostat do Evropy, rozšířit svůj obzor a především vydělat peníze, abych mohla zabezpečit sebe a svou rodinu. (...) V Bělorusku nejsou takové možnosti k podnikání a je to tam mnohem složitější. Tady je mnohem větší prostor pro vlastní realizaci. V Bělorusku funguje jinak systém. Já jsem z toho byla zklamaná, a proto jsem se rozhodla zkusit něco jiného“. (INT 18) Napříč podanými výpověďmi nejčastěji zaznívalo srovnání životní úrovně, kde Polsko současně mělo být tranzitní cestou do Evropy s vidinou dosažení lepších materiálních podmínek. „Když srovnáš úroveň života v Polsku a Bělorusku, tak to je jako nebe a země (opakovaně uváděla, že nemá ráda svojí zemi)“ (INT 22).

„Kdyby u mě takových možností nebylo, ale u mě je Karta Poláka. Já sem můžu přijet a zdarma zde studovat, a ještě mi za to budou platit dostatečně velké stipendium. No promiňte, ale samozřejmě, že se pro tohle rozhodnu“ (INT 21).

„Lidi je možné rozdělit do několika kategorií, první jsou lidi, kteří chtějí jet do Polska, ale prostě nemůžou, protože je to dost drahé. Ne všichni v současné době mohou dostat Kartu Poláka, protože u mě je s ní

ohromné privilegium. Druhá je kategorie, která vůbec neví a ani nechápe tyto možnosti, jaké se jim nabízí. No rozumí se, že zde není nic dopředu dané, ale jsou tu prostě větší možnosti. To někteří nechápou, protože v tom nevidí smysl“ (Int 21). V tomto ohledu Karta Poláka představuje významné „privilegium“, když vezmeme v úvahu nárok, který už plyne z jejího vlastnictví. „Podle článku 5 zákona o Kartě Poláka, má její držitel možnost zažádat o osvobození či náhradu nákladů na přijetí a posouzení žádosti o vízum“. Bez takové možnosti, jak se vyhnout relativně vysokým vízovým poplatkům, by tento migrační kanál do Polska zaznamenal značnou redukci (Sendhardt 2017).

Držitelé Karty Polaky jsou ve stavu určitého „polo-občanství“. Byť nemají kompletní práva jako samotní polští občané (nemohou volit nebo být voleni), přesto však mají v ostatních sociálních sférách srovnatelné právní podmínky s polskými občany. (Sendhardt 2017). „Ano, já mám Kartu Poláka. Já jsem jí dostala teprve před dvěma lety, když to bylo ještě možné, protože teď už bych jí nedostala. V současnosti je mnohem těžší jí dostat, protože před dvěma roky ti stačilo, aby tvoje prababička hlasovala v parlamentu „Rzeczypospolitej“ (Polsko). Dnes to již nestačí, ty teď musíš mít polského příbuzného“ (INT 17). Podle čísel známých z posledního sčítání lidu, které v Bělorusku proběhlo naposledy v roce 2009, je v zemi přibližně 295 tisíc občanů, hlásících se k Polskému původu (podle neoficiálních odhadů to může být až kolem půl milionu lidí) (Gieorgica / Bartnicki 2014: 112).

Zákon o kartě Poláka se vztahuje na oblast polské diaspory (tzv. „Polonia“), když konkrétně zahrnuje Poláky žijící na území nástupnických států Sovětského svazu, což se týká především osob žijících v zemích jako Bělorusko, Ukrajina či Litva (tzv. „Kresy“). To má zároveň i historický rozměr, protože tato teritoria tvořila součást meziválečného Polsk., avšak události světové války přinesly změny, které před zdejší lidi postavily nové politické hranice. To způsobila sovětská invaze do Polska v roce 1939 a následné anexe východních teritorií země (Sendhardt 2017). „U mnohých z nás je Karta Poláka, především v západní části Běloruska,

které dříve spadalo pod Polsko (Od roku 1919/1920 až do roku 1939). To bylo ještě před začátkem druhé světové války než Sovětský svaz znovu spojil teritorium Běloruska. Je ve velice zajímavé, že když sovětská vojska přecházela přes hranici do Brestu nebo Hrodna bylo tam mnoho lidí, které potkalo se sovětskými vojsky. Jejich oblečení přitom bylo lepší, protože byli dostatečně bohatí. Za těch dvacet let byl u nich vidět velký ekonomický rozdíl. Tam kde bylo Carské impérium, kde je prostě Polsko. Tam kde byla svobodná ekonomika, tedy i západní Bělorusko, žili lidé mnohem lépe“ (INT 13).

Karta Poláka se stala poměrně účinným nástrojem, což může značně znepokojovat běloruskou stranu, když sleduje působení této „měkké“ politiky na značnou část běloruské populace. Žadatelé o Kartu Poláka nemusejí být ani nutně členové polské menšiny s pocitem národní příslušnosti k Polsku a snahou o navázání bližší vazby se svou historickou vlastí (Yeliseyeu 2018). V mnoha případech u těchto lidí převažují spíše pragmatické pohnutky, což dokládají i jednotlivé komentáře běloruských respondentů a situace, se kterou jsem se sám mohl setkat ve Varšavě. Vedle praktického rozměru Karta Poláka rovněž ustavuje novou podobu symbolických hranic polského národa, což plyne z její definiční podstaty, když zahrnuje členy polské menšiny v nástupnických zemích bývalého Sovětského svazu (tzv. „Poláci na východě“) (Sendhardt 2017).

5.2. „Kresy“

Chápání východního pohraničí (tzv. „Kresy wschodnie“) nese pro polskou společnost význam imaginativního prostoru, do něhož jsou projektovány mytologizující a nostalgické pocity nasycené představou, že se jedná o rodiště mnohých polských kulturních velikánů. Jedná se o rozlehlá území, která jsou v současné době součástí Běloruska a Ukrajiny. Z hlediska polského historického diskurzu však „Kresům“ patří mimořádné symbolické místo, protože po vzniku druhé polské republiky

tvořila tato území části polského státu. To se změnilo až v roce 1939, když pakt Ribbentrop-Molotov znamenal jejich zabrání Sovětským svazem. Jedná se tak o jedno z velice citlivých míst ve smyslu interpretace národních dějin v Polsku a Bělorusku. V současném akademickém prostředí jsou „Kresy“ vnímány v teoretických rámcích koloniálního diskurzu, který má podporovat, a přitom i ospravedlňovat, vlastní egocentricky nadřazený pohled na skutečnost. Romantizující představy o místě plném utrpení mají rovněž exkluzivní charakter pro všechny, kromě tamních „divochů“, jež musí být tolerováni a civilizováni. Nelly Bekus přitom poukazuje na dnešní politickou podporu opozičních demokratických sil v Bělorusku, což v mnohém obnáší rysy podobné „asimilačním“ praktikám. Není žádným tajemstvím, že v Polsku se opozičním představitelům z Běloruska dostává značného přijetí a podpory, což v podstatě napovídá tomu, že polská vláda by ráda viděla Bělorusko na cestě do Evropy (Bekus 2013: 68–69).

Při této snaze o liberalizaci a propagaci pozitivního obrazu evropské cesty pro Bělorusko spustilo Polsko různé programy a iniciativy, mezi něž například patří běloruský satelitní televizní kanál Belsat, v jehož strukturách pracovala i jedna z respondentek. Belsat, samotný televizní kanál, byl uveden s pompézní prezentací, která měla zdůrazňovat, že se jedná o vůbec první nezávislý kanál v Bělorusku. Je pak veřejně známo, že vnik této televize byl zaštitěn polským ministerstvem zahraničních věcí ve spolupráci s Polskou televizí. Posláním televizního kanálu Belsat je spojit Evropu a Bělorusko, a tím i podporovat proces demokratizace v zemi. V podobném smyslu se běloruským studentům otevírá řada polských univerzit, vzdělávacích projektů či stipendijních programů. Polský stát přitom aktivně podporuje také běloruské rozhlasové stanice nebo běloruské nevládní organizace (Bekus 2017: 242–243).

Až na jednoho z respondentů, který pocházel z Minsku, šlo ve Varšavě o mladé běloruské studenty pocházející z oblasti Grodna nebo Brestu. V tomto případě se tedy jedná spíše o perspektivu mladých studentů, kteří přijížděli do Polska z různorodých pohnutek.

Prostřednictvím jejich výpovědí bylo možné sledovat, jakým způsobem v západním Bělorusku přetrval kulturní vliv Polska. „Já jsem se narodila v Brestu, což je město, které hraničí s Polskem. Z toho důvodu bylo v mém dětství všechno spojeno s Polskem. Já jezdila za babičkou, která žila ve vesnici, kde vždy běžely jen polské televizní kanály. Já v podstatě své dětství strávila v polské atmosféře, často jsem jezdila k babičce. To byla vesnice ležící dva nebo tři kilometry od hranice, takže bylo možné slyšet zvon polského kostela“ (INT 17). Z vlastních vzpomínek z dětství se respondenti opakovali ohledně sledování polských animovaných pohádek, což jim dávalo možnost seznámit se s polskou kulturou či jazykem. „Polský jazyk jsem se učila z dětství, protože u mě v rodině z obou stran mámy i táty jsou polské kořeny. U mě je napsáno v rodném listu, že jsem Polka. Tak já, když jsem byla malá, máma semnou četla polský slabikář (Букварь). Sledovala jsem animované filmy, protože v době, když jsem vyrůstala, v Grodnu ještě vysílali polské kanály. (například tam byla TVP 1). A já jsem každý večer koukala na ‚dobranocku‘ (něco jako u nás večerníček, doprovází smíchem)“ (INT 20).

„Rodina babičky je po krvi čistě polská. Tam prostě ona byla do svatby ‚Szykerzicka‘. Polsky Szykerzicka to je šlechta. Polská šlechta. (...) Teď někteří kamarádi říkají, tam jako u vás je Polsko (má na mysli západní Bělorusko). Já říkám, tam samozřejmě známe polský jazyk. Tam je procento lidí, kteří jsou Poláci jako Poláci. No všichni mluvíme převážně rusky. Bělorusky málo a polsky mezi sebou nikdo nemluví. Takové polské identity tady nejsou“ (INT 13). Zde se vypravěč staví proti tomu, že by v oblasti běloruského pohraničí existovala ve větší míře příslušnost či identifikace s Polskem. Usuzuje tak především z toho, že jazykem každodennosti zde není polština ale ruský jazyk. Nicméně pokud to srovnáme s dalšími interpretacemi respondentů, dostaneme v celku evidentní tvrzení, že především u starší generace prarodičů se objevuje ztotožňování s polskou kulturou. „No rodiče oba říkají, že my Poláci. Dědové říkají, že my také Poláci. Moje rodina je všechna z Grodenské oblasti. Máma je z vesnice, která se nachází velice blízko hranice. To je

tak blízko, že ty vstaneš na kopci, dáš ruku k hlavě a uvidíš hraniční tabule. Já jsem ještě poznala svojí prababičku. Ona žila více než devadesát let. A já když jsem s ní hovořila, tak jsem se jí ptala, kdo my Bělorusové nebo Poláci. Samozřejmě, že my Poláci (tak odpověděla). Prababička se narodila v roce 1923. To znamená, že v tu dobu se tohle teritorium stalo součástí Polska. Přirozeně do třicátého devátého roku, dokud jí nebylo šestnáct let, ona žila v Polsku. No za koho se mohla považovat jiného než za Polku. Pro ni bylo očividné, že ona je Polka, její děti jsou Poláci a to samé vnuci. Já pravnučka jsem taky Polka“ (INT 20).

Nelly Bekus se ve svých studiích zabývá i Kupalovým divadelním příběhem „Tutejšyja“, který podle ní obsahuje motiv o snaze běloruského vzestupu k politické a kulturní nezávislosti. V autorčině interpretaci hra poukazuje na hledání možnosti „k vymezení vlastní hranice“ na pomezí dvou hegemonických a zápasících civilizací. Janko Kupala měl ve svém díle „vytvořit literární obraz trvale napadnutelné a napadávané hraniční neutrality v běloruské identitě“ (Bekus 2017: 244). Negativní postavu zde má představovat běloruský státní úředník, který se neustále oportunisticky podvoluje měnící se moci, jež je jednou polská, jindy zase ruská nebo německá. „Přitom se učí jazyk aktuálního vládce a snaží se ho vydávat jako svůj vlastní“. Naproti tomu pozitivní hrdina v příběhu je běloruský učitel, který je konzistentní a zastává přitom pozici, že jediným a opravdovým národem může být pouze ten, jenž se rozhoduje o svém osudu samostatně. V příběhu vystupují i Poláci a Rusové, snažící se prosadit vlastní perspektivy, v nichž je Bělorus považován buď za evidentního „východního Poláka“ nebo z jiné strany má být patrné, že se jedná o „západního Rusa“ (Bekus 2013: 77).

Kupalova hra „Tutejšyja“ v kritickém rozboru Bekus poukazuje na již zažitou historickou konceptualizaci, která se neustále obnovuje a ve svém předpokladu shledává specifika běloruské identity jako příznaky slabosti a ohrožení, jež přicházejí primárně z vnějšku. Tato podporovaná nejistota však může být využívána i směrem dovnitř, což jsem důkladněji představil v několika kapitolách věnovaných aktuálně pro národně

orientovaným diskurzivním praktikám. Interpretace samotných respondentů však potvrzují multidimenzionální rozměr otevřenosti v identitárních procesech, založených na vlastní národní sounáležitosti a sebezpojetí. Ukazuje se zde možnost proměnlivosti na subjektivní úrovni, což se může ještě výrazněji projevat v oblastech civilizačního pohraničí. „My jsme Poláci? No, ano XY, my jsme Poláci (napodobuje hlas svojí matky). A proč jsme Poláci? To znamená, když pojedeme do Polska, tak nás budou Poláci považovat za Poláky? No ano XY, kdo my jiní. A když máma odpověděla na ty otázky, ona mi v srdci vzkázala: „No XY já nevím, no „Kresowaci“ my (termín odkazuje k západní hranici Běloruska)! No tak mámo zastav, „Kresowaci“ nejsou, není taková národnost. U maminky také bylo někde chápání, že my jako Poláci ale ne úplně. No za Bělorusku se ona také nepovažovala. Pro maminku je to také velice osobní věc“ (INT 21).

Interview jsem prováděl především s mladou generací Bělorusů, kteří se narodili již do nezávislého Běloruska. Nejspíše i z tohoto důvodu všichni zmínění uváděli, že se považují za Bělorusy. V řadě vyprávění se zároveň objevují odkazy na to, že jejich prarodiče či příbuzní jsou Poláci, přičemž samotní respondenti přicházeli již od dětství často do styku s polským jazykem či kulturou. Avšak i přes takové výrazné působení polského faktoru se respondenti sami identifikovali jako Bělorusové. „Když jsem byla malá, u mě nebylo takových pochybností. Teprve potom, co jsem začala pro sebe řešit, že já jsem Běloruska. Bylo to v době, kdy jsem šla studovat sem na univerzitu. Začala jsem se zde učit chápat národnost, že se jedná o fenomén více kulturní než genetický. Poté jsem pro sebe řešila, že já jsem první v rodině asimilovaná Běloruska. U mě to rodiče zásadně nepřijímají. Oni říkají, jak se v rodině dvou Poláků může narodit Běloruska. No já jsem se jim snažila objasnit, že je to fenomén kulturní, že jsem to tak řešila udělat pro sebe. I když naprosto chápu, že výchova mi byla dána více v polské tradici než v běloruské. No já tak řešila pro sebe, že já jsem Běloruska“ (INT 20). Ve své specifikaci může

běloruská identita nabývat mnohých podob, přitom by však tato dimenze mnohoznačnosti neměla být přímo zaměňována za slabost.

6. ZÁVĚR

Hlavním záměrem předkládané práce, bylo za pomoci vlastního etnografického bádání, a prostřednictvím využití dat z biografických rozhovorů, zachytit současný stav národně identitárních diskurzů v Bělorusku. Zároveň s tím jsem se pokusil představit, jak tyto národně orientované diskurzivní praktiky působily na vybrané běloruské respondenty a jak jimi bylo konstruováno a interpretováno vlastní národní sebepojetí. Předložená práce tak nabízí komplexní pohled na problematiku běloruské národní identity, přičemž její těžiště je položeno na reflexi současných národně orientovaných politik, jež se snaží přinést změny na symbolické úrovni. Přitom o těchto proměnách nelze v kontextu Běloruska uvažovat, aniž by byly zohledněny širší regionální a nadregionální geopolitické události.

Během provádění vlastního terénního šetření se pro mne nepotvrdil často propagovaný postulát o slabosti či nerozvinutosti běloruské národní identity, čemuž byla věnována úvodní část práce. Naopak u samotných informátorů či narátorů většinově převládalo pevné přesvědčení o jejich vlastní běloruské svébytnosti. Takové závěry mohou být v kontrastu s řadou především historizujících prací o běloruské národní identitě, které často běloruskému národotvornému procesu připisují selhání či ho považují za nedokončený (viz Snyder 2003 a Marples 1999). Nicméně ohledně takových sporů bych se na základě provedení vlastního výzkumu klonil blíže k Riabczukovi (2013: 359–362), který udává aktuálnější statistická data hovořící proti předpokladu o zmiňované slabosti běloruské identity.

Komplikovanější situace se objevovala u mých vybraných narátorů a informátorů až když mělo dojít ke konkrétnější specifikaci vlastního

národního pojmání a otázce, jakým způsobem lze z jejich pohledu charakterizovat běloruskou kolektivní identitu. Zde se jednotlivé výpovědi a interpretace rozcházejí, což například signifikantně koreluje ve významu běloruštiny jako klíčového ukazatele národní identifikace. Většina z oslovených přiznávala běloruskému jazyku klíčovou symbolickou národní hodnotu, ale z praktického hlediska byl v jejich výpovědích často považován za nepotřebný či pro někoho až jako mrtvý jazyk. V podstatě jen několik jedinců ze skupiny mých informátorů přisuzovalo běloruštině tak zásadní význam, že měla být rozhodujícím činitelem pro možnost seznámení s národním literárním a kulturním dědictvím. V jejich vyprávěních docházelo k povýšení běloruského jazyka na prestižní úroveň „H-language“ a současně byl z jejich pohledu klíčovým principem jejich „běloruské svébytnosti“.

Jednotlivé biografické epizody vyprávěné respondenty rovněž postrádaly unifikující linii, co se týče společného výkladu a posuzování významných míst v dějinách Běloruska. Pokud narátoři interpretovali vztah k dávným a de facto mytologizujícím událostem v historii Běloruska, bylo možné zaznamenávat větší tendence ke shodě (například se opakovala imaginace Velkoknížectví litevského jako zlatého věku). Nicméně s ohledem na interpretaci modernějších dějin zde existovala značná rozpornost v hodnocení. To se může zdát pochopitelné, když to dáme do souvislostí s rozsahem komunikativní paměti (Assmann 2010: 46). Předně se zde v různých vrstvách vyprávění často projevovala paměť Velké vlastenecké války, jejíž odkaz byl silně a dlouhodobě podporován oficiálním diskurzem (viz jedna z mých kapitol). Z pohledu respondentů však byly nejrozporuplněji vnímány události v Bělorusku po rozpadu Sovětského svazu a během nástupu současného běloruského prezidenta.

Přesto nelze tyto konkrétní distinkce hodnotově posuzovat ve smyslu, že některé z uváděných kritérií v sobě nesou relevantnější projevy „běloruskosti“. To by se jevilo jako neodůvodnitelné a mělo by to velmi blízko k esencialismu, často obsaženém v nekritickém

primordiálním náhledu na pojem národ. V podobném smyslu však aspirují extrémní póly diskurzivních projektů v současném Bělorusku, když usilují o dosažení dogmaticky ohraničeného výkladu národní paměti, přičemž nepřipouští multidimenzionální charakter v interpretaci běloruské identity. Ve své práci jsem se proto pokusil zaznamenat probíhající proměny v těchto diskurzivních praktikách, kterých jsem mohl být přímým svědkem, a pro jejichž označení se někdy používá termín „měkká bělorusizace“. Při svém zaměření na tyto procesy podávám několik konkrétních příkladů, které reflektují způsoby, skrze něž dochází v současném Bělorusku k vymezování symbolických národních hranic, což se aktuálně často děje na úkor „ruského světa“. Ve snaze o hlubší pochopení takových změn bylo nutné hledat a pokusit se zevrubněji popsat motivy některých aktérů, které zde mají daleko širší přesah. Během svého výzkumu jsem došel ke zjištění, že národní běloruskou identitu nelze jednoduše ohraničit, ale rozměr mnohoznačnosti v jejím utváření je nutné považovat za neustále otevřený. Moje práce naznačuje, jak do tohoto procesu pravidelně zasahují jednotlivé politiky a modely běloruské identity, které se pokouší promlouvat do podoby kolektivní paměti.

7. SEZNAM LITERATURY

ANDERSON, Benedict, R. O'G. *Představy společností: Úvahy o původu a šíření nacionalismu*. Praha: Karolinum, 2008. 276 s. ISBN 978-80-246-1490-8.

ASSMAN, Jan. *Kultura a paměť: písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*. Praha: Prostor, 2001. 320 s. ISBN 80-7260-051-6.

ASSMANN, Jan. Das kulturelle Gedächtnis. Kalte und heiße Gesellschaften. *Ruperto Carola Forschungsmagazin*. 2018, **13**, 119–125. ISSN 0035-998X.

BEIDELMAN, Thomas, O. Lévi-Strauss and history. *The Journal of Interdisciplinary History*. 1971, **1**(3), 511–525. ISSN 0022-1953.

BEKUS, Nelly. *Struggle over Identity Alternative Belarusianness*. Budapest: CEU Press, 2010a. 312 s. ISBN 978-963-9776-68-5.

BEKUS, Nelly. Nationalism and socialism: Phase D in the Belarusian nation-building. *Nationalities Papers*. 2010b, **38**(6), 829–846. ISSN 0090-5992.

BEKUS, Nelly. Kresy Wschodnie w obliczu białoruskości. Obraz Polski w białoruskim dyskursie kulturowym. In *Polska Wschodnia i orientalizm*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, 2013, 67–89. ISBN: 978-83-7383-670-9.

BEKUS, Nelly. Ethnic identity in post-Soviet Belarus: ethnolinguistic survival as an argument in the political struggle. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*. 2014, **35**(1), 43–58. ISSN 0143-4632.

BEKUS, Nelly. Constructed 'Otherness'? Poland and the Geopolitics of Contested Belarusian Identity. *Europe-Asia Studies*. 2017, **69**(2), 242–261. ISSN 0966-8136.

FEDOR, Julie / LEWIS, Simon / ZHURZHENKO, Tatiana. Introduction: War and memory in Russia, Ukraine, and Belarus. In: *War and Memory in Russia, Ukraine and Belarus*. Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan Memory Studies, 2017, 1–40. ISBN 978-3-319-66522-1.

FEDOR, Julie. Memory, Kinship, and the Mobilization of the Dead: The Russian State and the Immortal Regiment Movement. In: *War and Memory in Russia, Ukraine and Belarus*. Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan Memory Studies, 2017, 307–345. ISBN 978-3-319-66522-1.

ГАЙДУКЕВИЧ, Леонид, М. II Европейские игры 2019 в г. Минске и социально-экономические результаты их организации. *Беларусь в современном мире = Беларусь у сучасным свеце*. Минск: БГУ, 2019, 310–312. ISBN 978-985-566-826-9.

GELLNER, Ernest, A. *Národy a nacionalismus*. 2. vyd. Praha: Josef Hříbal, 1993. 158 s. ISBN 80-901381-1-X.

GIEORGICA, Paweł / BARTNICKI, Sławomir. Karta Polaka a tożsamość narodowa. Przykład Polaków w Białorusi. In: *Pogranicze studia społeczne Tom XXIII*. Białystok: Uniwersytet w Białymstoku, 2014, 111–131. ISSN 1230-2392.

GLOGOWSKA, Helena. *Białoruś 1914-1929: kultura pod presją polityki*. Białystok: Białoruskie Towarzystwo Historyczne, 1996. 238 s. ISBN 83-903068-7-5.

ГОРИЗОНТОВ, Леонид, Е. Западнорусизм в мире идентичностей межславянского пограничья. Историографические наблюдения. In: *Славянский мир: в поисках идентичности*. Москва: Институт славяноведения (РАН), 2011, 930–939. ISBN: 978-5-7576-0238-7.

HALBWACHS, Maurice. *Kolektivní paměť*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2009. 290 s. ISBN 978-80-7419-016-2.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005. 407 s. ISBN 80-7367-040-2.

HLAVÁČEK, Petr / KOTAU, Pavel. *Bělorusko mimo Bělorusko. Běloruští intelektuálové v meziválečném Československu*. Praha: Univerzita Karlova, 2016. 144 s. ISBN 9788073086879.

HROCH, Miroslav. *Hledání souvislostí: eseje z komparativních dějin Evropy*. 2. doplněné vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2018. 356 s. ISBN 978-80-7419-259-3.

KILIAS, Jarosław / SEDLÁČEK, Jan. Renanovské pojetí národa a současná sociologie. *Sociologický Časopis/Czech Sociological Review*. 1999, **35**(4), 423–432. ISSN 0038-0288.

KOLENOVSKÁ, Daniela / PLAVEC Michal. *Běloruská emigrace v meziválečném Československu: studie a dokumenty: sociopolitický aspekt*. Praha: Karolinum, 2017. 287 s. ISBN 9788024637815.

KOLSTØ, Pål. Symbol of the War—But Which One? The St George Ribbon in Russian Nation-Building. *Slavonic & East European Review*. 2016, **94**(4), 660–701. ISSN 0037-6795.

KOMOROVSKAYA, Viktoria. The future of the Belarusian language: is it doomed to extinction? Controversies and challenges in the language maintenance and revitalization. *Acta Philologica*. 2016, **48**, 15–28. ISSN 0065–1524.

КОНОХОВА, Анастасия, С. И нам в ответ раздаются назначения по городам областного значения: система распределения выпускников вузов в СССР в годы хрущевской оттепели. *Новейшая история России*. 2012, **3**(5), 233–240. ISSN: 2219-9659.

LÉVI-STRAUSS, Claude. *Myšlení přírodních národů*. 2. vyd. Liberec: Dauphin, 1996. 365 s. ISBN 80-901842-9-4.

LEWIS, Simon M. *Belarus-Alternative Visions: Nation, Memory and Cosmopolitanism*. Oxford: Routledge, 2018. 230 s. ISBN 978-1-138-31046-9.

MARKOVÁ, Alena. *Sovětská bělorusizace jako cesta k národu: iluze nebo realita?* Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2012. 264 s. ISBN 978-80-7422-230-6.

MARKOVÁ, Alena. Language, Identity, and Nation: The Special Case of Belarusian State-and Nation-Formation. *Journal of Belarusian Studies*. 2018, **8**(3), 25-39. ISSN 0075-4161.

MARPLES, David R. *Belarus: a denationalized nation*. 1. vyd. London: Taylor & Francis, 1999. 139 s. ISBN 978-9057023439.

MARTIN, Terry, D. *The affirmative action empire: Nations and nationalism in the Soviet Union, 1923-1939*. 1. vyd. Ithaca: Cornell University Press, 2001. 496 s. ISBN 978-0801486777.

ПАЊКОВСКИЙ, Анатолий. Российско-белорусские отношения: мягкое обособление. *Белорусский ежегодник*. 2018, **11**, 57-63. ISSN 1822-4091.

ПАЊКОВСКИЙ, Анатолий. Беларусско-российские отношения: война и мир. *Белорусский ежегодник*. 2019, **12**, 57–65. ISSN 1822-4091.

POSOKHIN, Ivan. Soft Belarusization:(Re) building of Identity or Border Reinforcement. *Colloquia Humanistica*. 2019, **8**, 57–78. ISSN: 2081-6774.

RADZIK, Ryszard. Przyczyny słabości białoruskiego procesu narodotwórczego w XIX i XX w. *Kultura i Społeczeństwo*. 1998, **42**(3), 19–34. ISSN 0023-5172.

RADZIK, Ryszard. *Między zbiorowością etniczną a wspólnotą narodową: Białorusini na tle przemian narodowych w Europie Środkowo-*

Wschodniej XIX stulecia. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej (UMCS), 2000. 301 s. ISBN 83-227-1676-1.

RADZIK, Ryszard. Belarus between the east and the west: The Soviet-Russian option versus the nationalist option in Belarusian society. *International journal of sociology*. 2001, **31**(3), 11–45. ISSN 0020-7659.

RADZIK, Ryszard. *Kim są Białorusini?*. Torun: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2002. 243 s. ISBN 83-7322-252-9

RADZIK, Ryszard. Běloruský a český národovotvorný proces v 19. století (do roku 1914): shody a rozdíly. In: *Cesty k národnímu obrození: běloruský a český model*. Praha: Univerzita Karlova, 2006, 74–96. ISBN 80-239-8444-6.

RADZIK, Ryszard. *Białorusini-między Wschodem a Zachodem*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej (UMCS), 2012. 262 s. ISBN 978-83-7784-303-1.

РАДЗИК, Рышард. Между Россией и Польшей: историческо-культурные предпосылки формирования обществ Центральной и Восточной Европы. In: *Наукові записки Національного університету Острозька академія*. Серія Культурологія (Вип. 18). Острог: видавництво Національний університет Острозька академія, 2017, 128–137. ISBN 978-966-2254-07-2.

RENAN Ernest. Co je to národ?. In: *Pohledy na národ a nacionalismus: čítanka textů*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2003, 24–35. ISBN 80-86429-20-2.

RIABCZUK, Mykoła. Wschodniosłowiańska umma a problem emancypacji: o „słabej” tożsamości Ukraińców i Białorusinów. In: *Polska Wschodnia i orientalizm*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe "Scholar", 2013, 353–383. ISBN 978-83-7383-670-9.

RUST, Maxim. Integration impasse. *New Eastern Europe*. 2019, **36**(2), 99–103. ISSN 2083-7372.

SCHÜTZE, Fritz. Biographieforschung und narratives Interview. *Neue praxis*. 1983, **13**(3), 283–293. ISSN 0342-9857.

SCHÜTZE, Fritz. Kognitive Figuren des autobiographischen Stegreiferzählens. In: *Biographie und Soziale Wirklichkeit: neue Beiträge und Forschungsperspektiven*. Stuttgart: Metzle, 1984, 78–117. ISBN 9783476005489.

SCHÜTZE, Fritz. Biography Analysis on the Empirical Base of Autobiographical Narratives: How to Analyse Autobiographical Narrative Interviews–Part I. *European Studies on Inequalities and Social Cohesion*. 2008, **1**(2), 153–242. ISSN 1734-6878.

SCHÜTZE, Fritz / SCHRÖDER-WILDHAGEN, Anja. How to deal with autobiographical narrative interviews in the Euroidentity research project. *Przegląd Socjologiczny*. 2011, **60**(1), 41–91. ISSN 0033-2356.

SCHÜTZE, Fritz. Autobiographical Accounts of War Experiences. An Outline for the Analysis of Topically Focused Autobiographical Texts – Using the Example of the "Robert Rasmus" Account in Studs Terkel's Book, "The Good War". *Qualitative Sociology Review*. 2014, **10**(1), 224–283. ISSN 1733-8077.

SIMONS, Greg. Exploring Interpretations of Zapad-17 Through Baudrillard. *Obieg*. 2018, **9**, 1–15. ISSN 1732-9795.

SNYDER, Timothy. *The Reconstruction of Nations: Poland, Ukraine, Lithuania, Belarus, 1569-1999*. New Haven: Yale University Press, 2002. 367 s. ISBN 8601234570264.

ŠUBRT, Jiří. Claude Lévi-Strauss a problém tzv. synchronického času. *Teorie vědy/Theory of Science*. 2009, **31**(1), 49–63. ISSN 1210-0250.

ТЕРЕШКОВИЧ, Павел Всеволодович. Белорусы в контексте национального возрождения народов западного пограничья Российской империи на рубеже XIX–XX вв. In: *Cesty k národnímu obrození: běloruský a český model*. Praha: Univerzita Karlova, 2006, 41–61. ISBN 80-239-8444-6.

TURNER, Victor, W. *Průběh rituálu*. Brno: Computer Press, 2004. 194 s. ISBN 80-7226-900-3.

8. INTERNETOVÉ ZDROJE

АКУДОВИЧ, Валянцін. Валянцін Акудовіч. Бяз нас (да дзясятай гадавіны „НН“). In: *Наша Ніва* [online]. 4.6.2001 [cit. 5.3.2020]. Dostupné z: <https://nn.by/?c=ar&i=95570>.

АВСЕЮШКИН, Ян. Бессмертному полку в третий раз отказали в регистрации. In: *Naviny.by* [online]. 12.03.2020 [cit. 14.4.2020]. Dostupné z: <https://naviny.by/article/20200312/1584012871-bessmertnomu-polku-v-tretyy-raz-otkazali-v-registracii>.

Belarus.by. *Lukashenko: An honor for Belarus to be at the origin of the European Games* [online]. 22.6.2019 [cit. 27.3.2020]. Dostupné z: https://www.belarus.by/en/press-center/news/lukashenko-an-honor-for-belarus-to-be-at-the-origin-of-the-european-games_i_0000100217.html.

Belsat. *Празднование Дня Воли переносят из Минска в Гродно на 23 марта* [online]. 18.3.2019 [cit. 8.4.2020]. Dostupné z: <https://belsat.eu/ru/news/prazdnovanie-dnya-voli-perenosyat-iz-minska-v-grodno-na-23-marta/>.

Belta.by. *БРСМ реализует в 2019-2020 годах патриотический проект „Беларусь помнит“* [online]. 8.4.2019 [cit. 29.4.2020]. Dostupné z: <https://www.belta.by/society/view/brsm-realizuet-v-2019-2020-godah-patrioticheskij-proekt-belarus-pomnit-343195-2019/>.

ČTK. *Bělorusko chce zlepšit vztahy s EU, jeho ekonomika kvůli Rusku ochabuje* [online]. 16. 4. 2016 [cit. 10.4.2020]. Dostupné z: <https://eurozpravy.cz/zahranicni/evropa/152035-belorusko-chce-zlepsit-vztahy-s-eu-jeho-ekonomika-kvuli-rusku-ochabuje/>.

ČTK. *Ukrajina zakázala svatojiřskou stuhu* [online]. 12. 6. 2017 [cit. 15.4.2020]. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/svet/2149938-ukrajina-zakazala-svatojirskou-stuhu>.

DZIADOK, Mikola. What will the European Games bring to ordinary Belarusians?. In: *Opendemocracy.net* [online]. 21.5.2019 [cit. 5.4.2020]. Dostupné z: <https://www.opendemocracy.net/en/odr/what-will-european-games-bring-ordinary-belarusians/>.

CHADWICK, Lauren. Will Belarus' European Games help them emerge from the shadow of their human rights record?. In: *Euronews.com* [online]. 24.6.2019 [cit. 3.4.2020]. Dostupné z: <https://www.euronews.com/2019/06/22/will-belarus-european-games-help-them-emerge-from-the-shadow-of-their-human-rights-record>.

IOFFE, Grigory. Split Identity and a Tug-of-War for Belarus's Memory. In: *jamestown.org* [online]. 20.12.2019 [cit. 5.3.2020]. Dostupné z: <https://jamestown.org/program/84916/>.

Jurcatalog.by. *Распределение молодых специалистов в вопросах и ответах (ч.2)* [online]. 2.3.2013 [cit. 25.3.2020]. Dostupné z: <http://jurcatalog.by/articles/20266/raspredelenie-molodyx-specialistov-v-voprosax-i-otvetax-ch-2>.

LUHN, Alec. Belarus hopes to benefit as host of Ukraine-Russia talks. In: *theguardian.com* [online]. 26.8.2014 [cit. 7.4.2020]. Dostupné z: <https://www.theguardian.com/world/2014/aug/26/belarusia-president-lukashenko-benefit-host-ukraine-russia-talks>.

LACROIX, Rejeanne. Belarus Understands the Diplomatic Power of Sport. In: *Fairobserver.com* [online]. 11.6.2019 [cit. 5.4.2020]. Dostupné

z: <https://www.faiobserver.com/region/europe/european-games-2019-minsk-belarus-human-rights-sport-europe-news-12221/>.

МАРЦІНОВІЧ, Віктар. Віктар Марціновіч: Незалежнасць у чырвона-зялёным. In: *Budzma.by* [online]. 11.05.2016 [cit. 6.4.2020]. Dostupné z: <https://budzma.by/news/viktar-marcinovich-nyezalyezhnascu-chyrvona-zyalyonym.html>.

Marketing.by. *Назван ТОП-10 сайтов, популярных у белорусской интернет-аудитории в декабре 2019* [online]. 16.1.2020 [cit. 25.3.2020]. Dostupné z: <https://marketing.by/analitika/v-belarusi-5-4-mln-internet-polzovateley-po-dannym-issledovaniya-gemiusaudience-za-dekabr-2019-goda/>.

МОЖЕЙКО, Вадим. Мягкая белорусизация. Как Минск стремится обособиться от Москвы. In: *Republic.ru* [online]. 3.4.2018 [cit. 8.4.2020]. Dostupné z: <https://republic.ru/posts/90298>.

Ministerstvo zahraničních věcí. *Bezvízový vstup na území Běloruska přes mezinárodní letiště v Minsku byl prodloužen na 30 dnů* [online]. 2.8.2018 [cit. 5.4.2020]. Dostupné z: https://www.mzv.cz/minsk/cz/viza_a_konzularni_informace/bezvizovy_vstup_na_uzemi_beloruska_pres.html.

Naviny.by. *Лукашенко создал новую аналитическую структуру* [online]. 12.2.2019 [cit. 10.4.2020]. Dostupné z: <https://naviny.by/new/20190212/1549990303-lukashenko-sozdal-novuyu-analiticheskuyu-strukturu>.

Závěry Rady o Bělorusku, tisková zpráva Rady EU [online] <https://www.consilium.europa.eu/cs/press/press-releases/2016/02/15/fac-belarus-conclusions/> [cit. 10.4.2020].

RUDNIK, Alesia. 10 days visa-free: a new stage for Belarusian tourism. In: *BelarusDigest.com* [online]. 11.01.2018 [cit. 28.3.2020].

Dostupné z: <https://belarusdigest.com/story/10-days-visa-free-a-new-stage-for-belarusian-tourism/>.

RUDNIK, Alesia. Belarusization 2.0.: Will the Russian threat help Belarusization?. In: *BelarusDigest.com* [online]. 12.03.2019a [cit. 11.4.2020]. Dostupné z: <https://belarusdigest.com/story/belarusization-2-0-will-the-russian-threat-help-belarusization/>.

RUDNIK, Alesia. The controversy of the European Games: Price vs Prestige. In: *BelarusDigest.com* [online]. 19.06.2019b [cit. 7.4.2020]. Dostupné z: <https://belarusdigest.com/story/the-controversy-of-the-european-games-price-vs-prestige/>.

САМОЙЛОВ, Александр. Бессмертный полк: Кто испугался настоящего марша миллионов. In: *Politonline.ru* [online]. 10.5.2015 [cit. 14.4.2020]. Dostupné z: <http://www.polygonline.ru/interpretation/22881651.html>.

SENDHARDT, Bastian. Theorizing the Karta Polaka. Debordering and Rebordering the Limits of Citizenship, Territory and Nation in the EU's Eastern Neighbourhood. *The Journal of Power Institutions in Post-Soviet Societies* [online]. 2017, **18** [cit. 20.4.2020]. ISSN 1769-7069. Dostupné z: <https://journals.openedition.org/pipss/4348>.

СПАСЮК, Елена. Президентскую «фабрику мысли» возглавил специалист по гостайне. In: *Naviny.by* [online]. 13.02.2019 [cit. 10.4.2020]. Dostupné z: <https://naviny.by/article/20190213/1550075434-prezidentskuyu-fabriku-mysli-vozglavil-specialist-po-gostayne>.

ШРАЙБМАН, Артем. Почему Лукашенко полюбил белорусский язык и нацстроительство. In: *Carnegie.ru* [online]. 27.12.2016 [cit. 10.4.2020]. Dostupné z: <https://carnegie.ru/commentary/66512>.

Tut.by. *Лукашенко об акции Бессмертный полк: Я категорически против* [online]. 1.3.2019 [cit. 14.4.2020]. Dostupné z: <https://news.tut.by/society/628258.html>.

Tut.by. „Не читали, но осуждаем“. На российском ТВ с руганью и криками обсудили историю и будущее Беларуси [online]. 25.11.2016 [cit. 11.4.2020]. Dostupné z: <https://news.tut.by/society/521335.html>.

ВЕКО, Алла. БРСМ запускает интернет-челлендж #Беларусьпомнит. In: *Knews.by* [online]. 30.04.2020 [cit. 2.5.2020]. Dostupné z: <http://www.knews.by/?p=69576>.

YELISEYEU, Andrei. Migration between Belarus and Poland: Current Trends and Prospects. In: EAST-Center.org [online]. 12.10.2018 [cit. 10.5.2020]. Dostupné z: <https://east-center.org/andrei-yeliseyeu-presents-his-findings-on-migration-between-belarus-and-poland/>.

9. RESUMÉ

The main goal of this diploma thesis is to better understand and reveal the form of current national identity discourses in Belarus through its own ethnographic research and with the help of narrative biographical interviews. At the same time, I focus on the ways in which selected Belarusian citizens construct and interpret their national identification as part of their life stories. The central endeavor is to try to analyze specific discursive practices and identity policies that seek to gain a decisive right in the interpretation of the historical memory practice of the Belarusian nation. The introductory part of the thesis acquaints the reader with the current form and forms of academic research on Belarusian identity in an interdisciplinary scope. The second and more extensive part of the thesis is based on my actual stay in Belarus where I spent about a year with several breaks. This thesis provides an insight into the various stages of my ethnographic research, which is also linked to other several related topics.

10. SEZNAM INFORMÁTORŮ

Interview 1 (Int. 1): (Žena, 25 let, Plzeň, studentka / pracuje, v ČR od roku 2015, žila v Borisovu a později v Minsku, vysokoškolské vzdělání v Bělorusku).

Interview 2 (Int. 2): (Žena, 28 let, Plzeň, studentka / pracuje, v ČR od roku 2012, žila v Minsku).

Interview 3 (Int. 3): (Muž, 23 let, Praha, student, v ČR od roku 2015, žil v Minsku, středoškolské vzdělání v Bělorusku).

Interview 4 (Int. 4): (Žena, 31 let, Praha, pracuje, v ČR od roku 2009, žila v Minsku a později v Moloděčnu (Minská oblast), vysokoškolské vzdělání v Bělorusku).

Interview 5 (Int. 5): (Muž, 47 let, Plzeň, pracuje, v ČR od roku 2005, žil v Moloděčnu (Minská oblast), středoškolské vzdělání v Bělorusku).

Interview 6 (Int. 6): (Žena, 58 let, Zdice, pracuje, v ČR od roku 1999, žila v Pinsku, středoškolské vzdělání v Bělorusku).

Interview 7 (Int. 7): (Žena, 40 let, Lysá nad Labem, pracuje, v ČR od roku 2002, žila v Polocku a později v Minsku, vysokoškolské vzdělání v Bělorusku).

Interview 8 (Int. 8): (Muž, 38 let, Žebrák, pracuje, v ČR od roku 2014, žil v Minsku, vysokoškolské vzdělání v Bělorusku).

Interview 9 (Int. 9): (Žena, 45 let, Most, pracuje, v ČR od roku 2016, žila v Minsku, středoškolské vzdělání v Bělorusku).

Interview 10 (Int. 10): (Muž, 29 let, Praha, pracuje, v ČR od roku 2011, žil v Baranaviči (Brestská oblast) a později v Minsku, vysokoškolské vzdělání v Bělorusku, vysokoškolské vzdělání v ČR).

Interview 11 (Int. 11): (Žena, 27 let, Minsk, pracuje, narodila se v obci Voranava (Grodenská oblast), vysokoškolské vzdělání, katolická církev).

Interview 12 (Int. 12): (Žena, 36 let, Minsk, pracuje (oblast pedagogiky), narodila se v Minsku, vysokoškolské vzdělání BSU, pravoslavná církev).

Interview 13 (Int. 13): (Muž, 26 let, Poznaň, student / pracuje (oblast logistiky), v Polsku žije 3 roky, narodil se v Ńasviži (Minská oblast), magisterské studium).

Interview 14 (Int. 14): (Muž, 20 let, Minsk, student, narodil se ve městě Drahičyn (Brestská oblast), bakalářské studium BSU).

Interview 15 (Int. 15): (Muž, 20 let, Minsk, student, narodil se v Minsku, bakalářské studium BSU, pravoslavná církev).

Interview 16 (Int. 16): (Žena, 24 let, Minsk, studentka, v ČR žila více než rok, narodila se v Gorkách (Mohylevská oblast), doktorské studium BSU, pravoslavná církev).

Interview 17 (Int. 17): (Žena, 18 let, Varšava, studentka, v Polsku žije 3 měsíce, narodila se v Brestu, bakalářské studium na Varšavské univerzitě, agnostik).

Interview 18 (Int. 18): (Žena, 19 let, Varšava, studentka, v Polsku žije dva roky, narodila se v Grodnu, bakalářské studium Varšavská univerzita, pravoslavná církev).

Interview 19 (Int. 19): (Muž, 19 let, Varšava, student, v Polsku žije 6 měsíců, narodil se v Minsku, katolická církev).

Interview 20 (Int. 20): (Žena, 27 let, Varšava, studentka / pracuje (oblast žurnalistiky), v Polsku žije 2 roky a 3 měsíce, narodila se v Grodnu, magisterské studium Varšavská univerzita, katolická církev).

Interview 21 (Int. 21): (Žena, 18 let, Varšava, studentka, v Polsku žije 1 rok, narodila se v Brestu, bakalářské studium na Varšavské univerzitě, pravoslavná církev).

Interview 22 (Int. 22): (Žena, 18 let, Varšava, studentka, v Polsku žije 2 měsíce, narodila se v Brestu).

Interview 23 (Int. 23): (Muž, 19 let, Varšava, student, v Polsku žije 1 rok, narodil se Brestu, pravoslavný).